

יששכר היימן

יהדות והינדואיזם

ומה שביניהן

יששכר היימן

יהדות והינדואיזם

ומה שביניהן

יששכר היימן
יהדות והינדואיזם ומה שביניהן

עריכה: נועם קצב
הגהה: יעל ניר ויאיר בן-חור
עיצוב עטיפה: סמדר מוניס
הפקה: אורלי לוי

אִוְרִיּוֹן הַיּוֹצֵאת סֵפֵרִים

www.orion-books.co.il

03-5030822

ת"ד 5330 חולון 58151

© כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, להפיץ או
לאחסן ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה שהיא (מכנית,
אופטית, אלקטרונית, או אחרת). שימוש מסחרי מכל סוג
שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות
מפורשת בכתב מן המחבר.

נדפס בישראל, 2018

תוכן

7	מבוא
11	חלק ראשון – תהומות
13	תהום האמונה
23	תהום מיתולוגית
31	תהום ההנהגה
41	תהום הייאוש והתקווה
51	תהום הסמכות
63	תהום האדם
73	חלק שני – גשרים
77	גשר האמונה
87	הגשר האלוהי
95	גשר גלגול הנשמות והסמסרה
101	גשר הקורבן
111	גשר הפנימיות והכוונה
121	גשר הלשון
127	גשר המוות
131	נקודת סיום
133	מפתח מושגים
135	מפתח שמות ודמויות

מבוא

לפני כמעט ארבעת אלפים שנה נולדו שתי דתות, היהדות וההינדואיזם, והן שינו את פני האנושות כולה.

בשליבהן הראשוניים ביותר כנראה הייתה ביניהן איזו שהיא תקשורת חלקית ועקיפה, אולם המרחק הגיאוגרפי העצום, הפער התרבותי והמנטלי הרב וגורמים נוספים לא אפשרו היכרות והפריה הדדית, וכל דת גדלה והתפתחה בנפרד מרעותה. בשנים האחרונות מגמת הריחוק ששררה ביניהן אלפי שנים החלה להתהפך.

לשתיהן נולדו "ילדים". מהיהדות יצאו הנצרות והאסלאם, ומההינדואיזם צמחו הבודהיזם, הג'יניזם ועוד. שתי הדתות המקוריות לא נטו לאימפריאליזם דתי ותרבותי, וכל אחת השפיעה באופן ישיר בעיקר על עמה המקורי, זו על היהודים וזו על היהודים. אך ברבות הימים ולאחר גלגולים רבים, "ילדיהן", הבודהיזם, הנצרות והאסלאם, הפכו להיות הגורמים המשמעותיים ביותר בהתפתחות עולם הרוחניות האנושית.¹

1. נכון לשנת 2017, מתוך כ-7.5 מיליארד בני אדם בעולם: כ-2.3 מיליארד נוצרים, כ-1.8 מיליארד מוסלמים, כ-1.1 מיליארד הינדואים, כ-0.6 מיליארד בודהיסטים, כ-14.3 מיליון יהודים. רק כ-1.7 מיליארד בני אדם שייכים לדתות אחרות או אינם משתייכים לשום דת.

ארצות שני העמים היו משועבדות לאימפריה הבריטית וקיבלו עצמאות באותן שנים: ההודים בשנת 1947 והיהודים בשנת 1948. בראשית דרכן שרר ריחוק בין שתי המדינות ואפילו עוינות, שהוביל המיעוט המוסלמי החי בהודו, אולם ככל שחלפו השנים פעלו תהליכים שונים בזירות הלאומיות והבין־לאומיות ואט־אט נוצרו קשרים בין המדינות. נכון לראשית המאה העשרים ואחת ישנם קשרים חמים בין הודו לישראל, והן מקיימות קשרים דיפלומטיים, צבאיים, כלכליים וטכנולוגיים. האם די בכך או שיש מקום למפגש מעמיק יותר, למפגש רוחני ודתי?

המפגש הדתי לא יהיה קל משום שההבדלים עצומים: ספר היסוד היהודי, התנ"ך, שונה לחלוטין מספרות היסוד ההינדית, הַוְדוּת. דמויות מפתח המוכרות לכל ילד בדת היהודית אינן מוכרות לבני הדת היהודית, וכן להפך. יהודי או הינדי שלא מכיר את הדת האחרת ויקרא ספר זה ייחשף לאי־ספור מילים, מושגים, שמות ונושאים שלא שמע עליהם מעולם. חוץ מן הניתוק הנובע מחוסר ידע וחוסר היכרות, הרבה מאוד תהומות תיאולוגיות פעורות בין שתי הדתות: דת היהודים ודת ההודים סותרות זו את זו בתחומים רבים. חלק מהסתירות הן מדומות ונובעות מטעויות בהבנה ומחוסר ידע מה אומרת כל דת, וחלק מהסתירות אמיתיות ונכונות.

אך למרות כל ההבדלים, הפערים והתהומות הקיימים בין שתי הדתות, ניתן להצביע על גשרים רבים ועל נקודות זהות או דומות הנמצאות בשתיהן ויכולות לקשר ולגשר בין היהודי ליהודי, ואולי כל דת יכולה אפילו להפרות ולהעשיר

את רעותה. הגשרים, נקודות המחשבה המשותפות והדמיון, חלקם גשרי חבלים וחלקם גשרי בטון, חלקם סמליים וחיצוניים וחלקם יותר עמוקים ומשמעותיים. מטרתי בספר זה: להפגיש בין שתי הדתות. בחלקו הראשון אצביע על התהומות העמוקות ביניהן, ובחלקו השני אצביע על הגשרים שניתן לבנות מעל התהומות, מתוך תקווה שהגשרים יגברו על התהומות, השיח יגבר על ההתעלמות, וחכמי שתי הדתות יצאו נשכרים מההיכרות ההדדית. הדמיונות, המחשבות והחלומות יכולים להפליג לכיוונים רבים ולגלות מהן הטובות שיכולות לצמוח מההיכרות הזו, ואשאיר לקוראים לסיים את המלאכה, ולהחליט לאן לקחת את הדברים.

חשוב לציין:

שתי הדתות קיימות כבר אלפי שנים, ואין ספור מאמינים, חכמים והוגי דעות פעלו בשתייהן לאורך הדורות. מטבע הדברים כל אחת מהדתות מכילה הרבה זרמים אמוניים ודתיים, ודעות שונות ומגוונות ממלאות את ארון הספרים בכל אחת מהן, ולכן קשה מאוד להציג אותן באמירות מוחלטות: "היהדות אומרת...", "לפי ההינדים..." וכו'.² מטרתי היא ליצור מפגש היכרות ראשוני, ולכן לא אכנס לדקויות האבחנה שנכתבו בכל סוגיה ונושא שעל הפרק, אלא אציג את הדברים בהכללה. שיח משותף בין מאמיני

2. אם כי יעלו בספר נושאים שבהם הדתות חד-משמעיות (כגון יחס היהדות לעבודה זרה ולהגשמת האל ויחס ההינדואיזם לסמסרה).

שתי הדתות יהיה המקום המתאים לירידה לפרטי הפרטים ולדיוקים השונים.

בחלקו השני של הספר, בפרקי ה"גשרים", אנסה למצוא את אותן דעות וגישות שעל בסיסן ניתן לבנות את הגשרים והחיבורים בין הדתות, גם כשישנן דעות שסותרות את הפרטים המחברים וחולקות עליהם.

"רבי שמעון בן חלפתא אומר: גדול השלום, שאין כלי מקבל ברכה אלא השלום."³

3. רבי שמעון בן חלפתא, סוף המאה השנייה לספירה. הציטוט לקוח ממדרש ילקוט שמעוני, תהלים תשיא.

חלק ראשון

תהומות

עמ

תהום האמונה

בעת העתיקה האמינו בני אדם שאלים שונים שולטים על העולם, על הפוריות, על המלחמות, על היכול, על הגשם, על הבריאות, על החיים ועל המוות. לכל עם ודת היה את פנתיאון האלים המקומי, ואליהם הם התפללו, לדמותם הקריבו קורבנות, פסליהם מילאו את המרחב הציבורי והאישי, ואותם ניסו לרצות בצורות שונות ומגוונות. מִגְלָן, ח'נום, רה, ⁴ אָנו, אֵינָה, ⁵ אָאָה, ⁶ שֶפֶש, בעל, ⁷ מְרְדוֹךְ, ⁸ חֲתִי, ⁹ כְּמוֹשׁ, ¹⁰ ועוד אלפי אלים כיסו את המרחב האנושי של אותם הימים.

באזור נהר ההינדוס (מגדולי נהרות אסיה, זורם בצפון מערב תת־היבשת ההודית, היום בשטח פקיסטן), על שטח של יותר ממיליון קמ"ר, התפתחה לפני אלפי שנים

-
4. מִגְלָן, ח'נום, רה - אלים מצריים.
 5. אָנו ואֵינָה - אלים שומריים.
 6. אל אכדי.
 7. שֶפֶש ובעל - אלים כנעניים.
 8. אל בבלי.
 9. אל חיתי.
 10. אל מואבי.

ציוויליזציה אנושית גדולה והיא היסוד להודו של ימינו.¹¹ חברה זו האמינה בשלל אלים: אַגְנִי, הַיַּנְדְּרָה, וְרוֹנָה ועוד רבים אחרים. לדעת רוב החוקרים, באמצע האלף השני לפנה"ס הגיעו לאזור זה שבטים אריים מאירופה וממרכז אסיה.¹² שבטים אלו השפיעו במהלך הזמן על תרבותה ודתה של הודו, ושינו את פני תת־היבשת לנצח.¹³ ככל

-
11. בחפירות ארכיאולוגיות שהתקיימו בראשית המאה העשרים בחבל פֶּנְג'ב (בפקיסטן של ימינו) התגלו ערים מלפני אלפי שנים: מוֹהֶנְג'וֹ-דְּרוֹ, הֶרָפָה, ועוד מאות יישובים קטנים. בחקר תרבות עתיקה זו רב הנסתר על הנגלה: הכתב עדיין לא פוענח, לא ברור מה הייתה תרבותם, לא ידוע איך קמה ציוויליזציה זו ועוד.
 12. החוקרים חלוקים אם הייתה פלישה של שבטים אריים להודו בעת ההיא ומה מידת השפעתה (אם הייתה פלישה כזו). מיעוט הממצאים ההיסטוריים והארכיאולוגיים לא מאפשר לפענח את הסוגיה בצורה ברורה ולהכריע בנושא. סביר להניח שהייתה פלישה ארית (בעיקר מסיבות לשוניות), אך לא ברורה מידת השפעתה. בעת הכיבוש הקולוניאלי האנגלי בהודו רבו החוקרים שטענו לפלישה ארית אלימה ומשמעותית, אך חוקרים מאוחרים יותר טוענים שאלו היו מחקרים מוטים על מנת להצדיק את הכיבוש האנגלי. גם בקרב המסורת ההודית הדברים מעורפלים.
 13. בספר בראשית מסופר שאברהם, מייסד היהדות, נותן מתנות לקבוצה גדולה של צאצאיו ושולח אותם "קֶדְמָה, אל ארץ קֶדְם" (כה, ו). לא כתוב במקרא לאן בדיוק הגיעו אותם צאצאים שנסעו מזרחה (קדם), ולא כתוב מהן אותן מתנות שהם קיבלו. חכמי התלמוד (סנהדרין צא ע"א) מדגישים שמדובר במתנות רוחניות. בדורות האחרונים פרשנים רבים סוברים שצאצאי אברהם הצטרפו לשבטים האריים שנדדו

הנראה, על מנת לחזק ולהעצים את מעמדם החברתי והתרבותי הם המציאו את שיטת הקסטות (המעמדות החברתיים המולדים) הנוהגת עד היום. הם כתבו את הַיִגָּ וְדָה¹⁴ ולשון הקודש ההודית הקדומה, הסַנְסְקְרִיט, הייתה שפתם.

שבטים אלו הוסיפו דמויות לפנתיאון האלים המקומי, שהיה עשיר ומגוון ממילא. בְּרֵהֶמָה הצטרף לַשִּׁינָה ולוֹיִשָּׁנו, שעבדו אותם באזור מדורי דורות, ושלושתם הפכו להיות האלים המרכזיים בהודו, וכך עד ימינו. בְּרֵהֶמָה – הבורא, שִׁינָה – ההורס את העולם, וַיִּשָּׁנו – המקיים את העולם. עולמם הרוחני של ההודים השתנה במהלך השנים מן הקצה אל הקצה. הוא עבר תמורות מרחיקות לכת בעקרונות האמונה,¹⁵ בסגנון הפולחן,¹⁶ בספרות הקודש.¹⁷ זרמים רוחניים שונים התפתחו והתווספו עם הזמן.¹⁸ אולם בדבר אחד לא חל שינוי, ואלפי שנים הזמן עצר בו

-
- באותה תקופה להודו והביאו איתם לשם רעיונות רוחניים שלמדו בבית אברהם, ולכן ניתן למצוא רעיונות רוחניים זהים ביהדות ובהינדואיזם (כפי שנראה בחלק "גשרים").
14. הספר הקדום ביותר בכתבי הקודש ההינדיים נכתב כנראה באמצע המאה השנייה לפנה"ס, והוא אחד מאבני הבניין הבסיסיות ביותר בהתפתחות ההינדואיזם.
15. כגון, האמונה בגלגול נשמות.
16. למשל, ההגמוניה הכוהנית של תקופת הַוְדוּת העתיקה הופסקה, כפי שיורחב בפרק "גשר הקורבן".
17. התווספו שני האפוסים ההינדים הגדולים, הרמאיאנה והבַּמְהָאבְּהָרְטָה, ועוד כתבים רבים מאוחרים.
18. בודהיזם, ג'יינים, סיקים ועוד.

מלכת – המפגש היומיומי עם ריבוי אלים ועם הדמויות המככבות במקדשי תת־היבשת.

זה כאלפיים שנה הדעה הרווחת היא שִׁבְרֵהֶמֶן הוא הבורא, הוא נשמת העולם, הוא מרכז הכול, אך יש לו התגלויות רבות ומגוונות, וכל אחד מהאלים הוא סוג אחר של התגלות הִבְרֵהֶמֶן.¹⁹ המאמין ההינדי שעושה מדיטציה, תרגיל יוגה או נכנס למקדש כחלק מעבודת אל זה או אחר, מנסה לדבוק בִּבְרֵהֶמֶן דרך האלים השונים שעליהם הוא מדבר וחושב; במרכז מחשבתו ותודעתו עומד בְּרֵהֶמֶן.

בפרק "גשר האמונה" נעמיק בעניין ונעמוד על משמעות הדבר מבחינת עולם ההלכה היהודי, וממילא על אפשרות הגישור הטמונה בדעה זו. בפרק זה נראה את יחס היהדות לריבוי אלים, ונבין את הקושי והתהום שיש לנסות לגשר עליהם.²⁰

תהום עמוקה פעורה בין אמונה בריבוי אלים ובשלל דמויות רוחניות לבין היהדות המבוססת ומיוסדת על אמונה והכרה ברורה שיש במציאות אל אחד יחיד ומיוחד, שרק אותו עובדים ורק אליו מתפללים, ובו מנסים לדבוק, והוא השליט היחיד בעולם. כך מתאר הרמב"ם את הולדת

19. ישנם זרמים רוחניים המאמינים שבראש פירמידת האלים עומדים וְיִשְׁנֹו וְשִׁינָה על הופעותיהם השונות, אך הדעה הרווחת מעמידה את בְּרֵהֶמֶן בראש.

20. בפרק הבא תבואר בהרחבה התנגדות היהדות לעבודת האל באמצעות פסלים והמחשות אחרות.

אברהם,²¹ מייסדו ומקימו של עם ישראל במאה השמונה-עשרה לפנה"ס:

ופשט דבר זה בכל העולם – לעבוד את הצורות [אלילים] בעבודות משנות זו מזו, ולהקריב להן... ונמצאו כל עם הארץ והנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ואבן וההיכל של בנין שנתחנכו מקטנותם להשתחוות להן ולעובדן ולהישבע בשמן... ועל דרך זו היה העולם מתגלגל והולך, עד שנולד עמודו של עולם, שהוא אברהם אבינו עליו השלום.

כיון שנגמל [גדל] איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן, ולחשב ביום ובלילה, והיה תמה: היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה [העולם] נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג, ומי יסבב אותו, לפי שאי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו לא מלמד ולא מודיע דבר, אלא משקע באור כשדים בין עובדי עבודה זרה הטפשים.

ואביו ואמו וכל העם עובדין עבודה זרה, והוא היה עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין, עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מדעתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד, והוא מנהיג הגלגל [העולם], והוא ברא הכל, ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו.

21. רבי משה בן מימון (המאה השתי-עשרה) בספרו "היד החזקה" (מהדורת מקבילי, הוצאת מפעל משנה תורה), הלכות עבודה זרה, פרק א.

וידע שכל העם טועים... ובן ארבעים שנה הכיר
אברהם את בוראו.

כיון שהכיר וידע, התחיל להשיב תשובות
[לשאלות שאלות] על בני אור כשדים, ולערוך דין
עמהם, ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים
בה. ושיבר את הצלמים, והתחיל להודיע לעם
שאין ראוי לעבוד אלא לאלוהי העולם, ולו ראוי
להשתחוות ולהקריב ולנסך, כדי שיכירוהו כל
הברואים הבאים. וראוי לאבד ולשבר כל הצורות,
כדי שלא יטעו בהן כל העם...

והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר
ומממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען [ארץ
ישראל]... וכיון שהיו העם מתקבצין לו ושואלין לו
על דבריו - היה מודיע לכל אחד ואחד לפי דעתו
עד שיחזירוהו לדרך האמת, עד שנתקבצו אליו
אלפים ורכבות, והם אנשי בית אברהם, ושתל בלבם
העקר הגדול הזה...

תחילת דרכו הרוחנית והאמונית של אברהם, מייסד האומה
הישראלית, הייתה חקירה מטאפיזית ובדיקה מעמיקה אם יש
אלים רבים או אל אחד. מסקנתו הברורה והבלתי מתפשרת
הייתה שיש אל אחד הבורא ומנהל את כל המציאות, ורק
אליו יש לפנות ורק בו יש להאמין. את האמת שאליה הגיע
הפיץ אברהם כפי יכולתו, הן בארץ הולדתו והן בארץ
ישראל שאליה נדד בצו הבורא. יותר ממאתיים שנה אחרי
שאברהם מגיע לארץ ישראל, בני ישראל, צאצאיו, גולים
למצרים, שתושביה האמינו באותם הימים במאות אלים

שונים.²² מאתיים ועשר שנים שהו בני ישראל במצרים, ובתקופה ארוכה זו האמונה באלילי מצרים חלחלה לאמונת עם ישראל המתהנה,²³ אך נשמרה גם אמונתם באל אחד כאמונת אביהם, אברהם.

לפי המסורת היהודית, חמישים יום אחרי שבני ישראל יצאו ממצרים הם עמדו למרגלות הר סיני,²⁴ ובמעמד נבואי נשגב קיבלו את "עשרת הדיברות", הפותחות במילים:

אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל, ואשר בארץ מתחת, ואשר במים מתחת לארץ. לא תשתחוה להם ולא תעבדם...²⁵

מילים ברורות וחד-משמעיות אלו אוסרות על עם ישראל להאמין באלילי מצרים ולהשתחוות להם. אך לעם שהורגל בעבודת האלילים היה קשה להתנקות מהאמונה בהם ומפולחנם, ולאחר ארבעים יום הוא חָטָא בעבודה זרה: עשה עגל מזהב, רקד לפניו ואמר "אלה אלוהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים" (שמות לב, ד). משה ירד מהר סיני, שרף את העגל, הרג את החוטאים, וביסס באומה את האמונה באל אחד ויחיד באמצעות עשרות מצוות הנוגדות את העולם

22. שלומית ישראלי, המיתולוגיה המצרית, הוצאת מפה.

23. מדרש ילקוט שמעוני, ספר שמות, רמז רל"ד.

24. במאה השלוש-עשרה לפנה"ס.

25. שמות כ, ב-ד.

האלילי ומחזקות את האמונה באל אחד, ובאמצעות אזהרות חוזרות ונשנות נגד טעות זו.

אף על פי ששורשיו האמוניים, הדתיים וההיסטוריים מבוססים על אמונה באל אחד, הציבור הרחב בעם ישראל התקשה מאוד לקבל על עצמו את האמונה הזו. גם לאחר הכניסה לארץ ישראל, במשך רוב תקופת השופטים, המלכים ובית המקדש הראשון,²⁶ עם ישראל הושפע מבחינה תרבותית ודתית מהעמים הכנעניים שחיו בארצו, ולמד מהם את עבודת האלילים: בעל, אשרה, עשתורת ואחרים. נביאי ישראל נאבקו בתופעה בכל כוחם וניסו בדרכים שונות להסב את לב העם לאמונה באל יחיד, אך ברוב המקרים מאמציהם עלו בתוהו. מדי פעם קמו מלכים שניסו לעקור את התופעה מהשורש ופתחו במסע טיהור רוחני, בדרך של הריסת מקומות הפולחן לאלים השונים, אולם עד מהרה ההשפעה הזרה גברה והעם חזר לסורו.

אחרי תקופה ארוכה ופתלתלה ואין־סוף אזהרות של הנביאים, העונש הגדול והחמור על העבודה הזרה הגיע: מלכות ישראל ומלכות יהודה חרבו, בית המקדש הראשון נחרב, והעם יצא לגלות.

בתום שבעים שנות גלות בבבל חזר חלק קטן מהעם לארץ ישראל ובנה בירושלים את בית המקדש השני. רוב ימי בית המקדש השני היו תחת שלטון פרסי, יווני ורומאי,²⁷

26. בין כניסת בני ישראל לארץ ישראל בימי יהושע, במאה השלוש־עשרה לפנה"ס, לבין חורבן בית המקדש הראשון חלפו כשמונה מאות וחמישים שנה.

27. כל ימי הבית השני היה בארץ שלטון זר, פרט לתקופה קצרה של ממלכת החשמונאים.

אך בכל זאת העם ביסס בארץ ישראל את מרכזו הרוחני, הדתי והתרבותי. בתקופה זו התנקה העם לחלוטין מעבודה זרה.²⁸

לאחר מאות שנות עליות ומורדות, גלויות ועצמאות, הצלחות וכישלונות, חזונו של אברהם לייסד אומה המאמינה באל אחד סוף־סוף התגשם. זה קרה לפני כאלפיים וחמש מאות שנה בצורה יציבה וקבועה, ונותר כך עד ימינו אנו. בסוף תקופת בית שני, לאחר שהאמונה הזכה באל אחד התבססה באומה הישראלית, נולד בבית לחם מי שייצור מהפכה דומה בקרב מאות מיליוני אנשים, ישו.²⁹ כעבור כשש מאות שנה נולד מוחמד. הוא למד מהנצרות ומהיהדות את האמונה באל אחד והפיץ את האמונה הזו בחלקים נרחבים נוספים של כדור הארץ. הן הנצרות והן האסלאם עקרו מעמים רבים את האליליות והנחילו להם את דתם המונותאיסטית, שאת יסודותיה ספגו מהיהדות: הכיבוש הספרדי של יבשת אמריקה, הכיבוש המוסלמי ברחבי יבשת אסיה, הכיבוש של שתיהן ביבשת אפריקה ועוד. וכך, היהדות באמצעות שתי "בנותיה" הנחילה לחלקים נרחבים מהאנושות את האמונה באל אחד.

28. להבנת ההבדל בין ימי הנביאים, שלא הצליחו לעקור את העבודה הזרה מעם ישראל, לבין ימי בית המקדש השני, שבהם מנהיגי העם כן הצליחו במשימה, ראו את דברי הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ספר אורות, מאמר זרעונים, פרק ב. 29. אומנם לפי היהדות, הנצרות הקתולית נחשבת לעבודה זרה, אך עבודה זרה זו היא יותר מעודנת מהאמונות האליליות העתיקות. זהו נושא רחב החורג ממטרת ספר זה.

חזון אחרית הימים היהודי כולל שאיפה שכל האנושות תפסיק להאמין באלילים ובדתות השונות ותאמין באותו אל בורא שמייים וארץ: "כי אז אֶקְפֹּךְ אל עמים שפה ברורה, לקרא כלם בשם ה', לעבדו שכם אחד";³⁰ "יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך, תישבע כל לשון";³¹ "ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלוהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה".³²

30. צפניה ג, ט.

31. תפילת "עלינו לשבח" הנאמרת בסיום כל תפילה.

32. תפילת ראש השנה.

תהום מיתולוגית

מיהו האל שבו מאמינים? מה ניתן לדעת עליו, על חייו, רצונותיו, חלומותיו, דמותו? מי נאבק בו? באילו כלים הוא מתמודד? מהם כוחותיו? וכו'. שאלות אלו יקבלו מענה שונה לחלוטין ביהדות ובהינדואיזם.

מצד אחד, היהדות מבינה ומאמינה שהאל בלתי נתפס בהבנה אנושית. הוא אינו גשמי, וגם לא רוחני; מהותו, כוחותיו ותכונותיו אינם דומים לשום דבר מוכר; אין לבני אדם יכולת להבין כלום על מהותו, כדברי הנביא ישעיהו: "ואל מי תִּדְמֶינָה אֵל, ומה דמות תִּעֲרֹכוּ לוֹ" (מ, יח). אי־אפשר לדמות את האל לשום דבר המוכר לאנושות, משום שכל הכלים ההכרתיים שלנו כבני אדם – חשיבה, קליטה, תפיסה, דמיון, הבנה, רצונות וכדומה – וכל התורות שפועלות על המציאות – מתמטיקה, פיזיקה, ביולוגיה, פסיכולוגיה וכדומה – נלקחו מתחום הנבראים, ואילו האל אינו תחת ההגדרה "נברא"; הוא הבורא, הוא מעל כל זה, הוא מעבר לאין־סוף.³³ מצד שני, הוא משגיה

33. הפילוסופים היהודים בימי הביניים התווכחו אם האל ברא את חוקי הלוגיקה הבסיסיים וממילא הוא לא מחויב להם, או שהם קיימים בפני עצמם והאל כפוף להם. אך לחכמי הקבלה ברור שגם הלוגיקה נבראה, והאל ניצב מעליה.

על כל המציאות, יודע הכול, בורא הכול, מנהיג הכול, קשור לכול, הכול תלוי בו, הוא בעל הבית היחיד של המציאות כולה, הגשמית והרוחנית,³⁴ וכל היקום בגודלו האינסופי תלוי ברצונו.³⁵

34. מכיוון שהוא "בעל הבית", ביכולתו לעשות ניסים כרצונו. ברוב המוחלט של המקרים והזמנים הוא נותן לעולם להתנהג על פי חוקי הטבע שיצר, אך הוא גם עושה ניסים, לעיתים נדירות, ו"מזיז הצידה" חוקיות מסוימת לפרק זמן נקודתי: קריעת ים סוף, הפיכת מטה לנחש, החייאת מתים ועוד ניסים רבים שאירעו לעם היהודי בשנות קיומו. לאדם המודרני, שאמון על החוקיות המדויקת והתמידית של הטבע, קשה לקבל את שינויי הטבע ואת הניסים, והוא יכחישם ויאמר שמדובר באגדה ובאמונה נאיבית, שהרי הסיפור סותר את חוקי הפיזיקה והביולוגיה.

האמונה היהודית מכירה בנס ורואה בו יסוד אמוני חשוב ומרכזי משום שדווקא בגלל קביעת החוקים ונוקשותם, חובה שתתגלה היכולת האלוהית לשנותם, כדי להראות שהאל אינו כפוף לטבע אלא שולט בו כרצונו. היקום מתנהג על פי החוקיות הנוקשה שהוא המציא כדי לנהל את עולמו, וברצונו – החוקיות נפרצת וקורה דבר הסותר את החוקיות: הכול תלוי ברצון האלוהי.

35. בעת החדשה המדע מגלה אט־אט את החוקיות הפיזיקלית והביולוגית וכו' המפעילה את המציאות הגשמית על כל גווניה וסוגיה, ודרך היווצרות היקום מוסברת על פי המדע. יש הרואים בכך סתירה לאמונה באל הבורא ומנהיג הכול (כי הכול מתמטיקה ופיזיקה ולא רצון אלוהי). אולם זוהי סתירה מדומה שאין לה דבר עם האמת: האל בורא ומנהיג את המציאות דרך החוקיות המתגלה במדע. נכתבו על כך מאמרים וספרים לרוב.

כתוצאה מכך יש מערכת קשרים ענפה ומורכבת בין האל לעולמו, ולאנושות כנבראת יש מערכת יחסים מגוונת מאוד איתו. לעיתים הוא מתגלה כאב רחום, לעיתים כלוחם, לפעמים כרופא נאמן ורחמן, ולפעמים ככועס ומלא זעם. כל כינוי שניתן לו, כל פנייה אליו, כל אמירה כלפיו, מבטאים סוג של קשר וזווית ראייה אחרת למפגש שבין בני האדם והעולם לאל. השינויים הם בזווית הראייה של הנבראים ובמפגש שהם חווים עם הבורא, ואילו הוא נותר במהותו, ואין בו כל שינוי: מהותו אחדותית, מושלמת ובלתי ניתנת לתפיסה, על אף שהתגלויותיו רבות ומגוונות.

בדומה לכך, לכל אדם ישנן פנים רבות, צורות חשיבה מרובות, והתנהגויות שונות: מול עצמו, כאבא לילדיו, כבן להוריו, כבעל לאשתו, ככוס במקום העבודה, בין חבריו, כעוסק בתחביבים, כמתנדב בקהילה וכו'. אותו אדם ואותה אישיות מתגלים ופועלים בפנים שונות ואפילו סותרות, בהתאם למישור ולמקום שבו הם נמצאים. כל אחד מהסובבים את אותו אדם יתארוהו בצורה שונה, בהתאם לזווית שבה הם פוגשים אותו, על אף שאין הבדל ב"אני" המהותי והפנימי העמוק בין מפגש למפגש ובין פעולה לפעולה – האני המהותי נשאר זהה ויציב בכל מקום ובכל זמן.

בספרות היסוד של היהדות, בתורה בפרט ובתנ"ך בכלל, אין אמירות על מהות האל עצמו אלא על הנהגתו את העולם: ברחמים, בחסד ובחמלה או בכעס, בזעם ובענישה; ועל היחס של העולם כלפיו: מהי הדרך הנכונה לעבדו, מהן המצוות שיש לקיים, איך בני ישראל הקשיבו לו או המרו את פיו; ועל הנהגתו את ישראל: איך הוא הוביל את אבות

האומה, מהן הנבואות שאמר לבני ישראל וכדומה. אך אין שום מילה עליו עצמו, על מהותו ועל אופיו ותכונותיו,³⁶ ובוודאי לא על אויבים ומאבקים שיש לו, מפני שאין לו אויבים, ולא יכולים להיות לו אויבים, שהרי הוא היוצר, הוא הבורא, ואין הנוצר והנברא יכול לאיים עליו. האל הוא כליל השלמות,³⁷ ונמצא מעבר להשגה האנושית, והתנ"ך עוסק בבני אדם המצווים ללמוד ממנו איך להתנהג.

אין ביהדות ספרות מיתולוגית וסיפורי אלים כפי שהם מצויים בקרב דתות אליליות רבות. אין סיפורי הרפתקאות העוברים על האל, ואין לו תככים ומאבקי כוח, שהרי הוא מושל ומנהיג בלעדי של העולם, אין שני לו, ואין דומה לו.³⁸ כפי שהתבאר לעיל, אחד הביטויים המשמעותיים לאין-סופיותו ולעליונותו של האל היא ההכרה הברורה

36. פעמים רבות מופיעים בתנ"ך ביטויי הגשמה המדברים על איברי האל – יד, רגל, עין – ועל פעולות חומריות שהוא עושה – יושב, הולך וכדומה. ביטויים אלו לא באים לתאר את מראהו ופעולותיו של האל כפשוטם אלא "דיברה התורה כלשון בני אדם". התנ"ך מתאר את הנהגת האל בשפת מושגים המוכרת לבני האדם על מנת לקרב את הדברים לעולמו המוכר של הקורא.

37. האל מנהיג את עולמו דרך הטוב ודרך הרע. לעיתים ניתן להבין את הנהגתו, למה קרה כך ולמה פלוני סובל, ולעיתים הדבר נשגב משכל האדם. אך בכל מקרה המאמין היהודי יודע שהכול נובע מבורא עולם ומצדיק את הדין בכל מה שקורה בחיים. ההלכה היהודית אומרת "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה".

38. ברבות מהמיתולוגיות האליליות, אלים משניים נוצרים מזיווג של אל עם אלה. ביהדות – עיקרון האל האחד נוגע גם במקרה הזה: אין תהליך של זיווג ויצירת אלים.

שלא לאלוהים אין גוף גשמי ואין דמות גוף. אחד האיסורים הבסיסיים והראשוניים ביותר בעולם ההלכה היהודי הוא איסור עשיית פסלים ואיסור ציור תמונות של האל. איסור זה רחב מאוד, וכולל גם איסור לדמיין אותו ולחשוב עליו כבעל דמות גשמית כזו או אחרת. אצל יהודי מאמין האל נשאר בתודעה מופשט לחלוטין, ועומק האמונה בו היא חוויית מפגש פנימי-נשמתי איתו, מפגש אינטואיטיבי שהוא מעל ומעבר להבנה שכלית לוגית, ובוודאי שמעל ומעבר לדמיון.³⁹

מה ההיגיון העומד בבסיס האיסורים לבנות פסלים, להשתחוות אליהם ולעבוד את אלוהים באמצעות תמונות? כל ציור וכל פסל הוא צמצום, המחשה והגדרה, ואלוהים מעבר לכל זה. הוא מעבר להגדרות, לדמיון ולהבנה, ולכן אי-אפשר לצמצם ולהכניס אותו לתבניות החשיבה והדמיון האנושיות, וממילא כל הגדרה, כל תמונה וכל פסל נובעים מטעות בהבנה מיהו ומהו האל.

אכן קיימת נטייה בנפש האדם להתחבר לדברים שהוא יכול להגדיר ולהמחיש לעצמו בצורה ברורה ולהאמין בדבר

39. בשלבי האמונה הראשוניים המאמין מוכיח בצורות הגיוניות שונות שיש אל אחד ובורא אחד למציאות, וכל האמונה היא משהו מופשט ולא מוגדר, אי-שם בין שכל לרגש ולדמיון. אולם האמונה ברמתה הגבוהה, שאליה אמור לחתור כל יהודי מאמין, היא מפגש פנימי-נשמתי עם אלוהים. "אמונה" היא מפגש של הנשמה עם מקורה האלוהי. במובן זה ישנו דמיון רב בין היהדות להינדואיזם, כפי שיפורט בפרק "גשר האמונה העמוקה".

הנמצא בעולם המושגים הידוע, ולכן דתות רבות בהיסטוריה האנושית הגדירו את האלים בצורות שונות ובנו להם פסלים בעלי מבנה פיזי המתאר את התכונות האלוהיות הרצויות והמתאימות לאותו האל: פסלים מחייכים או זועמים, בעלי ראש או גוף של חיה, בעלי ידיים רבות וכדומה.⁴⁰ דמותו הדמיונית של הפסל ממחישה למאמין את התכונה האלוהית הרצויה, וכשהוא מסתכל על הפסל ומטפל בו הוא מתמלא השראה רוחנית המקרבת אותו לאל המיוצג בפסל.⁴¹ היהדות מעלה את המאמין מעבר להגשמה הזו, מעבר לחושים, מעל הצורך הטבעי הראשוני הזה, לעולם אידיאי של אמונה מופשטת החודרת לכל מרחבי החיים, אמונה באל שהוא גם מעבר לכל מושג נברא וגם מחיה הכול ונמצא בכל נברא, אל קרוב־רחוק, נתפס ובלתי נתפס כאחד.

בעניינים אלו אמונתם של ההינדים שונה בתכלית מהאמונה היהודית. הַדוֹת, האוֹפְנֵי־שְׂדוֹת ושאר כתבי הקודש ההינדיים מגדירים את האלים השונים, ולכל אל יש תפקיד, מטרה, תחומי פעילות, יכולות וכדומה. כפועל יוצא מההגדרות הללו כתבי הקודש מכילים מאות סיפורים ומזמורים

40. בהינדואיזם מצויים מגוון פסלים בעלי ידיים רבות, הנומן בעל פני קוף, גִּנְש עם ראש פיל ועוד.

41. למשל, האל וִישְׁנו משמר את העולם ומגן עליו ועל הסדר הקוסמי. יש לו ארבע ידיים והוא מחזיק בהן: שרביט, סמל כוחו המלכותי; דיסקוס, הנשק המוחלט; פרח לוטוס, המסמל את מעשה הבריאה; קונכייה, לתרועעות הניצחון.

מיתולוגיים על עלילותיהם של האלים, הרפתקאותיהם, מלחמותיהם, אהבותיהם ומאבקייהם. כל אל מתמודד בדרכו המיוחדת מול אלים אחרים, מול כוחות אופל שונים, ומול סיבוכי חיים מגוונים. הסיפורים והמזמורים הללו מבטאים בין השאר גם את המדרג בעולמם של האלים: מי שולט במי, מי מוביל, ולמי יש יותר כוח ומשמעות. אומנם התפיסה הרווחת היום בהודו היא שכל האלים הם "ידו הארוכה" של בְּרַהְמָן – הם ההתגלויות שלו במגוון הכוחות הרוחניים הפועלים בעולם, כל אל וההתגלות שהוא מבטא בכוחותיו ובהרפתקאותיו – ובכל זאת, כל מאמין בוחר לו את האל ואת הדרך שבה הוא פוסע ודבק בְּרַהְמָן. ובהקשר זה סיפורי האלים הם פרק חשוב בהינדואיזם.

גם בפולקלור ההינדי יש לסיפורי האלים מקום של כבוד. לדוגמה, האפוסים הגדולים רָאמָאֵי־אָנָה וּמְהָאֵבְהָרְטָה מתארים באריכות רבה את עלילות האלים, וזה כאלפיים וחמש מאות שנה הם סיפורים אהובים ומשמעותיים, עתירי משמעויות פנימיות נסתרות, המוצגים ומסופרים בהזדמנויות שונות ומגוונות.

מעבר לצד הסיפורי המיתולוגי, קיימת הסכמה ברורה בכל הזרמים המרכיבים את הפאזל ההינדואי, שניתן, ואפילו צריך,⁴² להגשים את האלים בפסלים, בדמויות, בציורים, בהצגות ובשאר אמצעי המחשה. ואכן, תת־היבשת ההודית

42. בביאור לפרק הראשון של הספר הקדום שְׁרִימַד בְּהָאגוֹתם מרחיב מאוד בְּהַקְטִינְדָאנְטָה סְוָאמִי פְּרַבְהוּפָאדָה בהסבר מדוע הגשמת האל היא צורך חיוני בדבקות בו, ואדרבה, אמונה מופשטת היא חלקית ולא מספיקה.

עמוסה וגדושה בפסלים ססגוניים המייצגים פנתיאון אלים עצום ברכגוניותו, בגודלו ובעושרו. לאורך השנים נכתבה פרשנות מסועפת ומורכבת לכל סיפורי האלים המיתולוגיים, והיא מנחה את הקורא לבחון את הדברים לעומקם ולהבין מה הנמשלים והרעיונות המסתתרים בין השורות, ומהי החיות האלוהית המסתתרת בפרטי הפסלים והתמונות. אך לא משנה מהי הפרשנות לסיפורי האלים, הם רחוקים וזרים לראייה היהודית כרחוק מזרח ממערב.⁴³ המיתולוגיה וההגשמה של כל הדתות בכלל ושל ההינדים בפרט זרות למאמין באל אחד, והן נשמעות לו כדברים שאין האוזן יכולה לשאתם.

43. תרתי משמע, מרחק גיאוגרפי גדול ומרחק עצום בין אמונות המזרח לאמונות המערב.

תהום ההנהגה

בתי החולים מלאים באנשים שנפלו למשכב, החל ממיגרנות ושברים, דרך ניתוחים ואבנים בכליות, וכלה בסרטן ובהתקפי לב. המכנה המשותף לרבים מהמאושפזים הוא הפתאומיות. החיים זרמו במסלולם ובוקר בהיר התחילו הכאבים והתסמינים...

בתי העלמין הצבאיים בעולם מלאים קברי חיילים שנפלו בקרב, בעוד חבריהם לנשק חזרו הביתה בריאים ושלמים עם שוך הקרבות...

אתרי חיזוי מזג האוויר משגשגים בעונת הגשמים: אזרחי המדינה נכנסים אליהם מדי יום על מנת לדעת אילו בגדים ללבוש, ללא כל יכולת השפעה על מזג האוויר עצמו... עובדים רבים בעולם מגיעים מדי יום ביומו לעבודתם, ובוקר בהיר אחד מחכה להם על השולחן מכתב פיטורים מפתיע וכואב...

החיים מלאים הפתעות מכל מיני סוגים, טובות יותר וטובות פחות. ברור לכל בר־דעת, שאין לאדם שליטה מלאה על חייו וישנם כוחות חזקים ועליונים ממנו המשפיעים עליו. מהם הכוחות הללו? מאין הם נובעים? האם יש יד מכוונת, או אולי אלו דברים מקריים, ושמא זהו הטבע בהתגלמותו?

בנושא מהותי זה בחיינו תהום עצומה פעורה בין היהדות, שמכירה באל אחד המנהיג את הכול, לבין העולם ההודי, שמאמין בִּדְהָרְמָה, בְּקַרְמָה, בְּסַמְסָרָה ובמגוון עצום של אֱלִים האחראים על תפקוד העולם בתחומים השונים. ההינדואיזם המוכר לנו היום התפתח במהלך כשלושת אלפים ושמנה מאות שנה כפסיפס עצום של אמונות ומנהגים שיש להם מספר מכנים משותפים ועקרונות יסוד המכניסים אותם תחת קורת גג אחת.⁴⁴ אחד מיסודות ההינדואיזם שמאחד את הזרמים השונים היא האמונה בִּדְהָרְמָה – חוק וסדר קוסמיים, חוקי ההרמוניה של המציאות. הִדְהָרְמָה, הסדר העולמי, מבטאת הרמוניה מלאה בין שלושה גורמים מרכזיים: עולם האלים, התנהגות בני האדם ומחשבותיהם, ושמירת הסדר החברתי של החברה האנושית.⁴⁵

44. הרוב המכריע של ההינדים מאמינים בגלגול נשמות, אך לא כולם; חלק מההינדים צמחונים וחלקם לא; חלקם מאמינים בְּשִׁינָה כאל מרכזי, חלקם בְּבְּרֵהֶמָן, חלקם בְּקַאֲלִי וכו'; יש המקריבים קורבנות ויש שאינם מאמינים בכך; יש סגפנים ויש שלא; היוגה תופסת מקום מרכזי אצל חלקם; ועוד.

45. האמונה ההינדית מחלקת את ההודים לארבע קְסָטוֹת מרכזיות, לארבעה מעמדות חברתיים מולדים בעלי תפקידים וייעודים שונים: כוהנים, לוחמים, סוחרים ומשרתים. אין אפשרות לעבור מקסטה אחת לאחרת; במעמד החברתי שבו האדם נולד שם ימות בין לטוב בין למוטב. במשך השנים נוספה קסטה חדשה, והיא נמצאת בתחתית הסולם החברתי, הטמאים. עם התפתחות החברה ההודית נוספו הרבה קסטות, המתאימות לריבוי סגנונות החיים. אבל החלוקה לארבע הקסטות היסודיות נשארה, וכל קסטה התפצלה לתתי-קסטה.

האדם יכול, וצריך, לשלב את חייו בְּהֶרְמָה, בסדר העולמי, על ידי הקפדתו על ההתנהגות הנכונה שנובעת ממעמדו החברתי,⁴⁶ על ידי התנהגויות נכונות ביחסו לאלים, ועל ידי שאר פעולותיו ומחשבותיו כאדם המנסה להתמזג עם הִדְהֶרְמָה.

אי-שמירה על הִדְהֶרְמָה תשפיע על הסְמֶרְה של האדם, גלגול הנשמות שלו, צורת החיים שאליה תתגלגל נשמתו בפעם הבאה בעולם הזה.

מושג חשוב המשלים את תפיסת הסְמֶרְה הוא הֶקְרָמָה, הפעולה. כל מעשה ומחשבה של האדם משפיעים על הֶקְרָמָה שלו לטוב או לרע.

מה קורה לאדם בחייו בעולם הזה? למה הוא נולד עם גורל חיים כזה או אחר? בגלל הֶקְרָמָה שלו, בגלל מעשיו ומחשבותיו בגלגולים הקודמים שבהם חי בעולם. ומה יהיה גורלו בהמשך? לאן הוא יגיע לאחר מותו? אף את זה יקבעו הֶקְרָמָה שלו, מעשיו ומחשבותיו בגלגולו הנוכחי. תהליך זה מתרחש ללא הרף, וחוזר על עצמו פעם אחרי פעם במשך מיליארדי שנות הקיום של העולם, וכל נשמה יכולה להתגלגל מיליוני פעמים עד שתגיע למוֹקְשָה הנכספת.

תפיסות העולם השונות בהינדואיזם מנתחות ומבינות את המציאות החומרית, את נפש האדם ואת עולם האלים

46. חוקים חברתיים אלו גובשו ב"חוקי מאנו" (נכתבו בין המאה השלישית לפנה"ס למאה הראשונה לספירה) ויש בהם התייחסות מפורטת לדיני המעמדות, הקסטות, על זכויותיהם וחובותיהם. רוב העולם ההינדי חי עד היום על פי שיטת הקסטות.

בצורה שונה זו מזו, וכתוצאה מכך מחנכות את המאמין בדרכים שונות איך לתקן את הקרמה שלו, לתקן את עצמו, ולהפסיק את הסמסרה, גלגול הנשמות האישי שלו, וכך להגיע למוקשה, גאולה, חופש, לשחרור הנכסף מגלגול הנשמות האין־סופי ומן הקשר המתמיד לעולם הזה. אדם שלא שומר כראוי על הקרמה שלו ישוב להתגלגל פעם נוספת לעולם הזה: כאבן, כצמח, כחיה, כאדם כזה או אחר, ותהליך זה יימשך עד שהאדם יזכה לתקן את עצמו כראוי ויגיע למוקשה.

הקשר לאלים הוא המפתח למוקשה, הוא היעד הסופי של הנשמה המתוקנת, ולכן האמונה באלים היא אחד הרכיבים המרכזיים והמשמעותיים במעגל הדהרמה: בחוקיות העולם ובהרמוניה הקוסמית. בכתבי הקודש ההינדים מוזכרים אלים רבים: ברהמן הוא נשמת היקום, שיוה הורס העולם, שומר הבריאה וישנו, קרישנה הוא הגילוי הידוע והפופולרי של וישנו,⁴⁷ השליט על הגשמים נקרא מגהון, האחראי על האש בהקרבת הקורבנות נקרא אגני, את מזג האוויר הסוער קובע רודרה, פושן מגן על רועי הצאן, האל הפיל גנש הוא אל החוכמה והמזל הטוב, אל האמת הוא ריטה, אל הנאמנות המשפחתית הוא ארימן, קאלי היא אלת המוות והאכזריות וכו'.

מגוון הזרמים הרוחניים המרכיבים את ההינדואיזם מציעים דרכים רבות לדבקות באל ולריצויו: יוגה, הקרבת

47. האל וישנו ירד תשע פעמים לאדמה (הפעם העשירית תהיה לעתיד לבוא) כדי לייצר סדר חדש, כל פעם בהתגלמות שונה, באוטארות שונות. קרישנה הוא האוטאר השמיני.

קורבנות, התבטלות בפני האל דרך מחשבות נכונות, אמירת טקסטים שונים (בעת נתינת שם לתינוק, בעת המוות ועוד), בְּהִקְטִי (דבקות פנימית עמוקה באל), טבילה בנהר הגנגס, מדיטציות, סיגופים, תפילות ועוד. מטרת הקשר הנכון לעולם האלים היא המוקֶשָה, הגאולה האישית הסופית.

היהדות רואה את הגורמים לגורלו של האדם בצורה שונה לחלוטין. אלוהים, בורא העולם, הוא האדריכל והמעצב של היקום, מהנדס המציאות, המפיק והבמאי הגדול של ההיסטוריה. היקום כולו מתנהל כרצונו, ללא יועצים וללא חברי דירקטוריון. הוא המפתח היחידי לכל מה שקורה במציאות הרוחנית והגשמית.

כשאלוהים ברא את העולם הוא החליט ששלושה גורמים מרכזיים יקבעו את המציאות: חוקיות הטבע, בחירת האדם ורצונותיו.

גורם ראשון, חוקיות הטבע – אלוהים יכול היה לברוא את העולם באי־סוף צורות וגוונים, אבל הוא החליט שהעולם יתקיים, יתפתח ויתפקד לפי כללים וחוקים ברורים שהוא המציא ויצר, ואלו חוקי הטבע: פיזיקה, ביולוגיה, כימיה, מתמטיקה, פסיכולוגיה, מטאורולוגיה וכדומה. בעת העתיקה רוב החוקיות הזו הייתה נסתרת מבני האדם, ועולם המדע דשדש וקרטע עם כל מיני תיאוריות ומחשבות שלא קירבו אותו להכרה מדויקת ונכונה של החוקיות הזו. אך העולם המערבי שינה את גישתו בחקר הטבע, ובעת החדשה בני האדם חוקרים ולומדים את החוקיות הזו, וגם לומדים לנצל את החוקים לטובת העולם ולטובת המין האנושי, והטכנולוגיה פורצת גבולות.

גורם שני, בחירת האדם – הבורא קבע שמעבר לחוקי הטבע הנוקשים, ובתוך "גבולות הגזרה" שהם מאפשרים, יינתן חופש בחירה למין האנושי לקבל החלטות עצמאיות ולפעול כפי ראות עיניו, והחלטות אלו יהיו אחד הדברים המשמעותיים ביותר בניהול העולם. כל המציאות החומרית פועלת כאוטומט, חוקי הפיזיקה פועלים ללא רצון מוגדר, הצמחים גדלים ונובלים ללא שאיפות אישיות, והאריה מחפש טרף כשהוא רעב.⁴⁸ רק למין האנושי יש את הזכות לבחור מה לעשות ואיך לחשוב, רק בני האדם לא חייבים לפעול מתוך אינסטינקטים אלא יכולים להפעיל שיקול דעת, לחלום חלומות, לשאוף, להתפלסף, להגות וכו'. דרך כל בחירותיה המדעיות, המוסריות, הערכיות, הכלכליות, הפוליטיות, הטובות והרעות, האנושות שותפה לבורא בהנהגת העולם ומעשה הבריאה:

כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת –
מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקדוש-
ברוך הוא במעשה בראשית.⁴⁹

דיין שדן דין אמת מוציא לפועל את ההתנהגות האנושית הנכונה, מתקן את העולם, ובכך נעשה שותף למעשה הבריאה. ואילו האדם המושחת פוגע בעולם והורס אותו, שהרי המציאות היא שילוב בין המציאות האובייקטיבית המדעית לבין מעשי בני האדם.

48. גם לבעלי החיים ישנה בחירה חופשית, אך היא מזערית ולא ברמה הגבוהה והמשוכללת של בני האדם.
49. תלמוד בבלי, שבת י"ע"א.

גורם שלישי, רצונו של אלוהים – מי שעומד מאחורי הקלעים, המנוע הפנימי לכל המציאות, זהו הרצון האלוהי. הוא מכוון את הכול לכיוונים הנכונים בעיניו. חוקיות הטבע כשלעצמה היא עיוורת, חסרת מטרה ורצון; חוקיות העובדת ללא יעד, והמין האנושי משפיע ומושפע, פועל ונפעל, ביחס לסביבתו, אולם המנצח על המקהלה זהו הרצון האלוהי. הוא גורם לדברים להתגלגל כפי שהם מתגלגלים, והוא נשמת היקום, החיות הפנימית של הכול. מי קובע איזו נשמה תיוולד באיזו משפחה באיזו תרבות ובאיזו תקופה היסטורית? מי יוצר את אסונות הטבע האקראיים לכאורה? מדוע לאדם פלוני יש פתאום "ג'וק" בראש לנושא זה או אחר? למה לחולה אחד קרה נס רפואי ולחברו החולה באותה מחלה לא? כל אחד יודע ומרגיש שחיי מלאים הפתעות שונות והם אינם מדע מדויק. מה ומי משפיע עליהם? היהדות מלמדת שהתשובה לכל השאלות הללו ולדומותיהן היא אחת – הרצון האלוהי דוחף ומתזמן את המציאות למקומות שונים על פי חוכמתו, רצונו והבנתו.

הדבר נכון לא רק ברמת העל, ביחס לכלל המציאות, אלא גם ברמת היחידה, ביחס לכל אדם וכל חלקיק בהווה. מה קורה לכל אדם ואדם בפועל? הרמוניה בין חוקיות הטבע, לבין מחשבותיו, פעולותיו והחלטותיו כאדם, לבין הרצון האלוהי ותוכניותיו; הרמוניה שעל איזונה העדין מחליט הבורא.

מחד גיסא, האדם אחראי על גורלו ועל מעשיו לטוב ולמוטב, ומאידך גיסא, פעמים רבות האדם חוֹוה חיים שאינם מתנהלים כפי שהיה רוצה; כוח חזק ממנו

מושך אותו לכיוונים לא צפויים בניגוד לרצונו, הכוח האלוהי.

ניתן לראות את הנושא הזה מזווית אחרת. אחת מהנחות היסוד הבסיסיות ביותר בחיי האדם היא הבחירה החופשית. האדם יכול לקבוע את מחשבותיו, רצונותיו ופעולותיו מתוך רצון חופשי ובחירה אישית גמורה, ולא כתגובה אוטומטית או הכרחית לדברים המתרחשים סביבו, ולא כתוצאה של החינוך שאותו קיבל והרגלי התנהגותו הקודמים.⁵⁰ וממילא יש לאדם אחריות גדולה וכבדה על מעשיו, אישיותו ועתידו. בעניין זה ההינדואיזם והיהדות שווים.

אולם מה מעבר לכך? האם החלטותיו ובחירותיו של האדם הם הגורם היחיד המשפיע והקובע את עתידו? האם אין משהו גדול יותר? האם אין מציאות-על כללית? ההינדואיזם רואה את הכוח הגדול המנהיג את העולם כחוק נוקשה, דְּהֶרְמָה, המשלב בתוכו את עולם האלים ואת הקְרָמָה, מעשי האדם ובחירותיו. גם האלים וגם האדם כבולים לְדְהֶרְמָה.

50. הנחת יסוד זו מאפשרת יצירת מערכות חוקי התנהגות ומערכות שכר ועונש, כי אם האדם הוא מכונה אוטומטית משוכללת, מין רובוט מתוחכם המגיב למתרחש סביבו, ללא יכולת החלטה, איך אפשר לצוות עליו להתנהג כך או אחרת? איך ניתן להענישו או לתגמלו על מעשיו? הלוא הוא פעל ללא יכולת בחירה. אך אם יש לו בחירה חופשית, ניתן להגדיר לו מה רצוי ומה לא רצוי, מה מותר ומה אסור, וניתן לתת לו שכר ועונש.

ואילו היהדות רואה ברצון האלוהי את הכוח הגדול שמנהיג את העולם, תוך התחשבות בחוקיות העולם ובבחירה החופשית האנושית.

פה יש חוק, דְּהֶרְמָה, שגם האלים נתונים למסגרתו, ופה יש רצון אלוהי השולט על החוק. בהינדואיזם האלים כפופים לחוק, לְדְהֶרְמָה, וביהדות החוקים כפופים לאלוהים.

תהום הייאוש והתקווה

החיים בכדור הארץ זמניים, ובסופו של דבר המוות מכלה הכול. ואם כך, מה הטעם בהשקעה בעולם הזה? איזה ערך יש לחוויה, לעושר ולכסף, לשמחה ולעצב, לייסורים ולתענוג, אם בסוף המוות סוגר את המעגל?

בשתי הדתות יש התייחסות מעמיקה ומורכבת לשאלות הללו, אך כיווני החשיבה וממילא המסקנות האופרטיביות הפוכות לגמרי זו מזו.⁵¹

ההינדואיזם היא דת פסימית, דת המתמודדת עם סוגיות מתוך סוג של ייאוש ותסכול עמוק.

האָטְמָן, הנשמה, האני, קשור לעולם הזה בקשר בל יינתק באמצעות הסְמָרָה, גלגול הנשמות. אחרי המוות באה לידה מחדש, ושוב מוות, ושוב לידה, ושוב מוות, וחוזר חלילה, מיליארדי שנים ומיליוני פעמים, עד אין־סוף. התמונה שההינדואיזם מצייר על חיי העולם הזה היא קודרת, קשה

51. לא ניתן לתלות את שורש ההבדל בעוני הקיים בהודו מול הרווחה הכלכלית הקיימת בעולם המערבי משום שהשוני הזה התפתח רק בעת החדשה. כששתי הדתות עוצבו, במשך אלפי שנים, העוני וקשיי החיים היו משותפים לבני שתי הדתות.

ומלאת סבל: 52 אין טעם בחיים; המוות עוטף ומכלה הכול; גם המוות אינו סוף ואחריו תהיה לידה מחדשת על סמך מה

52. ביטוי קיצוני לתפיסת ההינדואיזם אודות חוסר התוחלת בחיי החומר ניתן למצוא באחד החיבורים ההינדיים החשובים ביותר, בְּהַגְוֹד גִּיטָא. האל קְרִישְנָה אומר בו לֶאֱרָג'נָה, לוחם הניצב לפני קרב ונרתע מהמוות הכרוך במלחמה: "הנשמה אינה נולדת או מתה. היא לא התהוותה בעבר, אינה מתהווה בהווה, ולא תתהווה בעתיד. אין היא נולדת, בת נצח היא, קיימת לעד וקדמונית. היא איננה נכחדת בכלות הגוף. הו אֶרְג'נָה, האיש היודע כי הנשמה איננה בת כליה, נצחית, אינה נולדת ואינה בת שינוי – איך יהרוג נפש? איך ישת על אחר להרוג? כאשר יעטה אדם מלבושים חדשים, והוא משיל את הישנים, כן הנשמה, היא מקבלת גוף חומר חדש, בְּנֻטְשָה את גופה הישן, נטול הערך... נאמר על הנשמה, היא אינה נראית, אינה נתפסת ואינה משתנה. בידועך את כל זאת, אל לך להתאבל על הגוף... כל הנולד מות ימות, ולכל מת נכונה לידה. לכן, אל תאבל על מה שאין להימלט ממנו..." (27-20, 2). תרגם: ד"ר איתמר תאודור, הוצאת כרמל, שנת 2002). אין משמעות אמיתית למוות, שהרי במוות הנשמה רק עוברת לגוף אחר, ולכן אין להתאבל על המת ואין להצטער אם צריך להרוג.

את ההפך הגמור ניתן למצוא ביהדות: היא מקדשת את החיים, שוללת את ההרג, ומתאבלת על כל נפטר. מתוך מאות מצוות הקיימות ביהדות אלוהים "בחר" עשר מצוות מרכזיות ואחת מהן היא הציווי הנצחי והמפורסם "לא תרצח". ישנן הלכות הנובעות מאיסור "לא תרצח" בתחומים רבים. כשאדם נפטר, משפחתו עוצרת את חייה, ובמשך שבוע נשארת אבלה בבית ומקבלת ניחומים מהסביבה. היהדות אומרת שיש לשמור על קדושת המת, ולכן קוברים את הנפטר בכל הכבוד האפשרי, ולא שורפים אותו, כפי שנהוג בהינדואיזם.

שהיה בעבר. איזו תוחלת יש בחיים? נהנתנות בגלגול מסוים
אולי נוחה ומביאה שמחה באותו גלגול, אבל פוגעת בגלגולים
הבאים, ואם כך, מה היא שווה?

המפלט האפשרי היחיד בעיני ההינדואיזם היא המוקֶשָה,
הגעה למצב שבו האדם קוטע את גלגול הנשמות הנצחי שלו
והאֶטְמָן מגיע לשלוות נצח בעולם האלים.

זרמים שונים בהינדואיזם מציעים דרכים מגוונות איך
מגיעים למצב הנכסף, למוקֶשָה ולדבקות באל. כל זרם רוחני
מנתח את הזיקה המדויקת של האלים לעולם ולאדם בצורה
שונה, ובהתאם לאותה הסתכלות הם מציעים מסלולים
המובילים את האדם לשלוותו. הדבר שמאחד את כל
הזרמים הוא ייאוש מהחיים הגשמיים הרגילים והפשוטים
בעולם הזה, וציפייה עתידית עמוקה למשהו עליון ורוחני,
שלא נמצא בכדור הארץ ויש לטרוח ולעמול קשה על מנת
להגיע אליו.

לעומת הפסימיות ההינדית, היהדות היא דת אופטימית
שמאמינה שבסוף יהיה טוב.

ספר הספרים היהודי, התנ"ך, גדוש בסיפורים המתארים
את החיים בעולם החומרי: מאות פרקים ואלפי פסוקים
מספרים היסטוריה של קרוב לשלושת אלפים שנה בצורה
ססגונית, חיה, תוססת ועשירה, עם תיאורים רבים ומגוונים
הלקוחים מעולם הטבע. אלה סיפורים העוסקים באדם
הפרטי, בעם ישראל ובעמים אחרים, וכוללים פוליטיקה,
מדינאות ומלחמות.

תורת משה מצווה על עם ישראל לשמור מאות
מצוות הנוגעות לכל תחומי החיים, החל במצוות רוחניות

ומופשטות, כגון לימוד תורה, תפילה, אמונה באלוהים, אהבת האל, וכלה במצוות הקשורות לחומרות הממשית ביותר, כגון דיני אכילה שונים, פרייה ורבייה, חקלאות, מסחר, בניין החברה וצבא.

כל הלומד את התנ"ך, הן מצדו ההלכתי והן מצדו הסיפורי, רואה בצורה ברורה שהיהדות מסתכלת על החיים החומריים והזמניים של האדם באופטימיות רבה ובתחושת שליחות עמוקה. התנ"ך מוצא ערך עליון בחיים הזמניים פה, בכדור הארץ. חיי החומר אהובים לא מצד עצמם אלא משום שהם השער והמפתח היחיד לדברים גדולים הרבה יותר. רק דרך חיים גשמיים נכונים בגוף הזמני ניתן להגיע למציאות העליונה והנשגבה של גן עדן ושל חיי העולם הבא.

מה זה אומר לאדם בחייו בעולם הזה? ניתן למצוא ביהדות לדורותיה שני זרמים וכיווני חשיבה מרכזיים. זרם אחד טוען שהאדם מורכב משני כוחות המושכים אותו לשני כיוונים הפוכים זה מזה: הגוף מושך לחומריות וליצריות, והנשמה מושכת לרוחניות ולקרבת אלוהים. מובן שהטוב הנכון, הישר והנצחי מגיע דרך הנשמה, הרוחניות וקרבת האלוהים, ולכן אין ערך ממשי ועצמאי לחיים בגוף החומרי, ואת ערך החיים הללו יש לצמצם עד כמה שניתן. עיקר האדם הוא הנשמה הפנימית, האלוהית והנצחית שיש בקרבו, ואותה יש לחזק ולטפח דרך חיים רוחניים עוצמתיים כמה שיותר. גישה זו רואה את החיים בעולם הזה כמסע אתגרי של התגברות על יצרים שונים המושכים את האדם לחומריות, לרדיפה אחרי מנעמי הגוף ואחרי רמת חיים גבוהה מבחינה חומרית, והפניית כל האנרגיות והמעשים להתקדשות ולשמירת מצוות רבות ככל האפשר. החיים

מוגדרים כזמן עבודה רוחנית מאומצת של קרבת אלוהים, שמטרתה לזכות את האדם בשכר המיועד לו לאחר המוות, בגן עדן ובעתיד הרחוק בעולם הבא. בחיים הקצרים שיש פה, בכדור הארץ, אסור להתפתות לחומריות ולהשקעה בחיי העולם הזה, הזמני והרעוע. צריך להשקיע את כל האנרגיות והמאמצים בלימוד תורה, באמונה, במצוות ובמעשים טובים המזכים את האדם לאחר פטירתו בגן עדן לנצח נצחים.⁵³

כיוון חשיבה אחר טוען שאומנם חייו של האדם הפרטי קצרים, קצובים וזמניים, אבל המין האנושי בכללו, ובפרט עם ישראל, נצחיים וקיימים מדור לדור. אנו לא נשארים סתם כמשהו סטטי אלא נבנים, מתפתחים ומתקדמים בכיוונים רבים, שלב אחרי שלב, במשך מאות ואלפי דורות. במובנים רבים אי־אפשר להשוות בין האנושות כפי שהתקיימה לפני שלושת אלפים שנה לבין האנושות במאה העשרים ואחת. בעת העתיקה מעמד האישה היה גרוע ביותר, העבדות על כל אכזריותה הייתה כוח העבודה הזול והזמין, המדע והטכנולוגיה היו פרימיטיביים לחלוטין,

53. גישה יהודית זו נראית כגישה הינדית מעודנת, אולם זהו דמיון חיצוני בלבד. בצמצום החומריות היהודי נשאר מינימום משמעותי וחשוב של מצוות חומריות שאין לוותר עליהן: ישנם מקרים רבים שבהם יש מצווה לאכול, חיי אישות הם מצווה (לפחות בחלק מהזמנים). במצוות רבות דווקא העיסוק החומרי מקנה את הזכות הרוחנית, את האידיאל. ההינדואיזם מדבר על צמצום החומריות עד המזער ההכרחי לקיום הבסיסי ביותר של הגוף, והדבר כרוך לעיתים בסגפנות ממש, ומציאת כל האידיאל אך ורק ברוחניות.

במקומות רבים בעולם לא היה ערך לחיי אדם, ועוד ועוד. אם נחזור אחורה לתקופת האבן או למצב האנושות בתקופה הפרה־היסטורית, התמונה תיראה הרבה יותר עגומה. ניתן לראות בהתבוננות פשוטה איך האנושות מתקדמת אט־אט התקדמות שאינה רציפה אלא דרך עליות ומורדות.

ומה הלאה? לאן פני האנושות מועדות? מה צריכים להיות היעדים ארוכי הטווח של בני האדם? לפי היהדות, היעד הסופי של אותה התפתחות זהו העולם הבא. עולם מושלם ונצחי שיבוא אי־שם בעתיד. בתקופה העתידית הזו העולם החומרי והעולם הרוחני יהיו מושלמים ויתקיימו בהרמוניה מלאה ביניהם, ללא המתחים השונים הקיימים בעת הזו. העולם הבא זהו עולם ללא מוות, ללא רוע, ללא ייסורים וללא צרות, עולם שכל כולו קדושה וטהרה, יושר וצדק, אמונה ודבקות באלוהים.

מי שמפתח ומקדם את האנושות לקראת אותו עתיד נכסף זו האנושות עצמה. היא עושה זאת בתהליך היסטורי ארוך ומייגע דרך בחירותיהם ומעשיהם של כל אדם ואדם באופן פרטי ושל העמים השונים ברובד הלאומי. ישנו ערך עליון לתיקון חיי החומר בעולם הזה מבחינה מדעית, טכנולוגית, כלכלית, פוליטית וכדומה, ולתיקון חיי הרוח מבחינה ערכית, אמונית ומוסרית. מכיוון שעיקר השלמות העתידית בעולם הבא היא שלמות מוסרית, אמונית וערכית, צריך להשקיע בה את עיקר המאמץ. לפי הראייה היהודית, הכוח המרכזי שמקדם את האנושות מבחינה אמונית, רוחנית ומוסרית זהו עם ישראל, באמצעות התורה שאותה קיבל מאלוהים בראשית דרכו ההיסטורית; ושאר העמים מקדמים את העולם מבחינה חומרית, טכנולוגית, פוליטית, מדעית

וכדומה. זוהי הסיבה שתורת החיים שנתן האל לפני אלפי שנים לעם ישראל בהר סיני לא עוסקת בהדרכות ובתגליות כלכליות, מדעיות וטכנולוגיות אלא בהדרכות מוסריות, ערכיות ואמוניות. יחסי הגומלין וההפריה ההדדית בין עם ישראל לשאר העמים מביאים את העולם לשלמותו, הן בחומר והן ברוח.

היהדות על שני זרמיה רואה בחיי העולם הזה זמן קדוש הניתן לאדם כדי שינצלו כהכנה לעולם נשגב ואידיאלי, אם לאחר המוות ואם בעתיד הרחוק.⁵⁴ כל יהודי מצווה לחיות בעולם מתוך תחושה ברורה שאת מה שניתן לעשות במסגרת חיי החומר הקצרים והזמניים לא ניתן לעשות בשום צורה אחרת, ולכן יש לנצל כל רגע ורגע.⁵⁵ הגישה המוצאת תקווה בחיי החומר באה לידי ביטוי

54. נקודה מעניינת למחשבה: הזרם הראשון, שמדבר על העולם הזה כזמן לצבירת זכויות לקראת גן עדן אחרי המוות, התפתח ביהדות בעיקר כשעם ישראל חי בגלות, ללא עצמאות מדינית; הזרם השני, שמדבר בחיוב על העולם הזה ועל מטרותיו הלאומיות והכלל-אנושיות, התפתח בעיקר בתקופת התנ"ך, כשעם ישראל חי בארצו וקיים חיים לאומיים עצמאיים. ישנה התאמה מעניינת בין החיים הלאומיים של עם ישראל לבין היחס לחיי הגוף והחומר. בדורות האחרונים עם ישראל שב לעצמאות מדינית. הציבור הדתי-המאמין מפוצל בין שני זרמים מרכזיים. אלו שאינם רואים ערך רוחני-דתי במדינה ובעצמאות המדינית דוגלים בשיטה הראשונה, ואלו הרואים ערך דתי-רוחני במדינת ישראל דוגלים בשיטה השנייה.

55. בניגוד לאמירה המערבית העממית שיש "לחיות את הרגע", היהדות אומרת שיש "לנצל את הרגע".

בצורות רבות מאוד, ובין השאר גם ב"קדושת החיים", המאבק הבלתי מתפשר של היהדות על ערך חיי האדם. האיסור "לא תרצח" נאמר במתן תורה והוא בסיס הלכתי ומצפוני החורז את כל היהדות. למשל, "פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה", לאמור הצלת חיים דוחה את כל עולם ההלכה וקודמת לכל דבר אחר. על פי ההלכה היהודית, אסור לגעת באדם גוסס שמא נגיעה זו תקרב את מותו בשניות ספורות. כל רגע ורגע של חיים חשוב וקדוש. ההבדל בין התקווה שתולים היהודים בחיים הגשמיים לבין היאוש ההינדי בא לידי ביטוי במקומות רבים. פיתוח העולם מקבל מקום של כבוד ביהדות, ודמויות רבות זוכות לשבח על תרומתן לעולם.⁵⁶ בהינדואיזם פיתוח העולם קיים רק כשאין ברירה, ולא מייחסים לכך שום משמעות רוחנית-דתית.

התנ"ך מציין פעם אחר פעם שאלוהים מבטיח למי שמתנהג כראוי שפע בריאות וביטחון כבר בעולם הגשמי, לפני המוות, ואילו בהינדואיזם העיניים נשואות רק לעולמות העליונים שאחרי המוות.

זרמים שונים של ההינדואיזם בנו גישה לחיים שדוגלת בעבודה פנימית-אישיותית עמוקה מאוד המאפשרת שליטה עצמית אדירה, שכל מטרתה היא "המתת" הרגשות הטבעיים הפשוטים, פיתוח אדישות לעולם החומרי והתעלמות מהסביבה באמצעות ריכוז פנימי גבוה מאוד. אדם שוקע

56. על אישים ששכללו את העולם וזכו למקום של כבוד ביהדות, ראו מסכת יומא ג, י; מדרש תנחומא, בראשית יא, ועוד רבים.

במדיטציות ובתרגילים גופניים ורוחניים מפרכים במשך שנים רבות על מנת להגיע להתנתקות ולהתעלות מעל התחושות והמחשבות הגופניות של העולם הזה. ואילו היהדות אינה דוגלת בסגפנות ובהתעלמות מהסביבה אלא רק בצמצום היצריות ובהפסקת ההתמכרות להנאות ולהבלי העולם הזה, וכך מופנות האנרגיות לעולם הרוח בלי לוותר על העולם הגשמי. היהודים מצווים להתחתן, בהזדמנויות רבות הם מצווים לאכול, הם מודים לאל ומברכים על ההנאות השונות, הם מצווים להקים מערכת שלטונית מסודרת, ועוד ציוויים רבים הקשורים לחיים הפשוטים בכדור הארץ. החיים הטבעיים מקבלים ממד של מצווה כי התפיסה הבסיסית אשר לגשמיות היא אופטימית.

תהום הסמכות

דת בהגדרתה היא דרך חיים הקשורה לאמונה באל או באלים. אך מי קובע מהי דרך החיים הזאת ומהם המעשים הרצויים המקרבים את האדם לאלוהיו?

ברוב הדתות בהיסטוריה האנושית, הדת ומצוותיה מבטאות הבנה וחוכמה אנושיות. החכמים מייסדי הדת יצרו הרבה כללי פולחן, צורות חשיבה ואמות מידה מוסריות שדרכם יכול המאמין להתקרב לאל או לאלים. בחלק מהדתות השמאנים והמיסטיקנים מפענחים סימנים שונים שהם מגלים בטבע, ועל פיהם מכתיבים את ההתנהגות הרצויה כדי למצוא חן בעיני האלים. חכמי הדת קובעים מהן דרכי ההתנהגות האנושיות שיגרמו לאלים להשפיע טובה וברכה על קהל המאמינים.⁵⁷

ההיסטוריה הדתית של היהדות ושל ההינדואיזם מחולקת לשתי תקופות דומות: תקופת ההתגלות ותקופת החוכמה האנושית. שתי הדתות מושתתות על ספרי יסוד

57. יוצאות מן הכלל: זורואסטריות, דת המתבססת על דברי הנביא זרתוסטרה; האסלאם, שמאמין כי המלאך גבריאל התגלה למוחמד ומסר לו את הקוראן. בדיקת טענותיהן חורגת מנושא ספרנו.

המבוססים על התגלות רוחנית־אלוהית: את התנ"ך היהודי כתבו הנביאים ואת הנדודות ההינדיות כתבו הרישים. לאחר תום ההתגלות, בשתי הדתות, חכמי כל דת המשיכו לפתח את דתם דרך אישיותם, חוכמתם, והעמקתם האנושית. למרות הדמיון ההיסטורי־טכני, גם בנושא זה ישנם הבדלים מהותיים בין שתי הדתות.

ביהדות, מקור הדת ברור ובלעדי – הבורא, בעל הכוחות כולם. מקור המציאות הוא גם מקור המוסר, והוא זה שמציב את הגבולות, נותן את המצוות ובונה את סולם הערכים. במאה השמונה־עשרה לפנה"ס זכה מייסד האומה הישראלית, אברהם, להתגלות אלוהית־נבואית חוזרת ונשנית. במצוות האל הוא עלה לארץ כנען ועשה ברית מילה. ארץ כנען הובטחה לו ולזרעו. נבואות רבות יצקו תוכן ומשמעות לחייו ולחיי האומה שהקים.

כאלף וארבע מאות שנים סוערות חלפו על צאצאי אברהם. העם שהוא ייסד, עם ישראל, ידע עליות ומורדות: עצמאות מדינית ושעבוד לעמים זרים, פילוגים פנימיים חריפים ואחדות נפלאה, הוא חי במצרים, במדבר סיני, בארץ ישראל ובבבל. אך דבר אחד לא השתנה באותן מאות שנים ארוכות – עולם הנבואה כמקור הסמכות המשיך לשגשג בעם, דור אחרי דור. אלפי נביאים חזקו, פעלו, הוכיחו, הציבו יעדים והשפיעו על עם ישראל, עד ימי תחילת בית המקדש השני. לא תמיד העם ושליטיו הקשיבו לנביאים, במיוחד לא במאבק הרוחני סביב העבודה הזרה. הנביאים הוכיחו את העם והתרו בו לבל יעבוד לאלילים, אך העם המשיך להשתחוות לפסלים. גם בשנות השפל התרבותי, האמוני והדתי הייתה הנבואה אכן יסוד משמעותית ביותר

בעיצוב פניה של האומה הישראלית; דבר האל תמיד היה נוכח, מדריך ומשפיע.

גדול הנביאים, משה, חי במאה השלוש-עשרה לפנה"ס, והוא מגלם את שיא היכולת הנבואית והאישיותית.⁵⁸ בזמן היווצרות האומה הישראלית, מיד אחרי יציאת מצרים, קיבל בנבואה את התורה, והיא הבסיס לכל עולמה של היהדות, למצוותיה ולנבואותיה, לנצח נצחים. עולם ההלכה, המוסר והאמונה הישראלי נשען ומתבסס על נבואת משה, על הקשבתו לדבר האל ו"הורדתו" אל העם. מלאכי,⁵⁹ אחרון הנביאים, שחי כתשע מאות שנה אחרי משה, אמר "זָכְרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב [הר סיני] על כל ישראל חקים ומשפטים".

מתוך רבבות הנבואות שניתנו באותה תקופה רק הדברים הרלוונטיים להמשך ההיסטוריה נאספו ונשמרו בתנ"ך. נבואות מקומיות, שנאמרו במצב מסוים לאדם מסוים ואין להן משמעות לדורות הבאים – לא נשמרו ונשכחו.⁶⁰

בעולמם של ההינדים הדברים שונים בתכלית מן היהדות. ספרי היסוד של ההינדואיזם נכתבו, כנראה, החל מהמאה החמש-עשרה לפנה"ס עד המאות הראשונות לספירה, והם מחולקים לשתי קבוצות: שְׁרוּטֵי (דבר הנשמע) וּסְמִירֵטֵי (דבר הנזכר).

58. ישנם הבדלים מהותיים בין רמת ואיכות נבואתו של משה לרמת ואיכות נבואתם של שאר הנביאים.

59. מלאכי ג, כב.

60. בבלי, מגילה יד ע"א.

סמיריטי אלו ספרים וחיבורים שונים שכתבו חכמים גדולים שחיו במאות האחרונות לפנה"ס – וְלְמִיָּקִי, וְיָאָסָה ועוד – ועם ספרות זו נמנים שני האפוסים הגדולים והחשובים, הַמְּהַאבְּהֶרְטָה והֶרָאמְאִינָה, וספרי חוקים וכללי התנהגות: חוקי מאנו, ספרות דברי הימים, הפוראנות ועוד.

כחלק מהסיפור הארוך מאוד, מְהַאבְּהֶרְטָה, מופיע אחד הספרים החשובים ביותר בהינדואיזם, הַבְּהָגְוֹד גִּיטָא, שבו מסופר באריכות ובהרחבה על התגלות האל קְרִישְׁנָה לַאֲרְג'וֹנָה והנחיותיו המפורטות איך לדבוק בו. לספר זה נכתבו במהלך ההיסטוריה מאות פירושים, והוא הפך להיות אחד מספרי היסוד בפילוסופיה ההינדית. כל זרם רוחני בהינדואיזם כתב פירוש לספר בהתאם לתפיסתו את האל ואת דרכי ההתקשרות עימו. מניסוח הספר נראים הדברים כאילו הוא מתאר מציאות ממשי, ואכן המלחמה שעליה מסופר שם אכן התקיימה. כהכנה לקרב המרכזי הייתה כביכול התגלות של האל קְרִישְׁנָה עצמו לַאֲרְג'וֹנָה. אך ספר זה הוא חלק מיצירה ספרותית מיתולוגית-פילוסופית מרכזית ורבת-השפעה שכתב וְיָאָסָה לפני אלפי שנים,⁶¹ מתוך הבנתו את מעמדו הרוחני העליון של קְרִישְׁנָה ואת דרכי הדבקות בו.

61. המסורת ההינדית רואה בַּבְּהָגְוֹד גִּיטָא שיחה בין האל קְרִישְׁנָה לַאֲרְג'וֹנָה: החכם ויאסה שמע אותה והכליל אותה במהאבהרטתה. המחקר המערבי רואה בַּבְּהָגְוֹד גִּיטָא את התגובה ההינדואית לבודהיזם, ולא ברור מי היה מחבר הספר ואם ישנו מחבר אחד או יותר.

שְׁרוּטֵי היא הספרות החשובה והמשמעותית ביותר להינדואיזם. על פי המסורת ההינדית המרכזית, ראשיתה של הספרות היסודית הזו מתחילה בְּרִישִׁים,⁶² חכמים בעלי יכולת הקשבה רוחנית מיוחדת, שבכוח הקשבתם הפנימית העליונה שמעו את צלילי הקודש של האלים העומדים במרכז כל סיפור ואמירה המופיעים באותו קטע, ואותם רִישִׁים גיבשו את השמיעה הפנימית הזו לרעיונות ולמילים שנמסרו מדור לדור בעל־פה ובדייקנות רבה מאוד, עד שהועלו על הכתב מאות שנים לאחר מכן. קבוצת ספרים זו כוללת את ארבעת ספרי היסוד הקדומים ביותר בהינדואיזם, הַיְדוּת: "רִיג־וֹדָה, סְאֵמָה־וֹדָה, יְגוּר־וֹדָה, אֶטְהֶרְוָה־וֹדָה,"⁶³ ואת האופני־שְׁדוּת, המכונות במסורת ההינדית וַדְנָטָה, סוּף הַוֹדוּת.

המסורת ההינדית מדגישה שספרי הַשְׁרוּטֵי לא נכתבו כנבואה, כשמיעת דבר האל בצורה מילולית, ברורה, מדוקדקת ומדויקת, שבה כל אות וכל מילה הוכתבו לאדם על ידי האל. הַרִישִׁים שמעו את צלילי הקודש של האלים וניסחו בעצמם את הדברים. לפי המסורת ההינדית, ספרים אלה אינם דבר האלים בצורה מוחלטת אלא יש בהם נגיעה אנושית, רִישִׁית, במידה זו

62. המסורת ההינדית מדברת על רִישִׁים שחיו לפני כעשרת אלפים שנה. המחקר המערבי גורס שהם חיו בסביבות המאה השמונה־עשרה לפנה"ס. בכל מקרה, הַוֹדוּת נמסרו בעל־פה מדור לדור בדייקנות מעוררת השתאות, והועלו על הכתב בתהליך שהתחיל במאות האחרונות לפנה"ס ונמשך כמה מאות שנים.

63. וֹדָה – חוכמה, ידע.

או אחרת. לעומת זאת, ביהדות כל עשרים וארבעה ספרי היסוד הכלולים בתנ"ך הוכתבו למשה ולשאר הנביאים מילה במילה, ללא מגע יד אדם; הנביא היה "שקוף" בנבואתו,⁶⁴ וכל אותיות התנ"ך, מילותיו ומשפטיו הם דבר האל.

מעבר לחילוק המשמעותי והעקרוני, ספרי יסוד המבטאים את רצון האל ללא התערבות אנושית לעומת ספרי יסוד שמשלבים את רצון האלים עם לשון אנושית, ישנו חילוק משמעותי נוסף. מה קרה בהמשך? איך התפתחה הדת אחרי תקופת ההקשבה העליונה?

ביהדות, לאחר מאות שנות התגלות אלוהית לאלפי נביאים בעם ישראל, פסקה הנבואה,⁶⁵ וכבר אלפיים ושלוש מאות שנה אין נביאים בעולם. שום אדם לא יכול לומר "האל

64. חלקים גדולים מהתנ"ך נכתבו כיצירה ספרותית המתארת את ההיסטוריה של עם ישראל ואת דברי נביאיו, ולכן פעמים רבות מאוד ניתן למצוא אנשים שונים המדברים בגוף ראשון, בעוד דבר אלוהים מופיע פעמים רבות בגוף שלישי. משמעות הדבר היא שהאירועים קרו כפי שקרו, ואנשים שונים דיברו ופעלו כפי שפעלו, ואנחנו לא יודעים באמת מה היו המילים המדויקות שהם השתמשו בהן, אך אלוהים הכתיב את האירועים ואת דברי אותם אנשים מילה במילה לנביאים השונים, כאילו מהזווית האנושית. (אחד מעקרונות היסוד של ביקורת המקרא הוא שלילת אלוהותו של הטקסט, וטענה זו משוללת כל יסוד על פי היהדות המסורתית.)

65. להסברים הרבים שניתנו להפסקת הנבואה, ראו ספרי, אורות הנבואה, עמוד קעא.

התגלה אליי ואמר לי כך וכך".⁶⁶ השינוי הדרמטי הזה העביר בעם ישראל את כובד המשקל הרוחני והתרבותי מהקשבה נבואית לדבר האל לשכל האנושי, שמנסה לברר מה נכון ומה לא נכון לעשות.⁶⁷ הלמדנות, החקירה והפלפול הפכו להיות עד היום הכלי המרכזי לקביעת נורמות ההתנהגות, האמונה, ההלכה והמוסר. אך גם בעת הזו, כשהשכל וההיגיון שולטים בכיפה, המשענת נשארת דבר אלוהים כפי שנמסר בתנ"ך כספר היסוד של היהדות, ולכן כל ארון הספרים היהודי מחפש את ייעודו ושורשיו בפסוקי התנ"ך, מדקדק בכל אות ומילה, בכל מסר גלוי ונסתר, ומנסה לפענח על פי ההוראות הנבואיות איך צריך לנהוג. במשך כל הדורות חכמי ישראל לא מנסים "להמציא את הגלגל", אלא יוצרים סינתזה בין המציאות ההיסטורית והתרבותית המשתנה לבין דבר האלוהים כפי שנמסר בתנ"ך ובתורה שבעל-פה. הדרכים לסינתזה הזו שונות ומגוונות, והדבר יוצר את הזרמים הרוחניים-דתיים השונים בעולמה של היהדות. אך מעולם לא קמה ביהדות המסורתית גישה המנסה לעקור את

66. אולי בגלל זה הנצרות והאסלאם, שינקו מהיהדות חלק מיסודותיהן ומאמינות לכאורה באותו אל, לא אומרות שמייסדיהן זכו להתגלות אלוהים. הנצרות לא מדברת על התגלות נבואית כמקור הסמכות הרוחנית של ישו והשליחים. האסלאם מדבר על התגלות המלאך גבריאל למוחמד ולא על התגלות אללה עצמו, ויש כמוזן הבדל עצום בין השניים.

67. גם בזמן הנבואה היו בעם ישראל חכמים רבים, אך בעלי הדעה היו הנביאים, וכששקעה הנבואה, החוכמה צפה. החכמים החליפו את הנביאים בהנהגתו הרוחנית, ולעיתים גם המעשית, של העם.

היסודות הנבואיים, ההלכתיים או האמוניים, וכל הזרמים השונים המרכיבים את היהדות המסורתית נשענים על אותם מקורות עתיקים של נבואה ופרשנותה הקדומה. מעניין לעניין באותו עניין. מייסד עולם ההלכה היהודית, משה, קיבל בנבואתו שתי תורות המשלימות זו את זו: אחת – ספר התורה, הכתוב בתמציתיות מרובה ומצוי עד היום בארון הקודש בכל בתי הכנסת ברחבי העולם; ושנייה בעל־פה – ביאור פסוקי התורה הכתובה עם ירידה לפרטי פרטים ולפרקטיקה המעשית. תורה שבעל־פה כשמה כן היא, נמסרה למשה בנבואה ובמשך כאלף וארבע מאות שנה עברה בעל־פה מרב לתלמיד, דור אחרי דור, בדקדוק מרבי.⁶⁸ מסיבות שונות, בשלהי התקופה התנאית, במאות הראשונות לספירה, גם התורה שבעל־פה הועלתה על הכתב, ונכתבו המשנה ושאר מדרשי התנאים, וכך יש את שתי התורות כתובות: ספר התורה והספרות התנאית. מאז עד היום עסוקים חכמי התורה בלימוד ובהמשך פיתוח התורה שהייתה בעל־פה ונכתבה, תוך שילוב בין המציאות המשתנה מעת לעת לבין התורה ויסודותיה. עולם ההלכה המכתיב את ההתנהגות היהודית לדורותיה נשען באופן מוחלט על התורות שבכתב ובעל־פה.⁶⁹ אותם זרמים שצמחו ביהדות וחלקו על אמיתות תורה

68. גם ספרות היסוד ההינדית, הַיְוֹדוֹת, נמסרה אלפי שנים בעל־פה מדור לדור בדייקנות מדהימה, עד שהועלתה על הכתב בסופו של דבר.

69. מסיבות אישיות והיסטוריות שונות צצו מחלוקות רבות וחרیפות בעולם ההלכה: זה פוסק כך וזה אחרת, אלו מחמירים ואלו מקילים, אולם כל פוסקי ההלכה נשענים בסופו של דבר

שבעל-פה או שבכתב, כגון הצדוקים והבייתוסים בימי בית המקדש השני והקראים בימי הביניים,⁷⁰ "נפלטו" מהאומה הישראלית במשך הדורות.

ההינדואיזם היה מראשית היווצרותו, מצד אחד, פתוח ומגוון מאוד, ומצד שני, מאוחד בעקרונות יסוד. בעת העתיקה, בתקופה הַנְּדִית, המוטיב המרכזי לעבודת האלים היו הקורבנות. הַרִישִׁים לימדו את ארבעת ספרי הַנְּדִה, שמפרטים את טקסי הקורבנות על זוויותיהם השונות: איך בונים את המזבחות, מתי מקריבים, איזה סוג קורבן, מהן המנטרות שיש להגיד בזמן ההקרבה, מה שרים, ועוד.

בתקופה זו עולמם של ההינדים היה מאוחד יחסית סביב עבודת הקורבנות, על אף שהיה מפוצל בשאלת זהות האלים שיש להקריב להם את הקורבנות. עם תום תקופה זו, ושקיעתם של הַנְּדִות במאות האחרונות לפנה"ס, התחילה דינמיקה חדשה בהודו, הפועלת עד ימינו, כבר למעלה מאלפיים שנה – פלורליזם דתי כמעט חסר גבולות.

כל כמה מאות שנים קם הוגה דעות דגול אחר ומבצע רפורמה משמעותית בהינדואיזם הקיים בימיו ומקים זרם

על אותם ספרי יסוד: תנ"ך, משנה, תלמוד, רמב"ם, שולחן ערוך ועוד; שורש המחלוקת הוא בפרשנות, במשקל שניתן לדעות כאלו ואחרות, במסורות שנוצרו במקומות שונים בעולם, בסיתתה עם המציאות, וכדומה.

70. בדורות האחרונים זהו שורש המאבק הרוחני-דתי עם התנועה הרפורמית, שמערערת על סמכות ההלכה כפי שעברה במסורת התורה שבעל-פה.

רוחני חדש, כראות עיניו ולפי הבנתו את רעיונות היסוד ואת ספרות הקודש. תהליך זה יצר בהודו פסיפס אין-סופי של אמונות, דעות, מעשים וכיווני חשיבה, וכולם נמצאים תחת הכותרת המאוד לא מוגדרת "הינדואיזם". למעט האמונה העמוקה והאיתנה בסמסרה, גלגול נשמות, ובקרה, גורל אישי, ובדרך כלל נאמנות לחלק מכתבי הקודש,⁷¹ קשה למצוא מכנה משותף בין הקבוצות השונות הקיימות בתת-היבשת ההודית: בין הזרם הרוחני אדווייטה ודנטה מתורתו של שנקרה בן המאה השמינית לספירה, ובין תנועת הבהקטי בקרב מאמיני קרישנה, ששורשיה נעוצים אי-שם במאה הרביעית לספירה בערך והתעצמה מאוד במאה החמש-עשרה, ובין תורת היוגה של פטנג'לי מהמאה הראשונה לספירה,⁷² ובין המהפכן הרפורמטור ראג' רמוהון רואי מהתקופה הקולוניאלית האנגלית, ובין בן המאה התשע-עשרה דיאנדה סארסוואטי, ובין קריאתו של קאביר שחי כנראה בסוף המאה החמש-עשרה, ובין תורתם ועולמם של הסיקים בהנהגתו של נאנאק בן המאה השש-עשרה, ועוד רבים. חילוקי הדעות העמוקים בין הדעות השונות קשורים גם לשאלות רוחניות יסודיות: מיהו האל המרכזי, מה הזיקה

71. רובם ככולם מנסים למצוא באופנישדות ראייה לדעתם.

72. פטנג'לי חיבר את הספר יוגה-סוטר. ספר זה הפך להיות אחד מאבני היסוד בהדרכה של היוגים ההינדים. פטנג'לי לא טען שהאל התגלה אליו ואמר לו שמדיטציות ותרגילי יוגה כאלו וכאלו יביאו למדרגות רוחניות מסוימות, אלא אסף תרגילים וכנראה הוסיף עליהם מניסיונו האישי, וכך יצר את ספרו היסודי והמשמעותי כל כך ליוגים ההינדים.

בין האלים לבין האָטְמֶן, אם יש לקדש את שיטת הקסטות או לבטלה, מהי הדרך הנכונה בעבודת האלים, ועוד. המכנה המשותף הגדול ביותר בפסיפס הדעות, וכמעט ניתן לומר הדתות, הממלא את הודו, הוא הנקודה הפלורליסטית העקרונית בה, בתוך מסגרת הינדית רחבה ומאוד לא ברורה. כל אדם חושב את הדבר שנראה לו נכון, וחי על פי הדרך המוצאת חן בעיניו, ואם האדם מוכשר, הוא גם מקים תנועה רוחנית-מיסטית חדשה, המוסיפה עוד חלקים לפאזל ההינדי המגוון והעשיר, שבו אף אחד לא מחויב כמעט לכלום. ההינדים בונים את עולמם הרוחני מלמטה למעלה, מההבנה האנושית אל האלים, ואילו היהדות בונה את עולמה הרוחני מלמעלה למטה, מההתגלות האלוהית אל האדם.

תהום האדם

שאלות רבות מעסיקות את האנושות סביב מהות האדם, וממילא סביב תפקידו. מהו מקורו של המין האנושי? זוגיות מהי? האם יש זיקה פנימית עמוקה בין האנושות לבין בעלי החיים?

בפרק זה נטעם מעט מתיאורי בריאת החיות והאדם ומהזיקה ביניהם. אך בטרם נראה את הדברים חשוב להדגיש: שתי הדתות אינן מנסות לתאר את העובדות הפרה־היסטוריות ולא את הזווית המדעית־ביולוגית של שורשי האנושות ועולם החי. שתי הדתות מדברות על המהות, על האידיאות, על הרעיונות הטמונים במין האנושי ובזיקתו לבעלי החיים. הדתות לא עוסקות במדע אלא בערכים ובהתוויית דרך חיים.

פרשייה מפורסמת בספר בראשית, פרק ב, מתארת את בריאת האדם והאישה ואת הקשר הפנימי בין האדם לחיות:

וייצר ה' אלוהים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה... ויאמר ה' אלוהים לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו.

וייצר ה' אלוהים מן האדמה כל חית השדה ואת

כל עוף השמים, ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו, וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה, ולאדם לא מצא עזר כנגדו.

ויפל ה' אלוהים תרדמה על האדם וישן, ויקח אחת מצלעתיו, ויסגר בשר תחתנה. ויבן ה' אלוהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה, ויבאה אל האדם. ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד.

בקטע זה ניתן להעמיק ולמצוא רעיונות רבים הקשורים למהות האדם, ואנו נציין שלוש נקודות משמעותיות. נקודה ראשונה – הזיקה בין האדם לאשתו מוצגת פה בצורה עמוקה ביותר: האישה היא חלק מהאיש, היא הצד הנשי שלו; "ויקח אחת מצלעתיו", כמו וייקח אחד מצדדיו;⁷³ האיש והאישה מוצגים כבעלי קשר פנימי עמוק, "ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי" (כג.). נאמר בתלמוד:⁷⁴

73. המילה "צלע" בעברית התנ"כית פירושה צד, כמו "ולצלע המשכן השנית לפאת צפון..." (שמות כו, כ) בתנ"ך אין שם מיוחד לעצם בית החזה שנקראת בעברית המודרנית "צלע".
74. תלמוד בבלי, ברכות סא ע"א. במדרש אחר (בראשית רבה, פרשה ח) המשל שונה אך הרעיון זהה – אמר רב שמואל בן נחמן: בשעה שברא הקדוש-ברוך-הוא את אדם הראשון דו פרצופין בראו, ונסרו ועשאו גְּבִים, גב לכאן וגב לכאן.

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: דו פרצופין ברא הקדוש־ברוך־הוא באדם הראשון, שנאמר, אחור וקדם צרתני.

האיש והאישה מוצגים בתלמוד כשני פנים של אותו אדם, כזוויות שונות להסתכלות על החיים: יש את זווית הראייה הגברית ויש את זווית הראייה הנשית, והשילוב בין שתי הזוויות מציג את תמונת החיים המלאה, וזו אחת ממטרות הזוגיות, ראיית החיים השלמה.

נקודה שנייה – כהמשך ישיר לדו הפרצופין שהתורה רואה בשני המינים, הזוגיות מוצגת בפרשה זו כמשהו אידיאלי ושלם: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו, ודבק באשתו, והיו לבשר אחד" (כד). היהדות מצווה להתחתן ולהוליד ילדים, וזו דרך החיים הטובה והישרה.

נקודה שלישית – האדם והחיות נבראו מהאדמה; לשניהם היה קיום עצמאי, ורק אחר כך האדם נתן להן שמות,⁷⁵ התייחס למהותן הפנימית ומצא את הקישור הפנימי בינו לבינן, אם בכיות חלק מבעלי החיים ואם בשימושים אחרים. לחיות יש קיום עצמאי אלא שישנה זיקה פנימית בינן לבין האדם.

לפי היהדות, ישנה הדרגה ברורה בעולם החי. בעלי החיים נמצאים בדרגת קיום מסוימת, ולמעלה מהם יש את המין האנושי, שכדי להגיע לשלמותו זקוק

75. נתינת שם בתקופת התנ"ך, וגם בדורנו אצל חלק מהזוגות, מבטאת רצון של ההורים ונובעת ממשאלת לב מול העולל המתחיל את הדור הבא.

לזוגיות טובה שבה כל צד מוסיף נקודת מבט אחרת על החיים.

תיאורי בריאת העולם בכלל ובריאת המין האנושי בפרט מופיעים במסורת ההינדית בצורות שונות ורבות. אחת מהן מופיעה באופנישדות,⁷⁶ ויש בה כדי לעורר את המחשבה על תפיסת העולם ההינדית בנקודות שצוינו.

בראשית העולם הזה היה העצמי (האָטְמַן) בצורת אדם. הוא הביט סביבו ולא ראה אף אחד מלבד עצמו...

הוא לא נהנה. לכן מי שבודד אינו נהנה. הוא רצה שיהיה לו שני. הוא היה גדול כל כך, כמו גבר ואישה מחובקים. הוא חילק את זה, את עצמו, לשניים, וכך התהוו איש ואישה. לכן היה יְגִ'נְוִלְקִיָּה⁷⁷ נוהג לומר: "לשנינו, הגוף הזה הוא כמו חצי שהתפצל מהשלם". לכן החלל הזה מתמלא⁷⁸ רק באמצעות האישה. הוא הזדווג אֶתָּה, וכך נולדו בני האדם.

76. בְּרֵה־אֲרִינְקֵה־אוֹפְנִישְׁד, 1.4, תרגום: צחי פרידמן. האופנישדות והבְּרֵה־מְנוֹת, עמוד 88, הוצאת כרמל, 2014.

77. דמות חשובה מאוד במסורת ההודית.

78. במקום אחר בְּרֵה־אֲרִינְקֵה־אוֹפְנִישְׁד (4.2.1) כתוב על מקום המפגש הפנימי העמוק בין בני זוג, "המרווח שבתוך הלב הוא מקום המפגש שלהם". צחי פרידמן בהערה 88 שם מסביר שזהו החלל המתמלא בקשר בין בני זוג.

היא חשבה: "איך הוא יכול להזדווג אתי אחרי שהוא הוליד אותי מתוך עצמו? אם כך, עליי לחמוק ממנו". היא הייתה לפרה, והוא לפר. הוא הזדווג אותה וכך נולדו בני הבקר. היא הפכה לסוסה והוא לסוס. היא לאתון והוא לחמור... היא הפכה לעז והוא לתיש. היא לכבשה והוא לכבש... באותו אופן הוא ברא את כל זה, את כל מה שישנו, עד לנמלים. הוא ידע: "אכן, אני הבריאה, אני בראתי את כל זה". כך התהוותה הבריאה...

מקור אופנישדי זה דומה למופיע בספר בראשית. הבה נתבונן בו דרך אותן שלוש נקודות.

נקודה ראשונה – אומנם התיאור הציורי של בריאת האישה שונה, אבל הרעיון זהה. בשני המקורות בדידות האדם מתוארת כמצב לא טוב ולא רצוי: "לא טוב היות האדם לבדו", "הוא לא נהנה. לכן מי שבודד אינו נהנה". גם הפתרון זהה בשני המקורות: בריאת בת זוג. השקה נוספת: האיש והאישה מתחילים מזהות אחת והיא מתפצלת לשתי ישויות, לאמור האיש והאישה משלימים זה את זה, ולכן החלל הפנימי של האיש מתמלא רק באמצעות האישה; זאת אומרת שיש ערך חשוב בזוגיות וישנו ממד חיובי מסוים בחיים היכול להתמלא אך ורק באמצעות הזוגיות.

נקודה שנייה – יש בקטע האופנישדי פרדוקס ודילמה מורכבים מאוד. מחד גיסא, החלל בלב מתמלא רק באמצעות האישה, זאת אומרת שקשר הנישואים מבטא שלמות, ומאידך גיסא, האישה לא רוצה את הקשר והיא בורחת

ממנו. הקטע מצביע על מתח בין קרבה לריחוק. ואכן, חיי הזוגיות בהינדואיזם טבעיים ורצויים, אך לא תמידיים. הזוגיות מקנה לאדם השלמה וקלקול כאחד: השלמה של קשר טבעי הנדרש להולדת הדור הבא ומקנה לאדם הנאה מרובה, וקלקול מבחינת השקיעה ביצירות ובחומריות הכרוכות בזוגיות.

הפתרון ההינדי למורכבות הזו היא חלוקת החיים לארבעה שלבים, לארבע אַשְׂרָאמוֹת. כל שלב בחיים בונה קומה נוספת בשלמות האדם, לקראת השלמות הנכספת שאליה הוא אמור להגיע בפטירתו. לכל תקופה ישנן מטרות שונות וחוקי התנהגות ומחשבה שונים.⁷⁹ ארבעת שלבי האַשְׂרָאמוֹת הם:

שלב ראשון, בְּרֵהֶמְצָ'אֵרִין – לימוד וחניכה. בגיל צעיר מאוד הילד עוזב את הוריו והולך ללמוד ולהתחנך אצל גורו, ואליו הוא יהיה קשור ברוב שנות ילדותו וכל שנות התבגרותו. הגורו יהיה תחליף להוריו הביולוגיים לכל דבר ועניין, ואף מעבר לכך: "בתתו כבוד לאם זוכה התלמיד בעולם זה, בתתו כבוד לאב הוא מגיע לשמים האמצעיים, אך בתתו כבוד לגורו שלו הוא מגיע לְבְּרֵהֶמָה עֶצְמוֹ" (חוקי מאנו, 283,2). ציטוט זה מזכיר את דברי המשנה הדנה בסדר הקדימויות במצוות השבת אבדה (תלמוד בבלי, בבא מציעא לג ע"א): "אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת,

79. אנשים רבים לא חיים על פי המתווה הקשה והתובעני של האַשְׂרָאמוֹת, בייחוד בשני השלבים האחרונים, שדורשים מהאדם פרישות מהחיים. אולם זוהי השאיפה הרוחנית של האדם השלם.

שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא.”

שלב שני, גְּרִיָּהֶאֱסֵטָהָא – הקמת משפחה וחיי עבודה ופרנסה. בשנות העשרים לחייו, לאחר תקופת החניכה אצל הגורו, הגבר פונה לחיי עבודה, לנישואים ולהקמת משפחה. תקופה זו מחזיקה כלכלית את כל החברה ההודית, שהרי בשלוש התקופות האחרות האדם אינו עובד אלא עסוק כל כולו בדברים אחרים.

שלב שלישי, וְאָנָאֶפְרֵסֵטָהָא – פנייה לחיים רוחניים. בגיל חמישים בערך, לאחר לידת הנכד הראשון, הגבר עוזב את משפחתו והולך ליער להתבודד ולהתחזק בחייו הרוחניים (אשתו רשאית להצטרף אליו לשלב זה, אך השלב הבא נעשה בכדידות מוחלטת).

שלב רביעי, יְאֵטִי או סְנִיָּאֶסִין – פרישה מוחלטת.⁸⁰ בערוב ימיו, בגיל שבעים וחמש, האדם פורש מכל דבר גשמי ושוקע כל כולו בניסיון התאחדות עם בְּרֵהֶמֶן, עד המוות שמאפשר את ההתאחדות הזו בצורה שלמה.

השלב השני, הגְּרִיָּהֶאֱסֵטָהָא, מחייב נישואים והקמת משפחה, ובכך נותן מענה לצורך ולרצון הטבעי להנאה מזוגיות, אולם השלבים הבאים מחייבים פרישה מהמשפחה ובסוף גם פרישה מוחלטת מהחיים ומהזוגיות.

החלוקה לשלבים שונים בחיים היא הפתרון ההינדי למתח בין שני הערכים החשובים שמשלימים זה את זה

80. שלבי האֶשְׁרָאמוֹת רמוזים בנודות אך מפורטים בחוקי הַסְּמִיָּרִיטִי השונים, ובעיקר בחוקי מאנו.

בחיים: הזוגיות והקמת משפחה מצד אחד, ואחדות האָטְמָן עם בְּרֵהֶמָן מצד שני.⁸¹ וזאת בניגוד לתפיסה היהודית המופיעה בספר בראשית שרואה את הקשר הזוגי כהשלמה אידיאלית של האדם, שהרי אדם וחוה נשארים יחד. נקודה שלישית – במקור אופֶּנְיִשְׁדֵי זה בעלי החיים כולם נולדו מהאדם. מה משמעות הדבר?

בראייה ראשונית שתי הדתות רואות בקשר עם עולם החי ערך עליון, שהרי בשתי הדתות התיאור של ראשית ימי האנושות כולל קשר משמעותי בין המין האנושי לבין החיות, סיפור בריאת החיות משולב בסיפור בריאת האדם, וקיים איסור צער בעלי חיים.⁸² אך בבחינה מעמיקה יש פער גדול ביניהן. היהדות רואה את המין האנושי כנזר הבריאה: בני האדם הם היצורים הנעלים והמשמעותיים ביותר על פני כדור הארץ. כבריאת האדם התורה מדגישה בקטע לעיל, "ויפח באפיו נשמת חיים", לעומת שאר בעלי החיים שאין להם נשמה. תחושת העליונות של האנושות על בעלי החיים עלולה לבוא לידי ביטוי באכזריות לעולם החי, ולכן יש ביהדות איסור "צער בעלי חיים". מתוך עליונות זו היהדות מטילה על האנושות אחריות לשמירה על הירודים ממנה,

81. היהדות רואה בחיי הנישואים קדושה. האיש מקדש את אשתו ואומר לה "הרי את מקודשת לי..." באמצעות הדרכה מוסרית, זוגית והלכתית היהדות הופכת את חיי הזוגיות עצמם לחיי קרבת אלוהים, ולכן אין צורך בפתרון ההודי של חלוקת החיים לשלבים שונים.

82. עניין צער בעלי חיים לא מופיע בקטעים המצוטטים בפרק זה, אך מופיע בשתי הדתות במקורות אחרים.

והאדם קורא שמות לחיות, הוא נותן להן ייעוד.⁸³ ואילו האופנישדות רואות את האדם כיצור אחד מני רבים: האדם והחיה שווים בדרגתם; האָטְמֶן יצר את שניהם בתהליך דומה, "היה העצמי (האָטְמֶן) בצורת אדם... היא הייתה לפרה, והוא לפר... היא הפכה לסוסה והוא לסוס. היא לאתון והוא לחמור... באותו אופן הוא ברא את כל זה, את כל מה שישנו, עד לנמלים". האדם ההיולי בא לידי ביטוי גשמי במין האנושי ובבעלי החיים בצורה זהה, ולכן הצמחונות נובעת ממקום של שוויון. ביטוי נוסף הממחיש את עוצמת הדברים הוא העובדה שלחלק מהאלים יש דמות של חיות,⁸⁴ לאמור החיות אינן סתם יצורים המתהלכים בעולם אלא יש להן משמעות עמוקה וכוחות עליונים.

יחס היהדות לזוגיות חיובי לגמרי: זו מצווה להתחתן, להוליד את הדור הבא ולחנכו. ויחס ההינדואיזם לזוגיות מורכב ותלוי באַשְׁרָאמוֹת, שלבי החיים השונים. לפי היהדות, האדם עליון מבעלי החיים אך חייב להתייחס אליהם באחריות ובחמלה; לפי ההינדואיזם, האדם הוא סוג של בעל חיים, וממילא ברור שיש לחמול עליהם.

83. ביהדות, יש המצדדים בצמחונות ויש המתנגדים לה. אך גם הצמחונים בקרב היהודים לא משווים בין אדם לבעל חיים אלא שרגש האחריות והחמלה האנושי הטבעי מתפשט גם על בעלי החיים, ולכן לא הורגים אותם למאכל.

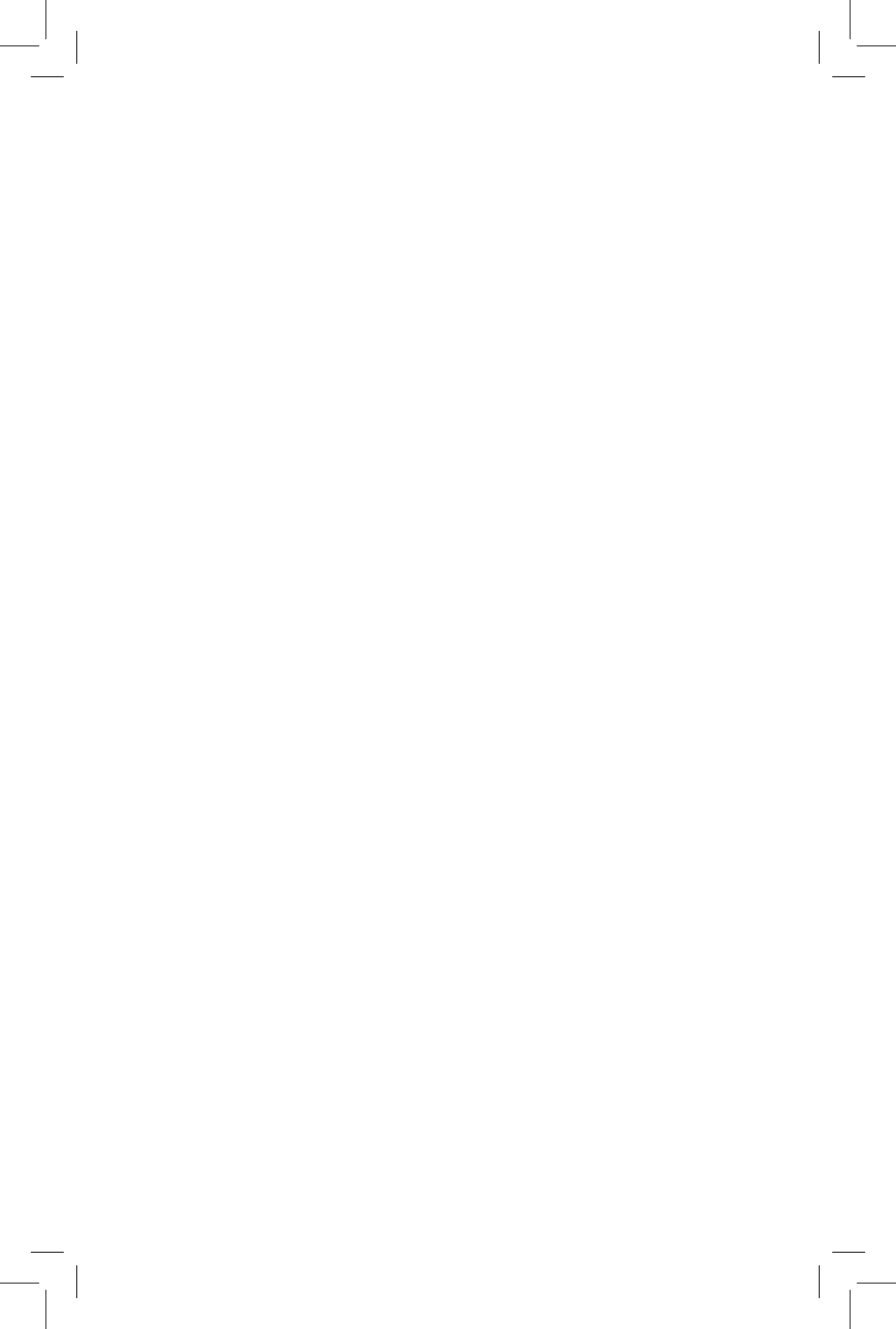
84. גֶּנֶשׁ, אל עם גוף אדם וראש פיל. הנומון, אל הקוף. לפרה יש קדושה וכו'.

חלק שני

גשרים

פער

בפרקים הקודמים ראינו שישנן תהומות עמוקות הפערות בין היהדות ובין ההינדואיזם, תהומות בשאלות יסוד בסיסיות ביותר, בעקרונות הראשוניים ביותר שעליהם נשענת ובנויה הדת. בפרקי התהומות נחשפו פערים כל כך עקרוניים ויסודיים עד שניתן לחשוב שהם אינם ניתנים לגישור. ישנם קולות האומרים שעל אף הקשרים המתפתחים והולכים ברמה הדיפלומטית, הכלכלית, התיירותית, הביטחונית וכו' בין מדינת היהודים למדינת ההודים, ברמה הדתית אין קשר, ולא יכול להיות קשר, בין הדתות, בין זו המאמינה באיללים ומתפללת להם לבין זו המאמינה באל אחד ויחיד ומתפללת אליו. הפער היסודי הזה גדול מכדי שניתן יהיה לגשר עליו. דומני שפני הדברים מעט שונים, וניתן להצביע על שני

סוגי גשרים היכולים לתווך ולקשר ביניהן.

ישנם גשרי חבלים, גשרים הנובעים מתהליכים זהים שעברו על דתות אלו במהלך ההיסטוריה. פעם אחר פעם חלו שינויים והתפתחויות בשתי הדתות באותה תקופה, ללא כל תקשורת ביניהן. אנשים בשני קצוות הארץ חשו צורך להוביל שינויים דומים ללא כל תיאום. זוהי תופעה מעניינת שיש לתת עליה את הדעת.

לחיבורים אלו אני קורא "גשרי חבלים": ניתן לעבור

עליהם מצד לצד; הודי ויהודי יכולים לשבת בסלון ולשוחח על הגשרים הללו, למצוא דמיונות וחילוקים, להיות קרובים, להרגיש בעלי גורל דתי-היסטורי משותף מבחינות מסוימות. אבל הגשרים הללו אינם חזקים, אי-אפשר לתת להם משקל רב. אלו השוואות הנוגעות למעטפת, לצדדים הטכניים של הדת, לדברים הקשורים לחקר הדתות אך לא לנשמתן. בסופו של דבר, ההשוואות תיגענה בהיסטוריה של הדת ולא בדת עצמה.

אולם ישנם גם גשרי בטון, גשרים הנוגעים לרעיונות יסודיים באמונתם של היהודים וההודים. אלה רעיונות דומים המצויים בשתי הדתות, לא בבחינת העתק-הדבק אלא בבחינת סוגיות ערכיות ורוחניות משותפות שבהחלט ניתן לדון בהן, ללמוד בחברותא, לחשוב יחד ולהגיע למסקנה בלתי צפויה. שיחה יהודית-הודית בתחומים אלו אולי תתחיל בסלון, אך מהר מאוד תעבור לבית המדרש ולמקדש...

בפרקים הבאים נתחיל בדברים המהותיים ונפתח צוהר לגשרי הבטון, ולאחר מכן נעבור למעטפת, לגשרי החבלים.

גשר האמונה

ההינדואיזם מדבר על אלים רבים מספור, וזהו דבר שהיהדות לא מסכימה איתו בשום פנים ואופן. פער עצום ושורשי זה הוא לכאורה פער בלתי ניתן לגישור, תהום משמעותית הן ברמה האמונית-דתית והן ברמה התרבותית והמנטלית. אולם התבוננות מעמיקה בזרמים השונים הקיימים בהינדואיזם מאפשרת לראות תמונה שונה להלכה, ופעמים רבות גם למעשה.

בראשית ימי ההינדואיזם, בתקופת הַנְדוּת, שהסתיימה אי־שם במאה החמישית לפנה"ס, האמונה בריבוי אלים עמדה ביסוד הכול, וספרות הַנְדוּת מציגה את כוחם של האלים השונים ואת תפקידם בבריאת היקום ובניהולו, ומתוך כך נובע הפולחן והקורבן המתאים לעבודת כל אל. עם סיום תקופה זו,⁸⁵ ועליית השפעתה של ספרות

85. ישנן סברות שונות בקרב החוקרים המערביים מה גרם לעזיבת התפיסה הַנְדוּת. יש התולים זאת בהשפעת הבודהיזם והאתגר הרוחני שהוא הציב מול ההינדואיזם (הבודהיזם התחיל בהודו והתפתח שם מאות שנים עד שגורש ממנה), ויש התולים זאת במעבר מחיי נדודים בקבוצות קטנות, המאפיינים את העת העתיקה, לחיים עירוניים מפותחים.

האופניִשְׁדוֹת, חלו שינויים רבים ועמוקים בעולם האמונות והדעות ההינדיות. השינוי העקרוני החשוב לפרק זה נוגע לאחת האסכולות הפילוסופיות המרכזיות שהתפשטה בהינדואיזם: אסכולת הַוְּדַנְטָה,⁸⁶ המאמינה שביסוד הכול עומד אל אחד, בְּרֵהֶמָן, הכולל הכול באחדות עליונה, והוא נשמת היקום ומקור כל המציאות, והוא בלתי ניתן להגדרה. אומנם תחת האל הראשי בְּרֵהֶמָן ישנה מערכת שלמה של אלים וכוחות, זוטרים מְבְּרֵהֶמָן, והם מבטאים התגלויות רבות ומגוונות שלו. האדם דבק בְּבְּרֵהֶמָן בצורות ודרכים שונות, על פי הזרם הַוְּדַנְטִי שאליו הוא משתייך. אך ביסוד הכול עומדת ההבנה בדבר עליונותו של בְּרֵהֶמָן על כל שאר האלים.

באחד הקטעים המפורסמים באופניִשְׁדוֹת⁸⁷ מופיע דיון מעניין על ריבוי האלים מול אחדות בְּרֵהֶמָן:⁸⁸

וַיִּדְגְּדָהּ שְׁקֵלָהּ שֶׁאֵל אֶת הַחֶכֶם יִגְוֹלְקֵיהָ כְּמֵה אֱלִים יִשְׁנֵם?
עֵנָה לוֹ יִגְוֹלְקֵיהָ:

– שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁלוֹשָׁה, וּשְׁלוֹשַׁת אֱלִפִים וּשְׁלוֹשָׁה.
כֵּן, כְּמוֹבֵן, יִגְוֹלְקֵיהָ, אֲבָל כְּמֵה אֱלִים יֵשׁ בְּאַמַּת?

86. וַוְּדַנְטָה – סוֹף הַוְּדָה, סוֹף תְּקוּפַת הַוְּדוֹת. אסכולת הַוְּדַנְטָה מכילה מספר זרמים המגדירים בצורות שונות את מערכת היחסים המדויקת בין האל לאדם, וכתוצאה משינוי הגדרת היחסים כל זרם מציע דרך שונה לאחדות ביניהם.

87. בְּרֵהֶד־אַרְנִיקָה־אוֹפְנִישְׁד, 3.9.1.

88. תרגום: ד"ר יוחנן גרינשפון, הינדואיזם מבוא קצר, הוצאת מפה, שנת 2005.

- שלושים ושלושה.
- כן, כמובן, אבל כמה אלים יש באמת, יְגִ'נֹלְקִיָּה?
- שלושה.
- אבל, יְגִ'נֹלְקִיָּה, כמה אלים יש באמת?
- שניים.
- כן, כמובן, יְגִ'נֹלְקִיָּה, אבל כמה אלים יש באמת?
- אחד וחצי.
- כן, כמובן, יְגִ'נֹלְקִיָּה, אבל כמה אלים יש באמת?
- אחד.

הדיון ביניהם ממשיך ומפרט מיהם אותם כוחות טבע ואלים שעליהם מדובר ושמתנקזים בסופו של דבר לאל אחד. האחדות הזו מופיעה בצורה נרחבת ומעמיקה גם באחת היצירות הפילוסופיות ההינדיות החשובות ביותר, בַּהֶגְוֹד גִּיטָא. מתואר שם בפרוטרוט דיון בין האל קְרִישְנָה לבין תלמידו אַרְג'וּנָה על אודות מהות האל ומהות הנבראים והזיקה ביניהם.⁸⁹ וגם בספר זה אחד העקרונות הבסיסיים הוא שְקְרִישְנָה מתאר את עצמו כאל העליון, וכל שאר הכוחות והאלים יונקים ממנו את כוחם, כפי שעולה מהקטע הבא ומביטויים רבים נוספים ביצירה כולה.

89. המעטפת הסיפורית היא מלחמה גדולה ומשמעותית שאַרְג'וּנָה אמור ליטול בה חלק מרכזי, אך הוא מסרב להילחם מסיבות שונות, והאל קְרִישְנָה מסביר לו באריכות את מהות העולם, האדם, האל, ואת הזיקה ביניהם, וכך משכנעו להילחם.

העולם כולו מלא בי, בדמותי אשר אינה נגלית. כל הישויות נטועות בי, אך אין אני נטוע בהן. ועם זאת, הישויות אינן נטועות בי. ראה את שפעתי המסתורית! מכונן הישויות ואינו נשען עליהן... אני אבי היקום, האם, המכונן, הסב, מושא הידע, המטהר, הצליל הקדוש אום, והריג, סאמה ויג'ור וְדָה... האנשים אשר הכרתם ממוקדת בי והם סוגדים לי לבדי, הם לנצח מקושרים בי: אני ממלא את כל צרכם, ושומר על הנמצא בם. אף המסורים לאלים אחרים, וסוגדים להם באמונה – הם באמת סוגדים לי לבדי, הו אַרְג'וֹנָה... אני הוא האדון, ואני לבדי נהנה מן ההקרבות כולן.⁹⁰

בְּהַגְוֹד גִּיטָא האל העליון הוא קְרִישְנָה, התגלמות של האל וִישְנו, וחסידיו קְרִישְנָה מעמידים אותו מעל בְּרֵהֶמֶן, בעוד חסידיו הוֹדָאנְטָה מעמידים בראש פירמידת האלים את בְּרֵהֶמֶן, וישנם המאמינים ששִׁינָה הוא האל העליון על כולם. הדיון בין הקבוצות השונות אינו מסתיים באמירה מופשטת שֶׁאֵל זה או אחר הוא ראש האלים; המחלוקת הזו מקרינה על דרכי העבודה וההתנהגות של המאמין, וכל זרם טוען שהדרך הנכונה היא נגזרת של האל שאותו עובדים.

מבחינת הגשר הנבנה בפרק זה, לא משנה מיהי הדמות

90. בְּהַגְוֹד גִּיטָא, 24-9.4. תרגום: ד"ר איתמר תאודור, הוצאת כרמל, שנת 2002.

העליונה על כולם, חשובה ההבנה העקרונית שאין ריבוי של אלים השולטים יחד בעולם, כפי שעולה מהספרות הַיְוֹדִית, אלא ישנו מדרג בעולם האלים ובראשו ניצב אל אחד האחראי על כל שאר האלים.

אמונה מורכבת זו נקראת בשפת ההלכה היהודית "עבודה זרה בשיתוף": מאמינים בריבוי אלים אלא שהם כפופים לאל היחיד הטרנסצנדנטלי, הבורא, המחליט, נותן הכוח וכו', שפועל כביכול בעולם דרך אותם אלים. הגדרת ההינדואיזם כ"עבודה זרה בשיתוף", ולא כעבודה זרה רגילה, מקימה גשר בטון רחב ומשמעותי לשיח ולקירוב. באלף השנים האחרונות ישנו ריכוז יהודים גדול ומשמעותי מאוד באירופה הנוצרית, וישנם עסקים כלכליים רבים שמשותפים ליהודים ולנוצרים. קשרים כלכליים אלו נתקלים בבעיה חמורה מכיוון שלפי ההלכה היהודית, הנצרות הקתולית מוגדרת כעבודה זרה וישנן מגבלות הלכתיות רבות על פעילות כלכלית עם עובדי עבודה זרה. דורות רבים התמודדו רבני אירופה עם הסוגיה בדרכים מגוונות. אחת מהן היא ניתוח תיאולוגי של הנצרות לזרמיה והכרה בחלק מהכנסיות כ"עבודה זרה בשיתוף". לדעת אותם פוסקי הלכה,⁹¹ "עבודה

91. כגון רבנו תם, שחי בצרפת במאה השתיים-עשרה (בכורות ב' ע"ב, תוספות דיבור המתחיל 'שמא יתחייב'); ר' משה איסרליש, שחי בפולין במאה השש-עשרה (בהגהותיו לשולחן ערוך, אורח חיים, סימן קנו); הרב שבתי כהן, שחי בפולין במאה השבע-עשרה (בהגהותיו לשולחן ערוך, יורה דעה, סימן קנא).

זרה בשיתוף" מותרת לגוי,⁹² ולכן בטלות רוב ההגבלות המסחריות עם אותם נוצרים.

הדיון ההלכתי הענף על הנצרות יכול לסייע רבות במפגש בין היהדות להינדואיזם, שגם בו ניתן להגדיר את הזרמים המשמעותיים והמרכזיים כ"עבודה זרה בשיתוף". ברור שעבור היהודי זוהי עבודה זרה גמורה, ללא כל הבדל בינה לבין עבודת אלילים פשוטה, אך דיינו באותן דעות בעולם ההלכה היהודי המתירות לגויים להאמין בשיתוף כדי ליצור גשר בין שני העולמות ושתי הדתות.

נוסף על כך, במאות השנים האחרונות, בהשפעת המוסלמים והאנגלים ששלטו בהודו, החלו להישמע בהודו קולות אחרים, קולות המאמינים באל אחד הלכה למעשה, וחלה נטישת האמונה בשלל האלים ההינדי. נציין כמה דוגמאות משמעותיות מתוך שלל הדמויות והתנועות הקיימות. כל אחד מהאישים שיוזכר פעל, חידש והשפיע במכלול תחומים, אך בפרק זה נזכיר רק את עניין אחדות האמונה.

קאביר חי בסוף המאה החמש־עשרה והושפע משני כיוונים: ממשפחתו ההינדית ומהחינוך המוסלמי שקיבל אחרי שמשפחתו נטשה אותו. קאביר נאבק בעוצמה נגד שיטת הקסטות הנהוגה בהודו; הוא האמין באל אחד ויחיד, וטען שרק אותו יש לעבוד, וכל שאר האלים המוזכרים בכל הספרות ההינדית אינם אלא שמות נוספים של האל האחד.

92. כשם שלפי ההלכה היהודית אכילת חזיר, למשל, אסורה ליהודי ומותרת לגוי, והדלקת אש בשבת אסורה ליהודי ומותרת לגוי, גם עבודה זרה בשיתוף אסורה ליהודי ומותרת לגוי.

הוא יחיד ואין דומה לו, ראמה קהודא סאקטי
שייה – שמות הם של אחד.

אנשים רבים הצטרפו לקאביר ושמו התפרסם ברחבי הודו. הוא יכול היה לחולל מהפכה משמעותית בהודו הן בתחום החברתי והן בתחום התיאולוגי. אך לאחר מותו קרה לו מה שקרה לאישים רבים, שקולם נעלם בבליל הקולות הנשמעים בהודו... קבוצה קטנה של חסידי שרדה עד היום, אבל הם מועטים ביותר ומשקלם הרוחני והתרבותי בהודו זעום. מבין כל תלמידיו הרבים של קאביר היה אחד מיוחד שכן הצליח ליצור שינוי משמעותי בנוף ההודי, נאנאק. הוא חי בתקופה שבה המוסלמים שלטו בצפון הודו, ומערכה דתית ואמונית קשה ניטשה בינם לבין ההינדים. נאנאק ניסה בצורות שונות ליצור גשר בין שתי הדתות: הוא שלל לחלוטין את ריבוי האלים ההינדי וקרא לבני עמו, ההודים, להאמין באל אחד, מופשט, ללא תואר גשמי, השולט ומנהיג את כל המציאות, שבו יש לדבוק ואותו יש לעבוד. נאנאק פיתח את השירה ואת התפילה ככלים המרכזיים לעבודת האל. עד היום שיריו קדושים לממשיכי דרכו, הסיקים. מאבקיו עם השליטים המוסלמים לא היה פשוט, ובדורות שאחריו חסידי הסיקים ניהלו קרבות קשים ומרים עם המוסלמים. קורות ימי העדה הסיקית ארוכים, מורכבים וסוערים. החל מהמאה השש־עשרה ועד ימינו הם גורם חשוב בצפון הודו, למרות מספרם הקטן יחסית,⁹³ ועד

93. 15-18 מיליון איש.

היום אחד הדגלים שאותו הם מניפים הוא האמונה באל אחד. אמונה זו נרקמה אצל קאביר והושלמה אצל מייסד העדה הסיקית, נאנאק.

דמות חשובה נוספת לאמונה ההינדית באל אחד היא ראג' רְמוהון רוֹאִי,⁹⁴ אישיות הודית חריגה ומעניינת. הוא למד שפות רבות – סנסקריט, ערבית, אנגלית, עברית ועוד – נחשף לאסלאם ולנצרות, קרא ולמד את התנ"ך בעברית, והושפע עמוקות מהתרבות האנגלית ששלטה בהודו באותם הימים. ראג' רְמוהון רוֹאִי פעל מטעם השלטון האנגלי בתחומים שונים, ובין השאר הקים תנועה רוחנית הודית, ברהמו סמאז, שמהותה היא חשיבה דתית הינדית ברהמנית המושתתת על אמונה באל אחד. ראג' רְמוהון רוֹאִי שלל את ריבוי האלים המופיע באופנישדות וטען שהוא השתרבב אליו במהלך הדורות, ויש לשוב למקורות העתיקים, הַיְוִדִים, שלהבנתו ופרשנותו מדברים על בְּרֵהֶמָן כאל יחיד, ורק בו יש להאמין ולדבוק. תנועתו לא גדלה, לא הצליחה לשבות את לב ההמונים, ולא השפיעה על הלך המחשבה והחיים בהודו הגדולה, ולבסוף – שקעה וגוועה.⁹⁵

.94 1833-1772.

.95 ראג' רְמוהון רוֹאִי לא הצליח בעיקר מפני שהיה מקושר מאוד לאנגלים ופעל מכוחם לשינויים רבים שלא תמיד היו מקובלים על העם ההודי. ההינדים שייכו אותו למושבה האנגלית ולא הסכימו להקשיב לתורתו הרוחנית.

דיאננדה סאראסוואטי⁹⁶ הקים בשלהי המאה התשע-עשרה תנועה חברתית ורוחנית חשובה, אַרְיָא סְמָאג'. תנועה רוחנית רפורמיסטית זו פועלת בתחומים רבים.⁹⁷ היא פוסלת את עבודת האלים ההינדים, מסרבת לראות בהם ישויות עצמאיות, ומאמינה רק בַּרְהֶמָן. כל סיפורי האלים והמיתולוגיה ההינדית מתפרשים אצלם כהאנשה של האל היחיד, בַּרְהֶמָן, שרק בו יש להאמין. תנועה זו פעילה מאוד עד היום בצפון הודו ובריכוזי הינדים ברחבי העולם: סינגפור, אוסטרליה, ארה"ב, קנדה ועוד.

זרם נוסף הוא חסידיו של רַאמָאקְרִישְנָה,⁹⁸ שהיה בעל

96. דיאננדה (1824-1883) נולד למשפחה ברהמנית חשובה. בגיל ארבע-עשרה הוטל עליו לשמור כל הלילה על פסל של האל שִיְוָה כחלק מטקס דתי שעמד להתרחש למחרת. משפחתו האמינה שבליילה האל יופיע בכבודו ובעצמו, ורק המיוחדים יוכלו לראותו. דיאננדה החליט לראות את האל והתאמץ להישאר ער כל הלילה. לפתע ראה משהו זז. הוא נדרך בשמחה שהינה עולה בידו לראות את האל, בעוד כל המבוגרים סביבו ישנים, אולם הוא ראה עכבר שבא לגנוב מהאוכל שהשאירו לפני הפסל. לאחר מכן ראה עכבר נוסף, מטפס על ראשו של הפסל. אותו לילה החליט דיאננדה שפסל שעכברים עולים עליו אינו ראוי לשם "אל". כך התחיל אצלו שינוי תודעתי שהוביל בהמשך חייו לכפירה באלים ולאמונה באל אחד.

97. הם הובילו רפורמות בדיני משפחה וביחס לטמאים (הקסטות הנמוכה ביותר), תרגמו את הַנְדוּת מסנסקריט לשפות העכשוויות ועוד.

98. 1836-1886.

יכולות מיסטיות גבוהות במיוחד והיה מעין גשר רוחני בין היהודים לעולם המערבי. לסיכום, קיימת ראייה הלכתית יהודית המגדירה את הזרמים הרוחניים הגדולים והמרכזיים בהודו כעבודה זרה בשיתוף, אמונה האסורה על היהודים אך מותרת לאומות העולם, ובנוסף לכך, קיימים בהינדואיזם אישים וזרמים רוחניים שונים, שקמו במאות השנים האחרונות, שאינם מאמינים בריבוי אלים. שני אלו הם גשר יציב ומשמעותי להידברות ולדיון רוחני חשוב ורציני בין שתי הדתות.

הגשר האלוהי

הזרם המרכזי הגדול והמוביל בהודו של מאות השנים האחרונות הוא האַדְוֵיטְה־וּדְנְטָה, מיסודו של אַדִי שְנֶקְרָה.⁹⁹ לפי גישה זו, האל המופשט והאין־סופי בְּרֵהְמַן הוא מקור כל הבריאה, הוא המציאות המוחלטת היחידה, הוא המהות הפנימית והחיות של כל מה שקיים.

בְּרֵהְמַן הוא גם המהות האמיתית והפנימית של האַטְמַן, ה"אני" של כל אדם, ולכן כשאדם חש שיש לו זהות אישית, "אני" כזה או אחר עצמאי ואינדיבידואלי, הוא שוגה באשלות. מהותו הפנימית העמוקה היא בְּרֵהְמַן, וכל תחושותיו החומריות והנפשיות – יסודן בטעות תפיסתית. מטרת המאמין היא להגיע לתובנה ולחוויה עמוקה שבה הוא מנשל מתודעתו את האשליה המוטעית של שייכות לכל דבר הנראה כממשי; מתנתק מתחושות כאב והנאה, אהבה ושנאה, רעב ושובע, ומקשרים חברתיים ומשפחתיים, ומכלל חיבור ושייכות של ה"אני" לדבר כלשהו במציאות; ובמקביל הוא מחבר את האַטְמַן, את עצמיותו הפנימית הפרטית והעולמית, לְבְּרֵהְמַן, לאל שהוא העצמיות האמיתית של

99. חי במאה השמינית לספירה.

המציאות. אדם הרוצה להגיע לשלמותו, למוקֶשָה, צריך להתחבר אך ורק לַבְּרֵהֶמֶן, שהוא המציאות האמיתית, ולחוות אותו.

לא רק האָטְמָן מתאחד עם בְּרֵהֶמֶן, אלא גם כל האלים המופיעים באופְּנִי־שְׁדוֹת ובשאר כתבי הקודש. הם תוצר של האצלה או התגלות של בְּרֵהֶמֶן. הוא האל המושל בכול, הוא המהות הפנימית של כל עולם האלים. כשמאמין פונה לאל זה או אחר הוא אינו מתכוון לפנות לאל הזה כבעל אוטונומיה עצמאית בתחום מסוים, אלא לפנות לַבְּרֵהֶמֶן הנמצא בתוך אותו אל ופועל דרכו.

תפיסתו של שְׁנֶקְרָה מעמידה את בְּרֵהֶמֶן ביסוד כל המציאות, וכל שאר הנמצאים הרוחניים והחומרניים שאנו באים בכל סוג של מגע או קשר איתם הם רק התגלויות והופעות שלו, ודרכם אנו פונים אליו.

הגדרת בְּרֵהֶמֶן כאל מופשט, אין־סופי, מקור הבריאה ושורש המציאות היא הגדרה די דומה לזו של היהדות כלפי האל האחד שבו מתרכזת אמונתה.¹⁰⁰

גם הנחת היסוד ההינדית ש"תחת" בְּרֵהֶמֶן ישנם כוחות רוחניים, אלים הפועלים בעולם, דומה מאוד להבנת המציאות הרוחנית שעולה מכתבי המקובלים היהודים במאה השלוש־עשרה.¹⁰¹

במקומות רבים בתנ"ך מוצאים פסוקים שנראה מהם כאילו אלוהי אומות העולם הם מציאות אמיתית, ולפי

100. ראו רמב"ם, הי"ד החזקה, הלכות יסודי התורה, פרק א.
101. ראו פירוש הרמב"ן לתורה, ויקרא יח, כה; רבי מנחם ריקנאטי, בראשית י, ה; רבי יוסף ג'יקטיליה, שערי אורה, שער ה.

היהדות, אסור לפנות אליהם ויש להאמין במי שמעליהם ושולט בהם: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים",¹⁰² "יבשו כל עבדי פסל המתהללים באלילים, השתחוו לו כל אלוהים,"¹⁰³ ועוד פסוקים רבים.

מה מהות העניין? הרמב"ן מסביר שכוונת הפסוקים היא ללמד שהנהגת הבורא את העולם דומה להנהגת מלך את מדינתו. יש את האל העליון שהוא הבורא, המנהיג, המאציל, מקור ההוויה ובעל הכוחות כולם, מלך העולם. וכדי להנהיג את עולמו הוא ברא מערכת ענפה של שרים רוחניים – כל שר אחראי על אומה אחרת – וכאשר אלוהים רוצה שבמדינה מסוימת יהיו שפע, בריאות, גשם וכדומה, הוא מעביר את השפע הזה לשר הרוחני של אותה מדינה, והשר הזה אחראי לממש את השפע הרוחני. ממשיכים אותם מקובלים ומסבירים: עמים רבים מכירים את אותם שרים רוחניים הממונים עליהם,¹⁰⁴ ולכן כשעם מסוים מאמין באל כלשהו ומתפלל אליו לגשם, פעמים רבות יורד גשם. מבחינת אותו עם זוהי "הוכחה" שהאל הזה הוא האחראי על הגשמים, אלא שהם התפללו לשר הממונה עליהם, והוא

102. שמות יח, יא.

103. תהילים צז, ז.

104. מקובלים אלו לא הכירו את ההינדואיזם, אולם על פי תפיסתם וניתוחם את העולמות הרוחניים, בהחלט ניתן לומר שמייסדי ההינדואיזם, מחברי הַנְּדוּת, הַרְיִשִּׁים, שמעו את צליליהם הרוחניים של אותם שרים. ואם כך, יסוד ההינדואיזם אינו בטעות ובדמיונות שווא, כפי שיהודים רבים עלולים לחשוב, אלא במשהו אמיתי ורציני.

קיבל רשות מבורא עולם להוריד להם גשם. השר של כל אומה אינו מקבל ההחלטות האמיתית, הוא לא מלך העולם, ולא האל העליון. מבחינת כל אומות העולם, זה הגיוני ולגיטימי להאמין באותם אלים-שרים, אך באה התורה ואומרת ליהודים: דעו שאלוהים הוא המושל האמיתי על המציאות, האחד שהכיר אברהם וסביב האמונה בו חנך את משפחתו, שלימים הפכה להיות עם ישראל.

ניתן לראות את ההיררכיה הרוחנית הזו גם בספר דברים: "כי ה' אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים ואדני האדנים" (י, יז). ישנם הרבה אדונים, הרבה אלוהים, והוא האדון והאל מעליהם; לכן אחד השמות שניתנו לבורא בשפת חכמי ישראל בעת העתיקה הוא "מלך מלכי המלכים". כדי להנהיג את העולם החומרי ישנם "מלכים" רבים במציאות הרוחנית, או שרים בלשונם של המקובלים, ומעליהם יש את "מלכי המלכים", מלכים ראשיים ומרכזיים, ומעליהם יש את "מלך מלכי המלכים", המלך העליון שמוביל הכול.¹⁰⁵

כשיתרו מבין את העניין הוא אומר את הפסוק שהובא לעיל "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים", עכשיו אני מבין שהאל שבו מאמינים בני ישראל גדול מכל האלוהים שבהם מאמינים שאר האומות.

הבנת עולם האלים ההינדי, כפי שמסביר שְׁנֶקְרָה בדרכו הרוחנית אֲדוֹוִיטְה־וֹדֵנְטָה, דומה להבנת הרמב"ן וחבריו את ממלכתו של אלוהי השמיים והארץ: ישנו בורא אחד עליון

105. רעיון דומה בהינדואיזם הובא בתחילת הפרק הקודם בדברי יג'וֹלְקָה.

שמפעיל ומנהיג את העולם החומרי דרך אלים (בשפתו של שְׁנֶקְרָה), או שרים רוחניים (בשפת הרמב"ן). ועתה נשארה העבודה החשובה לדקדק ולהקביל בין האלים ההינדיים השונים, כגון אַגְנִי, אֵינְדְרָה ווְרוּנָה, לבין השרים הרוחניים שעליהם מדבר הרמב"ן, שרים הקשורים למידות החסד, הדין והרחמים האלוהיות.

שְׁנֶקְרָה פותח לכאורה דלתות רבות לשיח רוחני פורה בין ההינדואיזם ליהדות: ירידה לפרטי ההגדרות של האל בורא המציאות, הבנת מערכת הכוחות הרוחניים הפועלים בעולם, מהי מהות האדם, וכו'. אך נקודה אחת משמעותית מאוד מעיבה על האידיליה שלכאורה נרקמת בפרק זה – ההגשמה והפסלים. כל עולם האלים ההינדי בא לידי ביטוי בפסלים ובציורים. זהו עולם שמחד גיסא מדבר על מציאויות רוחניות, ומאידך גיסא מוגשם לחלוטין. החל מִבְּרָהֶמְן וכלה באחרון הישויות, כולם מוגשמים, כולם מפוסלים. היהדות שוללת מכול וכול את ההגשמה ואת יצירת הפסלים כאמצעי המחשה לאל ולשאר הכוחות הרוחניים המפעילים את העולם. היהדות דוגלת באופן חד־משמעי בעבודה רוחנית טהורה.

בנושא ההמחשה וההגשמה יש בהינדואיזם בכלל ובאֵדווייטה־וֹדְנָטָה בפרט סוג של פרדוקס ומורכבות פנימיים. מצד אחד, קוראים לאדם להתרחק מעולם החומר, לא להתפתות לחושים ולקשרים החומריים השונים, ומלמדים את הילד מגיל צעיר מאוד שהעיקר הוא האַטְמָן הרוחני הפנימי השוכן בקרבו, אַטְמָן שיש לקשרו במגוון צורות לִבְרָהֶמְן ולשאר האלים; ורוב הזרמים הרוחניים

דוגלים בנזירות ברמה כזו או אחרת, ויש הדוגלים אפילו בסגפנות הנלחמת בגוף ובחושיו. זו פעילות רוחנית קשה שכרוכה לעיתים בעשרות שנות עבודה פנימית אישית מפרכת, מי ביוגה, מי בסגפנות, ומי במדיטציה מעמיקה.

מצד שני, אחרי שהינדי מתעלה סוף־סוף מעל לצורכי הגוף, לרצונותיו ולהרגשותיו, הוא פוגש אל המומחש באמצעות גוף ותמונה, אל שהקישורים אליו פורטים על המיתרים החומריים בנפש; הוא לא פוגש אל מופשט רוחני שאינו ניתן להגדרה ולהמחשה. ההינדי המופשט מחומריותו בתודעתו פוגש אל חומרי ברוחניותו. ההינדואיזם מנתק את האדם מתודעתו החומרית ואחר כך מקשרו שוב לתודעה זו דרך עבודת האלים.¹⁰⁶

ההינדואיזם לא הצליח, ואולי גם לא רצה, להתעלות לאמונה באלים מופשטים ורוחניים לחלוטין, ונשאר במסגרת ההגשמה וההמחשה.

יתרה מזו, האֲדוֹוִיִּיטָה־וִדְנָטָה גורס שהיחיד שקיים באמת הוא בְּרֵהֶמָן, ושאר המציאות החומרית היא אשליה שיש להתפכח ממנה; ואם כך, האמונה בְּבְרֵהֶמָן אמורה

106. סתירה פנימית זו באה לידי ביטוי למשל ביחס למיניות: מחד גיסא, הגבר השואף לדבקות באלים צריך להינזר מחומריות בכלל ומחיי מין בפרט, ולשקוע כל כולו בעולמו הפנימי. מאידך גיסא, באין־סוף ציורים ופסלים מוצגות האלות והנערות הסובבות את האלים בצורה יפה המושכת את הלב. יש הרבה ארוטיות בסיפורים, בפסלים ובדמויות האלוהיות, עם דרישה לפרישות מופלגת. ההינדואיזם מדבר גם על התנגדות ליצר המין וגם על ניצול המשיכה האנושית למין כדי לתאר את שלמות האלות והאלים...

להיות מופשטת לחלוטין מאותה אשליה חומרית שממנה יש לברוח, ותיאורו של בְּרֵהֶמָן יהיה רוחני ללא ידיים ורגליים חומריות; אך גם תפיסת עולם זו נופלת לבור של המחשה חומרית ופסלים של בְּרֵהֶמָן ממלאים את עולמם של מאמיני האֲדֹוֹיִיטָה־וִדְנָטָה.

דומני שיש מקום ללמידה של ההינדואיזם מהיהדות איך מעמידים את עולם הרוח על רוחניות טהורה ונקייה מחומריות, איך מצליחים להאמין באל שאינו ניתן לתפיסה חומרית או רוחנית, אל שהוא מעבר למסגרות ההבנה האנושיות, ועם זה אפשר לדבוק בו באהבה יוקדת ובאמונה עזה ויציבה.

גשר גלגול הנשמות והסמָּרָה

חדר לידה. תינוק בריא ומתוק הגיח לאוויר העולם. עם הזמן למד להרים ראש, לצחוק, להתהפך, לשבת, להגיד את המילים הראשונות. הוא עומד, רץ, קופץ ופיו מפיק מרגליות. אילו חיים יהיו לו? מה יעבור עליו? באילו כישרונות ייחודיים הוא ניהן? עד איזה גיל יחיה? האם יהיה ילד בריא או חולני? עם איזה מטען גנטי הוא מסתובב? חיייו יהיו אנמיים ומשעממים או פוריים וססגוניים?

חלק מהתשובות לשאלות אלו נעוצות בהתנהגות האדם בחייו, בחינוך שהוא מקבל, מה האדם עושה עם עצמו, במה הוא משקיע, אילו תכונות אופי הוא רוכש, ואיך הוא חושב ומתנהג. אולם תשובות רבות אינן תלויות באדם, כגון: הכישרונות המולדים, לאיזו משפחה נולדים, באיזו מדינה ובאיזו תרבות הגחנו לעולם. אף אחד לא שאל אותנו באיזו תקופה היסטורית רצינו להיוולד, מהי רמת האיי־קיו שנרצה, ועוד. האם הכול מקרי ואקראי? במה הדברים תלויים?

על מנת לענות על כך נשאל שאלה נוספת. האם נולדנו "דף חלק" ואנחנו מציירים וכותבים עליו את סיפור חיינו, או שנולדנו עם סיפור חיים הכתוב בחלקו? העולם ההינדי על גווניו השונים מאוחד בדעה שהקובעים

המרכזיים בחיי האדם אלו הקרמה והסמרה. כל נשמה שרויה במחזוריות אין־סופית של גלגול נשמות – לידה, מוות, לידה, מוות, לידה, מוות, בסמרה. הקרמה היא מצבור התנהגויותיו הקודמות של האדם, בין בגלגול זה ובין בגלגולים הקודמים, ובכל לידה למחזוריות חיים חדשה הקרמה היא הקובעת באיזה אופן ולאן האדם ייוולד, האם נשמתו תתגלגל לחיה, לרמש, לצמח, או לאדם. וגם אם נשמתו תשוב לעולם החומרי בגוף אנושי, גורלה תלוי עדיין בקרמה שלו: באיזו משפחה תגדל, לאיזו קסטה תשתייך,¹⁰⁷ עם אילו כישרונות תיוולד וכו'. התנהגותו בגלגוליו הקודמים חרצה את גורלו בגלגול הנוכחי לשבט או לחסד.

בעת העתיקה נכתבה ספרות סמיריטי ענפה, ואחת ממטרותיה הייתה קביעת נורמות ההתנהגות הרצויה. ספרות זו כוללת בין השאר ספרי חוקים שונים. החשוב והמפורסם ביניהם הוא "חוקי מאנו". בכל ספרי החוקים הללו הענישה על החטאים השונים כוללת פגיעה חברתית, כלכלית או גופנית. העונש המרבי שניתן לאדם החוטא הוא חזרה לעולם כרמש, כחיה בזויה או בקסטה נמוכה. הסמרה היא האיום המשמעותי והיעיל ביותר משום שברור לכל הינדי שמעשיו הטובים והרעים לא משפיעים רק על חייו הנוכחיים אלא משנים את אישיותו הנצחית, את הקרמה שלו.

107. העולם החברתי ההינדי מחולק לארבע קסטות מרכזיות: כוהנים, לוחמים, סוחרים ומשרתים (וקסטה חמישית בשולי החברה – הטמאים). חלוקה זו היא קבועה ולא ניתן לעבור ביניהן. לכל קסטה תפקידים שונים בחברה ומטרות שונות בחיים. גורלו של היחיד בתחומים רבים נקבע על פי הקסטה שאליה הוא משתייך.

מטרת האדם בחייו היא לנקות את הקְרָמָה שלו מכל הרע שדבק בה בעבר, וכך להגיע לשלמות ולהפסיק את הסְמָרָה שלו, להפסיק את גלגול החיים והמוות שלו. ההינדואיזם מכיל זרמים רוחניים שונים המנחים את האדם בדבר הדרכים לנקות את הקְרָמָה: סיגופים, מדיטציות יוגיות, עבודת האלים בקורבנות, בְּהֶקְטִי וכו'. המכנה המשותף לכולם הוא הניסיון לגאול את האדם מהקְרָמָה השלילית ולהביאו למוקְשָה, לשלוות נפש נצחית ללא גלגולים נוספים. חשוב לשים לב: לפי ההינדואיזם, תהליך הסְמָרָה נתון לחוקיות קבועה המושפעת אך ורק מהקְרָמָה, ולאליים אין שליטה עליו. הם לא קובעים איפה ומתי האדם ישוב לחיות, או מי יגיע למוקְשָה הנכספת.

ביהדות הדברים יותר מורכבים.

"שלושה שותפים הם באדם, הקדוש־ברוך־הוא ואביו ואמו"¹⁰⁸. אביו ואימו דואגים לצד הפיזי־ביולוגי, ובורא עולם קובע אם מעשה ההורים יביא להיריון ואיזו נשמה תגיע לעובר. הנשמה היא החלק העמוק ביותר של ה'אני', ובה תלוי הפוטנציאל הפנימי והמהותי ביותר של האדם.¹⁰⁹

108. תלמוד בבלי, קידושין ל ע"ב.

109. ברבים מהמקורות היהודיים קיימת חלוקה בין נפש האדם לבין נשמתו. "נפש" היא החלק באישיות הקשור לצרכים היותר בסיסיים של החיים, כמו איכות חיים, ו"נשמה" היא החלק העמוק והפנימי ביותר באישיות, הגרעין הבסיסי ביותר של ה"אני". חלק זה במהותו הוא החוליה הפנימית האישית שמקשרת בין האדם לאלוהים.

המקור והשורש הרוחני המדויק של הנשמה שונה מנשמה לנשמה, לכן לכל נשמה יש אופי מיוחד משלה ולכל אדם יש אופי שונה מרעהו. אלוהים, שמנהל ומנהיג את העולם, יודע אילו סוגי אנשים צריך שיהיו בכל תקופה ובכל עם, שהרי חלק ניכר מהתנהלות והתקדמות העולם קשור לאופיים ולתכונותיהם של בני האדם החיים באותו דור. לפי הצרכים הקיימים בכל תקופה בהיסטוריה אלוהים קובע איזו נשמה תגיע לעובר, וממילא מהו אופיו הרוחני המולד של אותו תינוק. האל מחליט בחוכמתו איזו נשמה, מתוך מיליוני הנשמות הקיימות בעולם הנשמות, הוא רוצה להוריד לעולם הזה, לאילו הורים, ובאיזו תקופה. חלק מהשיקולים האלוהיים בנושא הזה קשור לגלגול נשמות.¹¹⁰

ומהו גלגול נשמות לפי היהדות? אין אדם שלא חוטא בצורה כזו או אחרת, לכל אדם יש פגמים, ואף אחד אינו מושלם. ישנן כמה אפשרויות איך אדם יכול לכפר על חטאיו ולמחוק אותם. האפשרות המועדפת ביותר היא חזרה בתשובה: האדם עובר תהליך של שינוי התנהגותי וחשיבתי בנושא שבו חטא ומתחיל להתנהג בצורה מתוקנת וישרה. אפשרות נוספת היא קבלת עונש המכפר על

110. בעוד האמונה בגלגול נשמות עומדת בבסיס ההינדואיזם ומוסכמת על כל הזרמים השונים, ביהדות היא שנויה במחלוקת בין הפילוסופים היהודים לבין המקובלים. הפילוסופים, רובם ככולם, אינם מאמינים בגלגול הנשמות, והמקובלים כן מאמינים בכך. בספר זה נתקדם בעזרת גישת המקובלים המאמינים בגלגול הנשמות.

החטאים.¹¹¹ שתי אפשרויות אלו מתקיימות בעוד האדם בחיים, והן פחות משמעותיות לענייננו.

ישנן עוד שתי אפשרויות, המתקיימות לאחר המוות. אפשרות אחת היא ייסורים שונים שחלים על הנשמה לאחר היפרדותה מהגוף, והם הנכללים בביטוי "גיהנום". אפשרות נוספת היא גלגול נשמות – הנשמה נולדת שוב בעולם הזה ומתחילה סיבוב חיים נוסף כדי שבפעם הזו תוכל להשלים את אותם דברים שלא עשתה כלל בפעם הקודמת, או לתקן את הדברים שלא עשתה כראוי.

אם כך, ברור שלא לכל אדם יש גלגול נשמות. זהו אינו תהליך אוטומטי החל על כל בני האדם שלא הגיעו לשלמותם, אלא תהליך הקורה לחלק מהאנושות על פי החלטת אלוהים, וכך הם מתקנים את חסרונותיהם ומעשייהם השליליים.

המכנה המשותף לשתי הדתות הוא¹¹² שבניגוד לתפיסה הרווחת בעולם המערבי, לפיה כל אדם נולד כ"דף חדש", וכל אישיותו נקבעת על פי נתוני הלידה שלו, השפעות סביבתיות, הדי־אן־איי שלו, וגורמים נוספים, שתי הדתות מבינות שפעמים רבות האדם נולד עם 'שאריות' מפעמים

111. ישנם כמה סוגי עונשים: עונש בידי אדם – בית דין המעניש לפי כללי ענישה הלכתיים ברורים; עונש בידי שמיים – האל מעניש על פי שיקולים הידועים רק לו; עונש שהאדם מטיל על עצמו – כל מיני ייסורים שהאדם גורם לעצמו כחלק מתהליך הכפרה (צומות, גלות ועוד).

112. היו דתות וגישות פילוסופיות נוספות שהכירו בגלגול הנשמות, אך מטרת הספר היא יהדות והינדואיזם.

קודמות, נשמתו כבר הייתה כאן בעולם הזה, ואנשים נולדים כדי להוסיף דברים, לשכלל, להשלים ולתקן חסרונות ופגמים מגלגולי חיים קודמים.

סוג נוסף של גלגול נשמות נמצא בשתי הדתות: חזרת נשמה שלמה לעולם הזה על מנת לסייע לבני האדם החיים כאן ולהאיר את דרכם. במקרה כזה הנשמה מושלמת כשלעצמה וחזרתה לעולם לא קשורה למעשים שליליים שעשתה; אדרבה, דווקא בגלל שלמותה היא באה להאיר את הדרך לאחרים. ברור שבמקרה זה היא תחזור כאדם מואר, צדיק, גדול וחכם המראה לבני דורו את דרך ההתנהגות הנכונה.

ישנם הבדלים גדולים ומשמעותיים בין האמונה ההינדית לאמונה היהודית בפרטי הדברים,¹¹³ אולם יש גם הרבה דמיון וחיבור, הן בהשלכה המוסרית והערכית אשר לחיים בעולם הזה כתוצאה מאמונה זו והן בתהליך הגלגול עצמו.

113. לפי ההינדואיזם, פעולת גלגול הנשמות היא אוטומט רוחני, ללא יד מכוונת; לפי היהדות, יש בנושא מגמה אלוהית המכוונת ומתזמנת את הדברים לפי הרצון האלוהי. לפי ההינדואיזם, גלגול נשמות נכון לכל אדם ולכל תינוק שנולד; לפי היהדות, לא כל התינוקות נולדים כגלגול נשמות.

לפי ההינדואיזם, גלגול הנשמות הוא תהליך החוזר ונשנה אין-סוף פעמים, לעד; לפי היהדות, מדובר בתהליך הרבה יותר מצומצם וממוקד, ובוודאי לא אין-סופי. שתי הדתות גם חלוקות ב"כללים" לפיהם נקבע מי יתגלגל ואיפה הוא ייולד בפעם הבאה.

גשר הקורבן

לפי היהדות, על כל יהודי מוטלות מאות מצוות שעליו לקיים, חלקן מצוות יומיומיות ועם חלקן נפגשים רק במצבים מיוחדים או לעיתים נדירות. ישנן מצוות שדרך האדם חש את קרבת האלוהים בצורה משמעותית, וישנן מצוות שבהן הוא חש אותו פחות. עולם המצוות מלווה את חיי המאמין יד ביד כל ימי חייו.

כשבוחנים את ההיסטוריה הדתית היהודית, מימי אברהם במאה השמונה־עשרה לפנה"ס עד ימינו, ניתן לחלק את עבודת האל לשתי תקופות זמן ארוכות, כאלף ותשע מאות שנה כל אחת. תקופה ראשונה מימי אברהם עד חורבן בית המקדש השני, בשנת שבעים לספירה, ותקופה שנייה מאז ועד היום. בתקופה הראשונה, למרות עושר המצוות העצום הקיים בתורה, הציר המרכזי לעבודת אלוהים היה עבודת הקורבנות.

יותר מאלף שלוש מאות שנה חלפו מבניית המשכן על ידי משה במדבר סיני עד חורבן בית המקדש השני בשנת שבעים לספירה. המשכן נדד בין מקומות שונים, עד ששלמה המלך בנה את בית המקדש בירושלים. כשהמשכן עמד מאות שנים בשילה, ומאוחר יותר כשבתי המקדש עמדו על תילם בירושלים, כל יהודי היה חייב לעלות

למשכן או למקדש שלוש פעמים בשנה, ובכל עלייה כזו להקריב קורבנות מיוחדים. אדם שחטא ורצה לשוב בתשובה ולתקן את חטאיו, חוץ מחרטה והחלטה לשנות את מעשיו לטובה, היה מוטל עליו לעיתים להקריב קורבן חטאת או אשם. מדי יום ביומו הקריבו קורבנות לאומיים, בשם כל עם ישראל; בשבתות ובחגים היו קורבנות מיוחדים. המאפיין המרכזי של חג פסח ושל יום הכיפורים היה עבודת הקורבנות.

את עבודת הקורבנות ניהלו וביצעו הכוהנים בלבד, וכך הם היו החוליה המקשרת המרכזית בין האדם הפשוט שאינו כוהן לבין האל. אדם מישראל היה קונה את הקורבן שאותו היה עליו להקריב, מגיע איתו לבית המקדש ואומר לכוהנים איזה סוג קורבן הוא רוצה, או צריך, להקריב, ועל פי זה הם ידעו מה לעשות עם קורבנו.

בתקופת הקרבת הקורבנות כל יהודי יכול היה להרגיש את קרבת האלוהים דרך כל אחת ממאות המצוות ששמר: לימוד תורה, שמירת שבת, כשרות, איסור לשון הרע, גמילות חסדים, עזרה לזולת ועוד. אולם הקשר העוצמתי, המרכזי והחשוב ביותר לאלוהים היה בבית המקדש, דרך עבודת הקורבנות המסורה לכוהנים.

עם חורבן בית המקדש השני בשנת שבעים לספירה החלה התקופה השנייה בהיסטוריית חיי הרוח של עם ישראל, והיא נמשכת עד היום.

הקרבת הקורבנות פסקה ונשמטה הקרקע תחת עבודת האל המרכזית. מעמד הכוהנים באומה ירד מאוד. בתקופה זו התפילה היא המרכיב המרכזי המחליף את הקורבנות בקשר עם אלוהים. התפילות, שהיו נהוגות בעם ישראל

מימי אברהם במינון ובעוצמה פחותים, קיבלו מעמד מיוחד ומרכזי בעבודת האלוהים.

שלוש פעמים ביום, בזמן התפילה, אמורים לפנות את המחשבות הזרות המתרוצצות בראש, להתרכז במילים ולחוש דבקות פנימית עמוקה באל: "דע לפני מי אתה עומד, לפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא". במרוצת הדורות חוברו תפילות רבות במקומות שונים בעולם, המבטאות את עולמם הפנימי של היהודים במגוון נושאים: הודאה על כל הטוב שעושה האל, בקשה ותחינה לישועה ולהצלחה, והתבטלות לפני הבורא. בכל התקופה השנייה, יהודי שרוצה להודות לאל על חסדיו, או לפנות אליו בעת צרה ומצוקה, או לבטא את עולמו הפנימי העמוק ביותר, או לחוש בקרבת האל, עושה זאת בבית הכנסת, בתפילה לאל הנובעת מעומק ליבו. שם, עם הסידור ביד, ותוך כדי אמירת המילים, היהודי מרגיש שהוא דִּבֵּק באל בעוצמה הגדולה ביותר האפשרית, כל עוד אין קורבנות.

בתקופה הראשונה עבודת הקורבנות הייתה מרוכזת רק במשכן ובבית המקדש בירושלים ונתונה בעיקרה לידי הכוהנים. בתקופה השנייה התפילה אפשרית בכל מקום תבל ומסורה לכל אדם באשר הוא.

תהליך דומה אך שונה קרה בהודו. בתקופה העתיקה הראשית, שבה נוצקו יסודות ההינדואיזם, הספרות הַיְדִית נטלה את הבכורה ותפיסת העולם המרכזית נשאבה מספרות זו. בימים אלו מרכז עבודת האלים היה הקרבת קורבנות, ולכן גם מקומם של הכוהנים, הַפְּרִהֲמָנִים, היה מרכזי. כְּרִיג וְדָה מופיעים כמה סיפורים המתארים את בריאת

העולם. באחד התיאורים, המופיע ב"המנון לאדם", בריאת העולם מתוארת באריכות וחלק מהתיאור עוסק ביצירת החברה האנושית:¹¹⁴

כאשר האלים ביתרו את פרוֹוֶשָׁה [האדם הבראשיתי]
 לכמה חלקים הם חתכו אותו?
 מה נוצר מפיו?
 מה נוצר מזרועותיו, ירכיו, כפות רגליו?
 מפיו נוצרו הַבְּרֵה־מִיָּנִים,
 מזרועותיו – הַקְּשָׁטְרִיָּה, הלוחמים,
 מירכיו – המון העם,
 ומכפות רגליו – השוֹדְרוֹת [המשרתים]...

מקטע וְדִי זה וממקורות נוספים עולה בבירור חלוקת החברה ההודית למעמדות. פי האדם הבראשיתי הפך לַבְּרֵה־מִיָּנִים והם החשובים ביותר: הכוהנים האחראים על עבודת האל המרכזית, הקרבת הקורבנות. תחתם יש את הַקְּשָׁטְרִיָּה, הלוחמים והשליטים. ופחותים משניהם הם הוֹיִשְׁרִיָּה, הסוחרים, האחראים על הצד הכלכלי של החברה. ובתחתית החברה נמצאים השוֹדְרוֹת, המשרתים. כשמם כן הם, משרתים, על כל הנובע מכך. חלוקת החברה למעמדות מולדים ובלתי ניתנים לשינוי היא עמוקה מאוד במסורת ובתפיסת העולם הבסיסית של

114. תרגום: ד"ר יוחנן גרינשפון, הינדואיזם מבוא קצר, הוצאת כרמל, שנת 2002.

ההודים. עד היום האומה ההודית מחולקת לפי השיטה הקסטית, על כל ההשלכות החיוביות והשליליות הנובעות מכך, ובמשך השנים נוצרו בחברה עוד קסטות.

בעת העתיקה שלטו הַבְּרָהֶמָּנִים בחברה ההודית במשך מאות שנים מכיוון שהיו אחראים על הפולחן הדתי המרכזי בהינדואיזם של אותם הימים: הקרבת הקורבנות. הם קבעו, הם הובילו, הם היו האנשים החשובים, הם היו הציר המרכזי של החברה בהודו. בתקופה זו הקרבת קורבנות הייתה הדרך המרכזית לדבוק באלים. לכל משפחה היה מזבח פרטי קטן במטבח, ובני הזוג שמרו בו על אש הבוערת תמיד והקריבו עליו קורבנות קטנים יומיים.¹¹⁵ חוץ מהקרבת המנחות היומיות הזולות והפרטיות, הייתה עוד שרשרת ארוכה של מזבחות וקורבנות, פרטיים וציבוריים. היו גם קורבנות יקרים ומסובכים עד מאוד שהקריבו מלכים גדולים ועשירים בלבד לעיתים נדירות. בכל מערכת הקרבת הקורבנות המסובכת והמורכבת כיכבו הַבְּרָהֶמָּנִים. רק הם ידעו את רזי המילים הקשורות לקורבנות, את פרטי בניית המזבחות, את דרך שחיטת החיות, ואת המנטרות המתאימות לכל סוג של קורבן וכו'.

חיי המאמין התחילו במנחה לאלים עם לידתו וקריאת שמו, והסתיימו עם פטירתו ושִׁרְפָת גופתו כקורבן לאלים. הגוף שנשרף עלה בעשן השמימה, ושם, בעולם האלים, הגוף שימש את האדם שזכה בחיי נצח.

115. עד היום ניתן למצוא את המזבחות המשפחתיים במטבחי הודו.

המצב התלותי הזה בקורבנות ובבְּרֵה־מְנִים לא היה מקובל על כולם. אנשי הקְּסוּת הנמוכות רצו לשפר את מעמדם החברתי ורצו לדבוק בעולם הרוחני ללא התיווך הַבְּרֵה־מְנִי. התסיסה נגד מעמד הַבְּרֵה־מְנִים הובילה לשינוי עמוק בעולם הרוח ההינדי.¹¹⁶ השינוי היה כרוך בירידת קרנה של הספרות הַנְּדִית ובעלייתה של הספרות האופְּנִישְׁדִית;¹¹⁷ בהבנה שונה של מהות האדם, מהות האלים, הזיקה בין האלים לעולם הנראה; ובשינוי מטרות האדם בחייו ובדרכים להשיגן.¹¹⁸ עם דעיכת הַנְּדִית התפתחה ראיית עולם המאחדת בין האלים. ישנו אל אחד שהוא נשמת היקום וכל שאר האלים הם הופעותיו וגילוייו. באותו זמן עברה עבודת האל מהקרבת קורבנות לקשר אישי לאלים,¹¹⁹ קשר פנימי

116. יש הטוענים ששינוי החשיבה והפולחן נעשה עם גידול האוכלוסייה בהודו, הקמת הערים והמעבר מחיי נוודים וכפרים קטנים לחיי אומה גדולה המקובעת בערים. שינויים אלה יצרו תהליכים רבים: התפתחות חיי חברה עשירים ותוססים, אי־זמינות של בְּרֵה־מְנִים לכל בית ומשפחה לצורך הקורבנות היומיים, ריחוק בין האנשים ועוד.

יש חוקרים מערביים המקשרים בין המשבר הזה בעולם ההינדי לבין הולדת הבודהיזם, שאינו מכיר במעמד הַבְּרֵה־מְנִים. 117. חוקרים מערביים רבים מסבירים בדרך זו את תהליך שקיעת הַנְּדִית וצמיחת הַנְּדִישְׁטָה.

118. החוקרים המערביים חלוקים בשאלה מתי אירעה המהפכה החשיבתית הזו. יש המקדימים לאלף הראשון לפנה"ס ויש המאחרים למאות הראשונות לספירה.

119. חלק מהחוקרים המערביים רואים במעבר מעולם הקורבנות הַנְּדִי לעולם המדיטציה היוגית האישית תגובה הינדית לבודהיזם ולאתגר הרוחני שהוא מציב.

עמוק הפתוח לכל אחד ללא קשר למעמדו החברתי. שיטות שונות הציעו כיוונים רוחניים שונים ומעמיקים. כל שיטה ניתחה באופן שונה את הזיקה בין האל האחד לבין העצמיות העמוקה של האדם, האָטְמָן, ומתוך כך הציעה דרך שונה לדבקות הפנימית ולהתמזגות השכלית או הרגשית ביניהם. גישת האַדְוֵיטָה-וִדְנָטָה היא הדרך הרוחנית המרכזית בהודו עד היום. לפי שיטה זו, האל האחד המרכזי, בְּרַהְמָן, הוא הממשות היחידה; והאני של האדם, האָטְמָן, הוא אשליה, ואין לו קיום עצמאי אמיתי וממשי.¹²⁰ האדם צריך להוביל את תודעתו לזהות פנימית מוחלטת בין האָטְמָן לְבְּרַהְמָן, ואם האדם לא מכיר בכך, הוא שוקע בצד הנגלה והדמיוני של חייו – באוכל, בזוגיות, בכסף, בהנאות, בקשרים משפחתיים וחברתיים, ובשאר ענייני הגוף – ולא מודע לאָטְמָן שלו, לפנימיותו האמיתית, לחלקו הנצחי, לְבְּרַהְמָן החי בקרבו. רק אדם שידע לנשל מעצמו ומתודעתו את חלקיו הגשמיים, שהם דמיוניים ולא קיימים באמת, יתעלה מעל תכונות אופיו ואישיותו ויוכל להתמזג ולדבוק במוחלט, בְּבְּרַהְמָן, ובכך להגיע לשלמותו. הבהקטי היא גישה רוחנית נוספת. היא התפתחה במאות הראשונות לספירה, אך קיבלה משנה תוקף במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה בזכות ראמנאדה. שיטה זו מציעה מסלול רוחני-יוגי של דבקות אישית דרך אהבה לאל קְרִישְנָה, העומד בראש מערכת האלים. מקורו של זרם זה

120. שיטתו של שְנֵקֶרָה פותחה במאה השמינית לספירה ונקראת אַדְוֵיטָה-וִדְנָטָה: אַדְוֵיטָה – ללא שניות, אחדות מוחלטת (בין האָטְמָן לְבְּרַהְמָן). וִדְנָטָה – סוף הוֹדוּת. כלומר, מעתה האופני־שדות הן מקור החוכמה.

נעוץ בעיקר בבהגוד גיטא, המדבר על בְּהֶקְטִי, על דבקות עמוקה ואהבה לאל קְרִישְנָה, שהוא גילוי של האל וִישְנֹו, הוא האל המרכזי, הוא נשמת היקום. גם עבודה רוחנית זו אינה תלויה כלל בקורבנות ולא במעמד הַבְּרֶהֱמָנִים. זוהי עבודה אישית פנימית של הכרה באל והפניית החיים לדבקות בו.¹²¹ במאה האחת-עשרה חי פילוסוף חשוב נוסף, רֶאֱמָאנוֹג'ה, מייסד שיטת וִישִישְטָה-אֲדווייטָה.¹²² לטענתו, האל העליון הוא וִישְנֹו, ואל חשוב זה אינו נעדר תכונות ואופי אלא הוא אל האהבה, החמלה והטוב האין-סופי, ואִיתו יש להתמזג ובו יש לדבוק. המוקֶשָה מגיעה עם הדבקות של האדם בעל התכונות השונות בִּישְנֹו ובתכונותיו האלוהיות, ואסור לו לחיות את חייו כראות עיניו תוך תעיייה במבוך החומריות ושכחת האלים. רֶאֱמָאנוֹג'ה משלב בין תנועת הַבְּהֶקְטִי, המדברת על דבקות באל ואהבתו,¹²³ לבין תנועת הַוְּדִנְטָה, הרואה באופְנִישְדוֹת, ולא בַּוְּדוֹת, את תכלית החוכמה ופסגתה.

121. תנועת הרה (הארי) קרישנה ידועה מאוד בעולם המערבי בעת החדשה, בעיקר בעקבות פעילותו הנמרצת של בְּהֶקְטִיוֹדֶאנְטָה סְוָאמִי פְּרָבְהוּפָאֶדְהָ (1896-1977), שהקים למעלה ממאה מרכזי קרישנה ברחבי העולם המערבי.

122. רֶאֱמָאנוֹג'ה סבר ששְנֶקְרָה הושפע יותר מדי מתורת בודהה, שטען כי העולם החומרי, עולם התופעות, הוא אשליה שיש להיגאל ממנה, וחלק על שְנֶקְרָה, שסבר שלא אל העליון, בְּרֶהֱמָן עצמו, אין תכונות כלל והמוקֶשָה היא התמזגות פנימית עם המוחלט חסר התכונות הזה.

123. רֶאֱמָאנוֹג'ה הוא מדמויות המפתח בזרם הרוחני שְרִי וִישְנֹוִיזִם, שרואה בּוֹגְתוֹ של וִישְנֹו, שְרִי, אֶלָה חשובה ומשמעותית שיש לדבוק בה.

שלוש שיטות אלו הן אחדות מתוך שלל תפיסות העולם שהתפתחו בהודו מאז נסיגת התורה הַנְדִית. המכנה המשותף לרובן המכריע של הגישות הוא היעדר הקורבנות – תשומת הלב המרכזית נשענת על עבודת האלים בצורות אחרות. אם כי חשוב לציין שבשולי החברה ההודית, גם בימינו, עדיין ניתן למצוא קבוצות מאמינים קטנות המקריבות קורבנות חיות על פי הַנְדִית.

בשתי הדתות היסודות הקדומים של עבודת האל נעוצים בעיקר בהקרבת קורבנות ובמעמד כוהני מורם מעם; ובשתי הדתות קרה תהליך היסטורי דומה: בטלה עבודת הקורבנות, ירדה קרנם של הכוהנים, וצפה ועלתה עבודת האל בצורה אישית וישירה.

התהליך ההיסטורי דומה, אך שונה. בהינדואיזם השינוי נגרם מרצון, ולכן השאיפה להחזרת המצב לקדמותו קיימת רק בשוליים הדתיים. הזרמים הרוחניים המרכזיים מעוניינים להשאיר את המצב כמו שהוא, גם כשהפנים מופנות לעתיד הקרוב או הרחוק. ביהדות השינוי לא נגרם מרצון אלא מהפסד צבאי ולאומי לרומאים, לפני כמעט אלפיים שנה, והחרבת בית המקדש, לכן ההשתקקות להחזרת העטרה ליושנה ולבניין בית המקדש השלישי מפעמת בליבות רוב המאמינים.¹²⁴

124. בעת החדשה ניתן למצוא ביהדות האורתודוקסית גישה הטוענת שבבית המקדש השלישי לא תהיה הקרבת קורבנות מבעלי חיים כמו שהיה בעבר, אלא המקדש יהווה בעיקר מרכז רוחני לאומי ובין-לאומי של תפילה והתייחדות עם אלוהים, כדברי הנביא ישעיה "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (נו, ז), ומעט הקורבנות שיוקרו בו יהיו מהצומח, סולת, שמן, יין, ומים.

גשר הפנימיות והפאונה

שתי הדתות שמו דגש על צורך דומה (המשמש למטרות שונות לחלוטין) – הצורך בשליטה עצמית וביכולת ריכוז מעמיקה וממוקדת.

זרמים הינדיים רוחניים רבים טוענים שהעולם האמיתי הוא לא העולם הנקלט במוח האדם על ידי חמשת החושים. הכרת המציאות מהזווית המורגשת, הממוששת, הנשמעת והנראית היא טעות תודעתית עמוקה ונפוצה. האדם השטחי חושב שתפיסתו הבסיסית את העולם היא המציאות היציבה והחשובה, ויש להשקיע בה את מרב הכוחות והמאמצים. האוכל, הזוגיות, רמת החיים הגבוהה, המנוחה, ההנאות, הבריחה מכאב תוך כדי חיפוש העונג – אלה תכלית החיים. (העולם המערבי מטפח ובונה גישה זו בדרכים שונות: פיתויים והנאות שונות, מתן הכשר לתרבות המתעלמת מהמוות ומטפחת את ההנאה הרגעית, מאמץ מדעי אדיר בניסיונות להבין את רזי העולם הפיזיקלי-ביולוגי, פיתוח טכנולוגיות מתקדמות ביותר המשפרות את החיים בצורה משמעותית, תפיסות עולם נהנתניות, חומריות ועוד.) אולם המורים הרוחניים ההודים מלמדים שזוהי טעות חמורה מאוד: האדם השקוע בתענוגות חומריות ובמנעמי החיים שקוע בריק חסר תוחלת; הלוא בסוף הוא ימות כדרך כל

האדם ולא יישאר כלום מכל הנאותיו והרגשותיו הגשמיות והרגעיות, ולכן לא יכול להיות שזוהי משמעות החיים. לפי גישת ההינדים, האמת הממשית והמרכזית נמצאת בעולם הרוח, באמונה ובאלים.

זרמים רוחניים שונים פיתחו מגוון צורות חשיבה בניסיונות להבין ולהגדיר מהי המציאות האמיתית, מהו העולם החומרי, מה היחס בין התודעה האנושית לבין הגוף, ומה היחס בין שניהם לאלים, וכדומה. המכנה המשותף לכולם היא הנחת היסוד הבסיסית ששקיעה והשקעה בעולם החומרי על כל רבגוניותו הממכרת אינן אלא אשליה שיש להתפכח ממנה.

ישנן כמה דרכים להתפכח מהאשליה החומרית. יש הרואים בסגפנות את הדרך הנכונה, יש הרואים בשינויי חשיבה ובבניית הכרה נכונה, ועוד, אך תרגילי היוגה הם השיטה המרכזית שבאמצעותה האדם מעביר את תודעתו, מחשבתו, אישיותו ועולמו הפנימי מהעולם החומרי לעולם הרוח. במשך השנים חוברו תורות יוגיות רבות המלמדות את האדם איך להתעלות מעל תחושות ודרישות הגוף, איך לא לשעות להנאות ולכאב, לסבל ולעונג, איך להישאר אדיש למראה העיניים ולתחושות הגוף השונות, תוך כדי התמקדות וריכוז עמוק מאוד בעולם הרוח, במחשבה, ובמה שמעבר לה.¹²⁵

אחד מגדולי ומחשובי היוגים היה פַּטְנַנְגְּ'לִי, שחי במאה

125. ישנן תורות יוגיות עתיקות, כגון קַאֲרְמָה יוגה, יוגה סוֹטְרָה, בְּהֶקְטִי יוגה. וישנן תורות חדשות, כגון וִינְיָאֶסָה יוגה, איינגאר יוגה, ויג'נאנה יוגה.

הראשונה לספירה. הוא ריכז ועיבד את האמירות והתרגילים היוגיים שהיו ידועים בימיו לשיטה יוגית מסודרת ומובנית. ספרו "יוגה־סוּטְרָה" הפך לאבן יסוד אצל היוגים. ספר זה מכיל מאה תשעים ושש סוּטְרוֹת, היגדים קצרים המחולקים לארבעה פרקים, ובהם פְּטַנְגְ'לי מדריך ומוביל את המתרגל צעד אחר צעד במעלה היוגה, עד שהמתרגל מגיע לשליטה עצמית מוחלטת ולשחרור משעבוד לדחפים ולהתניות התנהגותיות שונות.

באמצעות תורת היוגה לגוניה וסוגיה המתרגל יכול להגיע לרבים מאוד עמוקים בנפשו ולתחושת רוגע עמוק ויציב. חשוב להדגיש שהיוגה ההינדית אינה "שירות פסיכולוגי" לאנשים טרודים, דרך להגיע לרוגע נפשי בלבד,¹²⁶ אלא זהו הסולם המרכזי, ולעיתים היחידי, שעליו יש לטפס כדי להגיע לשלמות הפנימית: גאולה מחיי הקְרָמָה ומהשקיעה בגופניות, ביצרים ובתאוות; חיי דבקות פנימית באל; ומציאת המקום האמיתי של האַטְמָן, העצמי, הנשמה הפנימית, באלוהות. התורות ההינדיות השונות מבססות על היוגה את דרך החיים האמיתית והרצויה כדי

126. בעולם המערבי חיי האדם נתונים ב"מרתון", בצורך להגיע להספקים בתחומים רבים, בלחצים, ובעומסים נפשיים גדולים. האדם קרוע בין תחומים רבים: משפחה, עבודה, בריאות, בילויים, תחביבים ועוד. קצב החיים המהיר שמכתיבה המערביות מעודד רבים ללכת לסדנאות יוגה שונות על מנת לחפש מעט רוגע ושקט, זמן להקשבה פנימית וכדומה. אנשים אלו רואים ביוגה כלי פסיכולוגי מצוין לשחרור ולשאיבת כוחות.

להיגאל מהסמסרה, גלגול הנשמות האין-סופי. היוגי מגיע בפנימיותו לתחושה ולהכרה האמיתיות של הווייתו.

ארון הספרים היהודי מכיל עשרות אלפי ספרים שמקיפים את החיים מכיוונים שונים: התנ"ך מביא ליהודי את דברי אלוהים כפי שנאמרו לנביאים בעת העתיקה; ספרי ההלכה מנחים את היהודי בבואו לקיים את מצוות האל; ספרי פילוסופיה; וספרי קבלה. אחד הנושאים החשובים שבהם הספרות התורנית עוסקת כבר אלפי שנים הוא המוסר. ספרות המוסר עוזרת למאמין לגבש את אופיו, לבנות את עולם ערכיו בהתייחסותו לאלוהיו, לזולתו ולעצמו, לשלוט על יצריו, להביט על החיים באופטימיות ובאמונה, לדרבן לחיי פעילות וזריזות, להתמודד עם משברים, לפתח תכונות אופי אציליות, כמו ענווה והסתפקות במועט, להנחות לחיים בעלי משמעות דתית-רוחנית ולחיי אמונה ודבקות בבורא עולם. ספרות המוסר טומנת בחובה מגוון גדול של הנחיות ועצות שימושיות שונות איך צריך לחיות בעולם, לא מתוך כניעה להרגלים וליצרים אלא מתוך שליטה עצמית ותחושת ייעוד אמוני, מוסרי ורוחני.

אחת מהנחות היסוד הבסיסיות ביותר בתורת המוסר היא שאדם צריך לעבוד קשה בבנייתו את אישיותו בצורה נכונה ולפתח שליטה עצמית גבוהה על מנת להתקדם מבחינה מוסרית. ההרגלים, הסביבה החברתית, טעויות בחשיבה, היצרים, הפיתויים, תלאות החיים, נטיות הלב, שיקולי הכדאיות והאינטרסים וכדומה, מושכים לפעמים את האדם לכל מיני צדדים והתנהגויות לא נכונים ולא ישרים. פעמים רבות קשה לשים גבולות, כי לא תמיד ברור מהי

הדרך הרצויה, והעולם החומרי על כל תענוגותיו ופיתוייו עלול למשוך את האדם להתנהגויות בעייתיות. ההתמודדות עם כל אלה מצריכה בירור שכלי ולימוד מעמיק כדי לדעת לאן לכוון את החיים בצורה הנכונה, ואחר כך צריך יכולת שליטה עצמית גבוהה על מנת להוציא את הדברים אל הפועל.

בין היהדות להינדואיזם קיימים הבדלי חשיבה והבנה פילוסופיים בשאלות היסוד של המציאות: מהי מטרת החיים, מהו העולם, למה האל ברא את העולם, למה הוא מצפה מאיתנו כנבראיו, ומהי מערכת הקשרים הרצויה בין העולם בכלל והאנושות בפרט לבין האל. שאלות אלו ורבות נוספות מובילות לתורות מוסריות שונות. הריסון העצמי בהינדואיזם הרבה יותר קיצוני מאשר ביהדות. מבחינה פילוסופית-רוחנית, ההינדואיזם רואה בעולם החומרי "יצור" חסר תקנה, ואילו היהדות רואה לפניו עולם מלא יופי, תקווה, עוצמות וחיים. רוב התורות המוסריות ביהדות לא מכוונות את האדם לבריחה מוחלטת מהעולם, ובוודאי לא לסגפנות, אלא מכוונות אותו לשליטה עצמית, לריסון, לשימת גבולות, ולהצבת אתגרים רוחניים המושכים את האדם כלפי מעלה.

למרות ההבדל העמוק עד כמה ראוי למשוך את הריסון ואת השליטה העצמית, ישנו ממשק חשוב וגשר משמעותי ביניהן: ההבנה העקרונית שהאדם המוסרי והישר לא צריך להתנהג בעולם החומרי בטבעיות ולא על פי הבנתו האישית בלבד, אלא חייבים ללמוד איך להתמודד עם היצרים ועם שאר הגורמים המושכים להתנהגות חסרת מעצורים, איך ממשילים את השכל ואת האידיאל על פני שיקולי הנהנתנות

והגירויים, איך מתרגמים את האמונה באלוהים לחיים בדרך נכונה. ממשק זה יכול לכלול בתוכו העשרה הדדית בין חכמי המוסר היהודים ובין היוגים ההודים: עצות עקרוניות, הדרכות מעשיות, ודרכי פעולה וחינוך איך מגיעים לחיים הרצויים – כל דת על פי תפיסתה את המציאות ואת החיים.

מעבר לאמירה העקרונית שיש צורך בשליטה עצמית, ישנם למאמינים בשתי הדתות שני מפתחי יכולת אישית שיכולים להיות גשר משמעותי ביניהן – ריכוז וכוונה.

התורה מנחה את היהודי המאמין בכל רובדי חייו: מחשבתו, רצונותיו, דיבורו ומעשיו. יהודי החי על פי תורת ישראל מקיים בחייו מאות מצוות שונות, חלקן מצוות "עשה", שְׁמורות לעשות פעולות שונות, וחלקן מצוות "לא תעשה", שְׁמורות להימנע מפעולות שונות. מצוות אלו מקיפות את כל רובדי האישיות: יש מצוות שקיומן הוא פעולה מעשית כזו או אחרת,¹²⁷ ישנן מצוות שקיומן הוא מחשבות שונות שצריך לחשוב,¹²⁸ וישנן מצוות מן העולם הרגשי, מה לחוש ומה לא לחוש.¹²⁹

המצב האידיאלי שאליו היהדות מנסה לכוון את המאמין הוא חיים פעילים הכוללים זוגיות, משפחה, אידיאלים, עבודה, לימוד, הנאות, חלומות, חיי חברה וכו', והכול

127. לעזור לזולת, לשמור על כשרות המזון, להניח תפילין, לשמור שבת ועוד.

128. להאמין באלוהים, ללמוד תורה, לזכור את יציאת מצרים ועוד.

129. לא לשנוא את הזולת, ואהבת לרעך כמוך, לא תחמוד ועוד.

מקושר לאמונה באלוהים ונעשה תוך כדי שמירת המצוות הרלוונטיות לכל תחום שבו מתעסקים ועליו חושבים. הפסוק "בכל דרכיך דָּעָהוּ"¹³⁰ מורה למאמין להכיר את אלוהים ולדבוק בו בכל אורחות חייו, בכל פעולותיו ובכל מעשיו;¹³¹ ובשפת חכמי המשנה: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".¹³²

על מנת להסביר מהי הפְּוּנָה הפנימית בציפייה לשים את האל במרכז החיים ומה עומד מאחורי המילים והכותרות הללו, נכתבו במשך הדורות פרשנויות שונות לעניין ואינן גם הדרכות מעשיות שונות.

בספר נחמיה כתוב על בורא עולם:¹³³ "אתה עשית את השמים, שמי השמים, וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, ואתה מחיָה את כָּל־ם". הוגי דעות רבים בעם ישראל העמיקו בכוונת המילים "ואתה מחיָה את כולם", והם מלמדים אותנו שהאל הוא החיות הפנימית של כל המציאות, הוא הכוח הפנימי המניע של העולם, הוא האנרגיה הפנימית של ההווה, הוא "ספק הכוח" שמקיים את חוקי הטבע השונים. אדם שפועל בעולם מתוך הסתכלות

130. משלי ג, ו.

131. בעברית המודרנית, "לדעת" פירושו לתפוס משהו בשכל או בהכרה, להיות בקיא בדבר. בעברית התנ"כית "לדעת" פירושו דבקות וקשר עמוק. זוגיות בריאה בין איש לאשתו נקראת בתנ"ך "ידיעה", וידיעת האל אינה רק ידע שכלי שיש אלוהים אלא גם דבקות פנימית עמוקה באל.

132. משנה, אבות ב טו.

133. ט, ו.

נכונה יכול לפגוש את האל בכל דבר ודבר בעולם, על כל צעד ושעל בחיים, בכל תופעת טבע, בכל אירוע. בכל מחשבה ובכל פינה בעולם ניתן לראות את טביעת האצבע האלוהית ולפגוש את אותה חיות אלוהית המקיימת ומחיה את הכול.

המפגש הזה עם אלוהים אינו מפגש פיזי ואין בו ראייה דרך רשתית העין ומערכת העצבים, אלא ראייה פנימית רוחנית. יש ללמוד איך לפתח את הפנימיות, לפתוח את העיניים הרוחניות, לפתוח את הלב, ולהעצים את הנשמה כדי שתדע לקלוט את אלוהים בתדר הנכון שבו הוא מתגלה. הרב אברהם יצחק הכהן קוק מבטא את הדברים בצורה פיוטית יפה:¹³⁴

השער הוא האלוהות המתגלה בעולם: בעולם בכל יופיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, בכישרונות כל שיה, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גיבור. האלוהות העליונה, שאנו משתוקקים להגיע אליה, להיבלע בקרבה, להיאסף אל אורה... יורדת היא בעצמה בשבילנו אל העולם, ובתוכו, ואנו מוצאים אותה ומתענגים באהבתה, מוצאים מרגוע ושלום במנוחתה.

134. ספר אורות, מאמר זרעונים, פרק א.

זהו אתגר קשה מאוד לאדם: להגיע למצב נפשי עליון שבו הוא מחובר בפנימיות מחשבתו וליבו לבורא עולם ולעשות זאת בזמן שהוא פעיל בחברה ובעולם, מתעסק באינ-סוף דברים, וטרוד בעבודה ובחיים – לא יושב כל היום בבית הכנסת, לומד תורה ומתפלל ותוך כדי זה פותח את השער האלוהי הפנימי בליבו. זו משימה על גבול הבלתי אפשרי. רק אנשים יחידי סגולה יכולים להגשימה בפועל בצורה מלאה. למרות זאת, כל יהודי יכול לטעום מעט מהדברים. כל אחד יכול לפתוח בליבו ובמחשבתו שער קטן למפגש גדול עם אלוהים המתגלה בעולם. כל יהודי מאמין אמור לנסות להתקרב לאידיאל הגדול הזה, עד כמה שאפשר מבחינת אישיותו, אופיו וכוחותיו הרוחניים.

ביטוי הלכתי חשוב מאוד בעניין זה מופיע בכלל התורני ש"מצוות צריכות כוונה". בזמן שיהודי מקיים מצווה כלשהי הוא אמור להיות מודע לכך שזוהי מצווה של אלוהים, ולכן הוא עושה את אותה פעולה או חושב את אותה מחשבה. אל לו לאדם לקיים את מצוות התורה כאוטומט, ללא חשיבה ומתוך הרגל ושגרה. כל מצווה ומצווה אמורה להוביל את האדם לעולם רוחני מסוים, לזווית מיוחדת כזו או אחרת במערכת הכוללת של המפגש עם אלוהים, ואם מקיימים את המצווה מתוך מחשבה ותשומת לב, אזי ישנו סיכוי לטעום מאותה רוחניות הנמצאת בפנימיות המצווה.

חיי היהודי אמורים להיות רבגוניים ופעילים, ועם זאת חיי מחשבה והעמקה, חיים של תשומת לב מתמדת לאלוהים העומד בפנימיות הדברים.

כפי שהתבאר בתחילת הפרק, ההינדואיזם מכוון את מאמיניו לדבר שונה אך דומה: שונה במובן של אי־עשייה והכוונה לשקיעה אך ורק בעולם הרוח וזניחת העולם המעשי החומרי; דומה בפיתוח המחשבה המעמיקה ואי־הסתפקות בפעילות שגרתית וחיצונית. ההינדואיזם על זרמיו השונים מכוון את ההודי לחיי התבוננות והעמקה, לחיים שמנסים להתרומם בהם מעל הראייה השטחית של העולם. דרך היוגה ברמותיה הגבוהות היוגי לומד להתבונן בעולם לא רק בעיניו הביולוגיות אלא בעיקר בעיני רוחו, ודרכן הוא רואה את האלוהות הנמצאת בעולם, את קְרִישְנָה, את בְּרַהְמַן, או את שִׁיְוָה וקְלִי. כל זרם הינדי מעמיד בראש הפירמידה אל אחר הפועל דרך אלים שונים. גם היהודי וגם ההינדי אמורים לראות את העולם בעמקות, ולהיפגש עם מה שמאחורי הדברים. והכלים ההינדיים מפותחים מאוד בעניין זה, לכן כמדומני שבנקודה זו היהדות צריכה ללמוד מההינדואיזם את תורות היוגה ואת פיתוח יכולות הראייה הרוחנית, ואת הכלי הנשגב הזה להטות לכיוונים היהודיים של כוונה בתפילה, במצוות, ו"בכל דרכיך דעהו".

גשר הלשון

אחד הסימנים הראשונים לציוויליזציה האנושית הקדומה הוא המצאת השפה. יכולת התקשורת המפותחת בין בני אותו מין הקנתה לאבות אבותינו הקדומים קרש קפיצה משמעותי בניצול המרחב שבו הם חיו ובשליטה בו. באמצעות תקשורת בין-אישית הולכת ומתפתחת הם יכלו לפתח כלים, לצוד ועוד.

חשיבות השפה היא כל כך גבוהה עד שיש הסוברים שההבדל המשמעותי והעמוק ביותר בין האדם לשאר מיני בעלי החיים היא יכולת הדיבור, לא רק כהשמעת צלילי אזהרה וקול תרועה על מציאת אוכל וכדומה, כפי שקיים אצל חלק מבעלי החיים, אלא כביטוי למחשבות, לרצונות, לדמיונות ולהגיגים.

בדרך כלל השפה נתפסת כפעולה הסכמית. בכל חבל ארץ ובכל תרבות הוסכם והשתרש מסיבות שונות לדבר בשפה כזו או אחרת. ומעבר לגאווה לאומית ותרבותית, אין משמעות אמיתית לשפה ולצלילים. ברוב רובן של השפות אין משמעות ממשית למילה כזו או אחרת. בית באנגלית נקרא Home ובצרפתית Accueil ללא משמעות מיוחדת וקשר עמוק בין האותיות והצלילים של המילים, ושתיהן

משמשות לאותו מבנה בעל ארבעה קירות וגג. ישנן בעולם שתי שפות שבהן הדברים שונים, שפת היהודים ושפת ההודים.

כתבי הקודש ההינדיים כתובים בסנסקריט. בעיני ההודים הסנסקריט לא הייתה שפה רגילה אלא שפה קדושה ונעלה. ולמה? מפני מקורה המיוחד.

הסנסקריט היא שפה שמבוססת על צלילים מיוחדים, צלילים רוחניים המרכיבים את יסודות היקום שהשמיע האל בְּרָהְמָן. בעת העתיקה היו חכמים גדולים, רִישִׁים, שידעו בעומק נפשם להאזין לאותם צלילים מיוחדים, ועל פיהם לחבר את הַנְּדוּת. הַנְּדוּת היו בסיס האמונה ההינדית, והם המקור לחוכמה האנושית, שהרי הצלילים שעל פיהם נכתבו נובעים ממקור המציאות הגבוה ביותר, האלים.

בספרות הַנְּדוּת הדרך המרכזית לקרבה לאלים היא הקרבת קורבנות, פעולה שבה לשפה ולצלילי הקודש היה מקום חשוב מאוד. על פולחן הקורבנות היו מופקדים בְּרָהְמָנִים, כוהנים, שידעו את כוחה של השפה ושל צלילי הקודש. בכל הקרבת קורבן הַבְּרָהְמָנִים היו משלבים מזמורים ומנטרות בפעולותיהם.¹³⁵ אחד התפקידים החשובים בטקס הקורבן היה נתון לַבְּרָהְמָן שעומד בצד ומסתכל שכל הטקס נעשה כדת וכדין, והוא היה נותן תשומת לב מיוחדת לאמירת המזמורים

135. ישנה ספרות עצומה של המזמורים והמנטרות הללו: הַיְג'וּר וְדָה, רִיץ', סְמָה וְדָה.

והמנטרות, אם נאמרו כראוי. החיבור בין בניית המזבח על פרטי ודקדוקיו, לבין פעולת הקרבת הקורבן, לבין המנטרות והמזמורים שהושמעו – פעל את פעולת אותו קורבן.

כמו כן, במקומות רבים בַּדוֹת מובאות מילים שונות, ומזמורי הַדָּה מסבירים מהו העולם העליון המובע דרך אותה מילה, ומה הקשר בין הצליל של הגיית המילה לבין הרעיון שאותו היא מביעה.

נוסף על כך, בַּאֲטֶהֱרָה וְדַהֵישׁ מזמורים רבים המיועדים באופן מיסטי־מאגי לרפא מחלות, להילחם באויבים וכדומה, וגם זאת באמצעות שימוש בכוחם המאגי של המילים והצלילים המקודשים.

בחלוף השנים שקע מעמדם של ספרי הַדוֹת, פחתה מאוד הקרבת הקורבנות, ואת הסנסקריט החליפו שפות אחרות, שאינן שפות קודש ואין משמעות קדושה ומיוחדת למילותיהן, אולם מילים רבות משפה עתיקת יומין זו השתקעו בשפות הודו ה"חדשות".

אף על פי שכבר מאות שנים הסנסקריט אינה שפה מדוברת, בשנים האחרונות קמו בהודו ארגונים שונים המנסים להחיותה ולהפכה שוב לשפת הדיבור. רוב ההינדים אינם דוברים סנסקריט, אולם האמונה בכוחן המיוחד של המילים נשאר ומנטרות רבות נאמרות בסנסקריט, כגון המנטרה הידועה "אום".

גם השפה העברית נקראת אצל חכמי ישראל הקדמונים "לשון הקודש". אחת הסיבות לכך נעוצה ברעיון שדומה לטיעוני מצדדי הסנסקריט. לפי תורת הסוד היהודית,

בריאת העולם היא תהליך ארוך בעל שלבים רבים.¹³⁶ ראשיתה בבורא האין־סופי וסופה בעולם הגשמי והמוגבל שאותו אנו רואים. התהליך הרוחני הזה ארוך ומורכב מאוד, ובסופו עומד עולם החוקים המוכרים לנו, פיזיקה, כימיה, ביולוגיה וכדומה, וכתוצאה ממערכות החוקים הללו קיים העולם החומרי המוגבל והזמני. תורת הקבלה מדברת על כמה נושאים רוחניים, ואחד החשובים שבהם הוא תיאור וניתוח תהליך זה לפרטי פרטים, והסברת כל חלק וחלק בהשתלשלות העניינים בין המאציל, הבורא, לבין הנבראים, עד כמה שהשכל האנושי יכול לקלוט.

התהליך הרוחני של הבריאה אינו דבר שהתקיים אי־שם בנבכי הפרה־היסטוריה אלא זהו תהליך תמידי, שגם הנהגת האל את העולם, והשגחתו על המציאות, נעשים באמצעות אותם עולמות וכללים רוחניים שהוא ברא. החוקיות הרוחנית של הבריאה משמשת גם כבסיס לחוקיות הרוחנית של ההשגחה.

אחת החוליות החשובות בהשתלשלות הרוחנית של בריאת העולם היא עולם האותיות.

136. בעת החדשה המדע מצליח לפענח אט־אט את התהליכים הביולוגיים והפיזיקליים של יצירת העולם, והתהליכים שהמדע מדבר עליהם שונים לחלוטין מהתהליכים שהתנ"ך מדבר עליהם. הרב אברהם יצחק הכהן קוק מסביר שהמדע מדבר על העולם החומרי, הגשמי, איך הוא נוצר, ואילו התורה והקבלה מדברות על התהליכים הרוחניים המופשטים של אותו תהליך. המדע מנתח את הגוף והקבלה את הנשמה. הנושא ארוך ורבות נכתב על כך.

בעברית, כמו ברוב שפות העולם, כל מילה מורכבת מאותיות. עשרים ושתים אותיות האלף־בית העברי מרכיבות מילים רבות, המילים מרכיבות משפטים, והמשפטים מרכיבים סיפורים ומאמרים. אם כן, כל הרעיונות והמאמרים העמוקים והמורכבים ביותר מוסברים בסופו של דבר על ידי אותיות.

תהליך בריאת העולם קורה בצורה דומה. הרעיונות המופשטים והאציליים ביותר שמהם התחיל האל את הבריאה מתפרטים בשלב מסוים לאוסף כוחות ושביבי רעיונות, "אותיות" רוחניות, שבאמצעותם ממשיך תהליך הבריאה להשתלשל ולהתגבש, עד שמגיע בסופו של דבר לעולם הגשמי.

אותיות האלף־בית העבריות הן "היסודות הכימיים" של המציאות הרוחנית. כל אות מבטאת רעיון שונה; המילה והמשפט הם רעיון ברור ומוגדר שמשלב כוחות רוחניים ושביבי רעיונות העשויים "אותיות". למשל, הכתוב בכריאת העולם, "ויאמר אלוהים יהי אור"¹³⁷, מעיד שנוצר תהליך רוחני המשלב ומרכיב את הכוח הרוחני הטמון באות אל"ף עם הכוח הטמון באות ו"ו, ואת שניהם עם זה הטמון באות רי"ש, והשילוב הזה יצר "אור".

מסיבה זו האל מדבר עם נביאיו דווקא בשפה העברית, ולא באנגלית, ערבית או בנגלית. דיבורו של האל מגלה לנביא את השורשים הרוחניים העמוקים של המסרים שהוא מקבל בנבואתו. האותיות מהן מורכבת הנבואה הם הכוחות הרוחניים שפועלים באותו נושא שעליו מדובר.

137. בראשית א, ג.

בשתי הדתות רואים את השפה המקורית, הסנסקריט והעברית התנ"כית, כשפה המבטאת עולמות רוחניים עמוקים ומשמעותיים הבאים לידי ביטוי בשפת בני אדם. אך קיים הבדל מעניין ביניהן. בסנסקריט מייחסים לצלילים את המשמעות העמוקה: הצליל הספציפי של המילים מבטא את הרעיון העמוק; המילים קשורות זו לזו בצליל ההגייה שלהן ונובעות ממנו, ולכן יש משמעות גדולה מאוד למילה הנאמרת, למנטרה. ואילו בעברית יש פחות דגש קבלי על הצליל ויותר על המבנה הפונטי של כל אות, כל קו ונקודה במבנה האות מקבל משמעות ייחודית, ולכן ישנו דגש משמעותי מאוד על המילה הכתובה. למשל, ספר תורה שאחת מאותיותיו אינה שלמה לגמרי, או שאינה כתובה בדקדוק רב על פי כל ההלכות והכללים – פסול.

הסתכלות זו על הסנסקריט ועל העברית יכולה לשמש כר נרחב לעיון ולהעמקה – לא בשפה עצמה, שהרי אלו שפות שונות לחלוטין, אלא בבסיסי הרעיונות שאותם השפה מגלמת ומבטאת.

גשר המוות

המוות הוא סופו של כל אדם. לעיתים המוות בא בסיומו של תהליך, מחלה או דעיכה גופנית של אדם קשיש, ולעיתים המוות בא בחטף: דום לב, תאונת דרכים או בכל דרך אחרת. דבר אחד ברור, המוות הוא ודאי וקורה לכל אחד.

האדם המצוי רוצה לעזוב את העולם בשיבה טובה ובנחת לאחר מיצוי החיים. אך פעמים רבות לא זו התמונה... האם ניתן לצפות את רגע המוות? האם ישנם אנשים היודעים להגיד: הינה מלאך המוות מתקרב אליי?

בתורת הסוד היהודית המוות מתואר כתהליך ארוך בעל שלבים,¹³⁸ חלקם לפני הפטירה וחלקם לאחריה. עזיבת הנשמה את הגוף לא נעשית בחטף, בום, תאונה וזהו, אלא כתהליך ארוך הנמשך יותר משנה. שלושים יום לפני עזיבתה את העולם הזה הנשמה מתחילה להיפרד מחלקים פנימיים עמוקים בנפש. בשעות שלפני הפטירה הנשמה מתנתקת עוד מעט מהעולם הגופני.

138. ראו הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי, גשר החיים, חלק ב, פרק כז.

רגע הפטירה עצמו הוא נקודת מפנה כי הגוף מוטל דומם, אך חלקיו הרוחניים עדיין שם. בהמשך ישנו תהליך של היפרדות הנשמה ומעברה המוחלט לעולמה העליון. התהליך מתחלק לארבעה שלבים: שלושת הימים הראשונים לאחר הפטירה, שבוע לאחר הפטירה, שלושים יום לאחר הפטירה, ורק שנה לאחר הפטירה הנשמה עוזבת לחלוטין את הגוף ונשארת שקועה אך ורק בעולמה הרוחני העליון. אדם בעל רגישות רוחנית עליונה, היודע להקשיב לפנימיותו ולנשמתו, מרגיש את התהליך בהתרחשותו ויודע מראש את זמן פטירתו. דברים ברוח זו ניתן למצוא גם באופני־שדות:¹³⁹

אדם העומד לעבור הלאה מן העולם עד תום השנה רואה את החזיונות של השנה האחרונה בחיים. הצל שלו פגום, או אינו קיים כלל. או שהוא רואה בענן גשם מעין קרני אור, או שהוא רואה ברק בלא ענן, ולא רואה אותו בענן. כשהוא מכסה את העיניים הוא לא רואה מעין כתמים. כשהוא מכסה את האוזניים הוא לא שומע מין קרקוש. הוא לא מתענג בעולם הזה. השכל לא מרצה אותו...

139. קאוּשִׁיטְקֵי־אַרְנִיקָה 11.3, ראו צחי פרידמן, האופנישדות והברהמנות, עמוד 150.

פערים גדולים מאוד קיימים בין היהדות להינדואיזם אשר לשאלה מה קורה לאדם לאחר פטירתו, ממש מסלולים שונים. אולם התיאורים ההינדיים של שלבי החיים האחרונים בהחלט עולים בקנה אחד עם התיאורים המופיעים בתורת הסוד היהודית, וגם לגבי רגע הפטירה עצמו ניתן למצוא בשתי הדתות תיאורים דומים, אך בשפה אחרת ובמינוח שונה. אותה גברת בשינוי אדרת.

בשתי הדתות אנשים גדולים בעלי מודעות פנימית עמוקה זיהו את אותו תהליך שעוברת הנשמה לפני הפטירה, ותיארו אותו בשפת המושגים הידועה להם.

נקודת סיום

בשתי הדתות מופיע סיפור דומה המבליט את אחת מנקודות ההבדל היסודיות ביניהן.

במיתולוגיה ההינדית מסופר על מלך שהאל בְּרַהְמַן בא אליו בדמות כוהן ברהמין שמבקש אוכל. המלך שאל את הברהמין מה תרצה לאכול, והברהמין ענה: את בנך! המלך ראה ברצון הברהמין את רצון האל, ולכן שחט את בנו והכין לאל ארוחה מבשר הבן. בסעודה ביקש הברהמין מהמלך שיאכל אף הוא מבשר הבן, וגם לבקשה זו נענה המלך בחיוב, מתוך התמסרות מוחלטת לרצון האל, ורצה לאכול את בנו. אולם האל בְּרַהְמַן התגלה ואמר למלך: אל תאכל מבשר בנך, אני רואה את מסירותך המוחלטת ואת האמונה הנעלה שהגעת אליה – הסתובב לאחור. הסתובב המלך וראה את בנו חי, בריא ושלם.

סיפור זה מזכיר את סיפור עקדת יצחק, המופיע בספר בראשית. אלוהים מבקש מאברהם לעקוד את בנו יצחק. לאחר שאברהם עוקד את בנו על המזבח ומתכוון לשחוט אותו, מתגלה מלאך ואומר לאברהם: "אל תשלח ידך אל הנער", ושחיטת יצחק נמנעת ברגע האחרון. גם כאן אלוהים מברך את אברהם על מסירותו. הפער בין שני הסיפורים משמעותי מאוד. בסיפור ההינדי

הילד הוקרב ונשחט, ובסיפור היהודי יצחק לא נשחט. ההינדואיזם רואה את שיא השלמות האנושית והמסירות לאל בביטול החיים לחלוטין, במוות, ואילו היהדות מקדשת את החיים ורואה את שיא השלמות בחיים, בהישארות עלי אדמות מתוך מסירות מוחלטת לאלוהים.

מפתח מושגים

גלות 20 47	אֲדוּוּיִיטָה וַדְנָטָה 60 87 91 107
גנגס 35	אדם הראשון 63
גן עדן 45	אוֹפְנִי־שְׁדוֹת 55 60 78 84 106
דבקות 54 103 117	אֶטְמָן 41 66 71 87 91 107
דְהֶרְמָה 32 38	אלוהים 18 21 23 27 35 89 98
הר סיני, מתן תורה 19 47	117
התפתחות העולם 45	אסלאם 21 51 57
יְדוּת: רִיגְוֹדָה, סְאֻמָּה-וֹדָה,	אֶרְג'וֹנָה 42 54
יְג'וֹר-וֹדָה, אֶטְהֶרוֹה-וֹדָה 55	אֶרְיָא סְמָאג' 85
122 59	אשְׁרָאמוֹת: בְּרֶהֱמָצ'אֶרִין,
וַדְנָטָה 55 78 106	גְרִיהֶאסְטָהָא, וְאֵנְאֶפְרֶסְטָהָא,
וִישִׁשְׁטָהָא-אֲדוּוּיִיטָה 108	יָאֵטִי אוֹ סְנִיָאֶסִין 68
וִישְׁנו 15 28 34 80 108	בְהֶגְנוֹד גִּיטָא 42 54 79 108
זוגיות 64 67	בְהֶקְטִי 35 60 107
זרתוסטרה 51	בודהיזם 7 54 77 106
חוקי מֵאֵנו 33 54 69 96	בחירה חופשית 36 38
חטא העגל 19	בית המקדש 20 101 109
טבע ונס 24	בְרֶהֱמָה 15
יוגה 34 106 112	ברהמו סמאז 84
יוֹגָה-סוֹטְרָה 60 113	בְרֶהֱמֹן (אל) 16 29 78 80 85
כוהנים 102 109	131 107 91 87
לשון הקודש 123	בְרֶהֱמָנִים (כוהנים) 103 122
מדיטציה 35	גִיֵהִינוֹם 99
מֵהֶאֱבֶרְטָה 29 54	גלגול נשמות 98

קסטות: ברהמנים, קשטרייה,	127 48 46 42	מוות
שודרה, ויישיה 104 96 32	43 34	מוקשה
קרישנה 80 60 54 42 34	116 102 49 45 43 19	מצוות
קרמה 96 60 38 33	119	
ראמאיאנה 54 29	56 52	נבואה
ריג-ודה 15	81 57 21 7	נצרות
רישים 89 59 55	97 44 33	נשמה
רצון אלוהים 39 37 24	83 60	סיקים
שבטים ארים 14	54	סמירטי
שיוה 85 15	96 60 41 33	סמסרה
שרוטי 55	122 15	סנסקריט
שרימד בהאגותם 29	81	עבודה זרה בשיתוף
שרפת גופות 105 42	46 44	עולם הבא
תורה שבכתב, תורה שבעל-פה 58	131	עקידת יצחק
תנ"ך 56 43 25	104	פורושה
תפילה 109 102	122	צלילי קודש
תרבות עמק האינדוס 13	70	צער בעלי חיים
	48 42	קדושת החיים
	105 101 34	קורבנות

מפתח שמות ודמויות

נְאֻנְאָק 60 83	אברהם 17 21 29 52 101 131
פְּטִנְג'לִי 60 112	בְּהֶקְטִינְדֵאנְטָה סְוֵאמִי
קֶאבִיר 60 82	פְּרֶבְהוּפֶאדָה 29 108
רְאג' רְמוּהוּן רוֹאִי 60 84	דִיאַנְנֶדָה סְאָרְסוֹוֵאטִי 60 85
רְאמְאָדָה 107	הרב אברהם יצחק הכהן קוק 21
רְאמְאָנוּג'ה 108	118 124
רְאמְאָקְרִישְנָה 85 98	הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי
רבי יוסף ג'יקטיליה 88	127
רבי מנחם ריקנאטי 88	הרב שבתאי כהן 81
רבי משה איסרליש 81	וְיֵאסָה 54
רבנו תם 81	יְגִנְוֶלְקֶה 60, 78
רמב"ם (רבי משה בן מימון) 17	יהושע בן נון 20
88 59	ישו 21 57
רמב"ן (רבי משה בן נחמן) 88 90	מוחמד 21 57
שְנֶקְרָה אָדִי 60 87 90 107	מלאכי 53
	משה 19 53 58

